

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Tomáš Uher

Pohled dělnických vůdců na vývoj dělnického hnutí v českých
zemích v letech 1870 - 1890

The working class leaders sight upon the development of the
labour movement in Bohemia lands, 1870 - 1890

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

Mé poděkování především patří školiteli této bakalářské práce prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc. za veškeré jeho konzultace a odborné vedení práce. Také bych rád vyjádřil dík knihovníkům Národní knihovny České republiky za jejich pomoc při vyhledávání knih, archivních materiálů a studií, jež byly nezbytné pro sepsání mé práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 21. 5. 2015

.....
Tomáš Uher

Klíčová slova:

Dělnické hnutí, dělničtí vůdci, české země 1870-1890, memoáry, noviny, historická paměť

Keywords:

Labour movement, labour leaders, Bohemia lands, 1870-1890, memoirs, newspapers, historical memory

Abstrakt:

Samotným těžištěm bakalářské práce je analýza jednotlivých memoárů dělnických vůdců. Interpretační důraz je kladen na využití sociálně historického, politickohistorického a kulturně antropologického přístupu k tématu. Proto se autor převážně zaměří na formativní zážitky autorů vzpomínek, tj. na jejich zkušenosti se sociálním, kulturním, hospodářským a národnostním prostředím a okolím, zejména pak na zážitky chudoby, ponížení, vyloučení z šancí na sociální postup, vykořisťování ze strany zaměstnavatele, genderového a duchovního útlaku. Doplňkovým pramenem je analýza novinových článků v soudobých periodikách. Metodologické podněty budou čerpány z odborné literatury.

Abstract:

The actual focus of the bachelor thesis is to analyze the memoirs of labour leaders. Interpretive emphasis is placed on the use of socio-historical, politico historical and culture-anthropological approach of the topic. Therefore, the author focus mainly on the formative experiences of the author's memoirs, i. e. on their experiences with social, cultural, economic and ethnic background and environment, especially the experiences of poverty, humiliation, disqualification of social progress, exploitation by employer, gender and spiritual oppression. Supplementary source is the analysis of newspaper articles in contemporary periodicals. Methodological suggestions will be drawn from literature.

OBSAH

1	ÚVOD.....	16
1.1	DĚLNICKÁ TŘÍDA	16
1.1.1	<i>Definice dělnické třídy</i>	<i>16</i>
1.1.2	<i>Proces formování dělnické třídy</i>	<i>19</i>
1.1.3	<i>Demografický vývoj obyvatelstva českých zemí v období druhé poloviny 19. století a podíl dělnictva na celkové populaci</i>	<i>20</i>
1.1.4	<i>Rozdělení dělnické třídy podle jednotlivých průmyslových odvětví</i>	<i>24</i>
1.2	PŘEDLITAVSKÝ SOCIÁLNÍ SYSTÉM	25
2	PRŮKOPNICKÉ OBDOBÍ ČESKÉHO DĚLNICKÉHO HNUTÍ Z POHLEDU SOCIALISTICKÉHO VŮDCE.....	30
2.1	PROFIL SOCIALISTICKÉHO VŮDCE	33
2.2	LADISLAV ZÁPOTOCKÝ A JEHO DRUŽI	35
2.2.1	<i>Dospívání a první kroky v dělnickém hnutí ...</i>	<i>35</i>
2.2.2	<i>Činnost v dělnických spolcích</i>	<i>36</i>
2.2.3	<i>Žurnalistická zkušenost</i>	<i>38</i>
2.2.4	<i>Perzekuce sociálně demokratických periodik ..</i>	<i>46</i>
2.2.5	<i>Politický mítink na Střeleckém ostrově</i>	<i>49</i>
2.2.6	<i>Založení české zemské organizace rakouské sociální demokracie</i>	<i>50</i>
2.2.7	<i>Dělnická svatba</i>	<i>51</i>
2.2.8	<i>Břevnovský sjezd</i>	<i>52</i>
2.2.9	<i>Policejní vyšetřování účastníků sjezdu</i>	<i>57</i>
2.2.10	<i>Soudní proces s účastníky sjezdu</i>	<i>60</i>
2.2.11	<i>Perzekuce socialistického hnutí</i>	<i>63</i>
2.2.12	<i>Život na svobodě</i>	<i>72</i>

3	FORMATIVNÍ UDÁLOSTI DĚLNICKÉHO Hnutí.....	74
3.1	REFLEXE PAŘÍŽSKÉ KOMUNY V PROSTŘEDÍ RANÉHO DĚLNICKÉHO Hnutí	75
3.1.1	<i>Měšťanská periodika a jejich pohled na Pařížskou komunu</i>	<i>75</i>
3.1.2	<i>Sociálně liberální tisk a jeho pohled na Pařížskou komunu</i>	<i>78</i>
3.1.3	<i>Pařížská komuna jako ideová základna raného socialistického hnutí</i>	<i>82</i>
3.2	STÁVKOVÉ Hnutí V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	85
3.2.1	<i>Kvantitativní výzkum stávkové činnosti</i>	<i>87</i>
3.2.2	<i>Analytický výzkum stávkové činnosti</i>	<i>90</i>
3.2.3	<i>Potlačování stávek ze strany státu</i>	<i>95</i>
3.2.4	<i>Stávkové hnutí na Ostravsku ve vzpomínkách přímých účastníků</i>	<i>98</i>
3.3	VLIV ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE NA FORMOVÁNÍ SE DĚLNICKÉ Hnutí.	100
3.3.1	<i>Nástin vývoje katolických spolků a vzniku katolických politických stran v českých zemích</i>	<i>103</i>
3.3.2	<i>Spolky katolických tovaryšů</i>	<i>107</i>
4	ZÁVĚR.....	109
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	112
6	SEZNAM PRAMENŮ.....	114
6.1	MEMOÁRY	114
6.2	EDICE.....	115
6.3	PERIODIKA	115
7	PŘÍLOHY.....	116
7.1	POLICEJNÍ PROTOKOLY	116
7.1.1	<i>Protokol o výsledku Ladislava Zápotockého ..</i>	<i>116</i>
7.1.2	<i>Protokol o výsledku Josefa Boleslava Pecky .</i>	<i>125</i>
7.1.3	<i>Protokol o výsledku Josefa Bernáška</i>	<i>135</i>
7.2	SEZNAM OBŽALOVANÝCH ÚČASTNÍKŮ BŘEVNOVSKÉHO SJEZDU	141

7.3	NOVINOVÉ ČLÁNKY REFLEKTUJÍCÍ UDÁLOST PAŘÍŽSKÉ KOMUNY	142
7.3.1	<i>Komuna neboli obec Pařížská</i>	<i>142</i>
7.3.2	<i>Povstání pařížské</i>	<i>149</i>

Předmluva

Téma práce *Pohled dělnických vůdců na vývoj dělnického hnutí v českých zemích v letech 1870 - 1890* jsem si vybral z důvodu mého studijního zájmu, jenž se týká řešení sociální otázky v českém milieu. Časové ohraničení bylo zvoleno s ohledem na formativní proces v rámci hnutí, který se dá rozdělit do několika fází: Na počátku 70. let bylo rané české dělnické hnutí pod vlivem mladočeských levicových intelektuálů, nicméně se vlivem reminiscence *Pařížské komuny* začaly objevovat první emancipační snahy směřující k vlastní cestě, která do dějin moderní společnosti vstoupila pod názvem *socialismus*. Emancipované elity dělnického hnutí v průběhu 70. let usilovaly o pevnější organizaci dělnictva, jmenované snahy v českém prostředí vyvrcholily ustanovením *Sociálně demokratické strany československé v Rakousku*, jako svébytné součásti celorakouské sociální demokracie. Následné období let osmdesátých bylo poznamenáno perzekucí socialistického hnutí ze strany státu. Pronásledování sociálních demokratů však vůli hnutí o uznání nikterak neoslabilo, naopak po opadnutí perzekučního úsilí úřadů na přelomu 80. a 90. let 19. století se sociální demokracie konstituovala jako silná politická strana, zastoupená v parlamentu. Z této příčiny právě rok 1890 tvoří významný milník, jenž značil konec průkopnické etapy vývoje sociálně demokratického hnutí a nástup druhé generace socialistů. Zmíněná generační výměna sebou přinesla změnu politického úzu a jednání členů strany a jejích sympatizantů, které bylo odlišné od jednání příslušníků průkopnické generace. Ze jmenovaných důvodu byl rok 1890 zvolen pro horní časové vymezení práce.

Mojí snahou je v práci přiblížit samotný vývoj českého dělnického hnutí průkopnické generace s pomocí sociálně vědních disciplín, tím mám na mysli, především pomocí sociální a politické historie a sociální antropologie, dále bude využita i vědecká disciplína demografie a v neposlední řadě i soudobé vědecké disciplíny jako studia genderu a mikro historický přístup.

Z odborné literatury jsem vycházel především z práce doc. Lukáše Fasory,¹ kniha pro mě byla cenná převážně svým metodologickým přístupem ke studiu dělnického hnutí, tím mám především na mysli, že nepopisuje ambivalentní vztah dělnické třídy a měšťanstva jako a priori konkurenční, nýbrž poukazuje, že často tyto dvě třídy, pokud to pro ně bylo výhodné, ve veřejném prostoru vzájemně kooperovaly. Fasora ve své práci využívá převážně přístup Maxe Webera a Jürgena Kocky, jejichž metodologické přístupy podrobněji rozvádím v úvodní části mé práce.

Dále vycházím z odborné monografie *Stará dělnická Praha*² od kolektivu autorů Ústavu pro Etnografii a folkloristiku ČSAV pod vedením Antonína Robka, Mirjam Moravcové a Jarmily Šťastné. Zmíněná kniha nenahlíží na dělnické hnutí z pohledu sociálně historického, nýbrž z etnologického. Přibližuje samotnou každodennost dělníků: Jejich vzájemné relace i vztahy s ostatními sociálními třídami, bydlení, stravování, odívání, kulturu a spolkovou činnost. Kniha také upozorňuje na zajímavou

¹ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

² ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠŤASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981.

okolnost v etnologickém výzkumu dělnického hnutí. Konkrétně, snahu dělníků o přijetí životního standartu měšťanstva.

Rád bych také čtenáře upozornil na sborník *Problematika dělnictva v 19. a 20. století*,³ jenž byl pro mě byl jednak neocenitelný pro svůj metodologický přínos, jednak jako cenný zdroj poznatků o dělnickém hnutí a v neposlední řadě mi byl velmi nápomocen pro vyhledávání dalších studií zabývajících se výše zmíněným tématem.

Nerad bych opomenul knihu od prof. Pavla Marka *Čeští křesťanští sociálové*,⁴ jež sloužila jako základní zdroj informací v závěrečné kapitole o počátcích křesťansko-sociálního hnutí v českých zemích. Studie pro mě byla neocenitelná ve stručném a jasném přiblížení spolkové činnosti katolického dělnictva.

Odborné články od doc. Jakuba Rákosníka, které vyšly v odborném cizojazyčném časopisu Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK: *Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen*⁵ a odborný článek od doc. Michala Pullmanna a doc. Jakuba Rákosníka „*Dělnická třída*“ v *moderní sociální historiografii*⁶

³ *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, 215 s.

⁴ MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. *Der Klassekampf der tschechoslowakischen marxistischen Historiographie*. Prager WISOHIM 9, Praha 2009, s. 111-123. RÁKOSNÍK, Jakub. Josef Rezler: *Glück als Kampf um Anerkennung der Arbeiterklasse*. Prager WISOHIM 14, Praha 2011, s. 108-119.

⁶ PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. „*Dělnická třída*“ v *moderní sociální historiografii*. In: *Dějiny, teorie, kritika* 3, 2007, s. 271-288.

mi pomohly s interpretací pojmů, které se váží k literatuře dělnického hnutí. Přehled o rakouském zákonodárství v sociální politice je poté čerpán z odborných článků od dr. Miloslava Martínka⁷ a prof. Jana Janáka.⁸

Knihy marxistických historiků, jež byly v práci aplikovány, zastupují studie od docentů Zdeňka Šolleho a Karla Malého. Jednalo se o Šolleho knihu *Průkopníci*,⁹ která vychází z pamětí průkopníků socialismu, jež mi byla velmi nápomocná pro bližší představu o průkopnické generaci dělnického hnutí. V kapitole o Ladislavovi Zápotockém mi následně sloužila jako jeden ze základních pramenů. Další knihou od Zdeňka Šolleho je rozsáhlá studie *Dělnické stávky v druhé polovině 19. století*,¹⁰ z níž vycházím v kapitole o stávkovém hnutí v českých zemích. Studie *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*¹¹ od Karla Malého byla cenným zdrojem informací o legislativním vývoji a jednání orgánů činných v trestním řízení v otázce potírání raného socialistického hnutí.

⁷ MARTÍNEK, Miloslav. Přehled vývoje rakouského zákonodárství v oblasti chudinství, zdravotnictví a sociální správy. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. 1977, č. 4, s. 63-85.

⁸ JANÁK, Jan. Sociálně reformní činnost Taaffovy vlády ve prospěch zaměstnaného dělnictva, živnostnictva a rolnictva. 1975.

⁹ ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975.

¹⁰ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960.

¹¹ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967.

Pramennou základnu jsem čerpal z relativně rozsáhlé dělnické memoárové literatury. Paměti jednotlivých dělnických vůdců byly sepsány v průběhu prvních dvaceti let 20. století, je zde tedy přibližně třicetiletá proluka mezi samotným historickým prožitkem a tvorbou memoárů, což zákonitě přináší mnohé zkreslenosti a neúplnosti. Například pravidelně jsem nacházel nepřesnosti v datech, často nesouhlasily pořadová čísla zákonů a podobně. Velmi mi bylo nápomocné, že značná část událostí byla reflektována v odborné literatuře, což umožnilo s pomocí odborné literatury efektivní kritiku pramene.

Mezi nejceněnější memoárovou literaturu patří vzpomínky socialistické průkopnické generace. Mezi tyto osobnosti patří Josef Bernášek, Josef Hybeš, Josef Rezler, Ladislav Zápotocký a Josef Steiner. Pro doplnění jsem se rozhodl čerpat i z pamětí Karla Kreibicha, který však patřil ke druhé generaci dělnického hnutí.

Další cenou prací je kniha od dr. Marie Bílkové a prof. Milana Myšky: *Tak žili, tak bojovali*,¹² tato kniha obsahuje vzpomínky bývalých dělníků a dělnic na jejich osobní prožitky a názory na společenský vývoj v době formování dělnického hnutí. Hlavní zřetel byl brán na jejich postoj k prožitku práce, dále na jejich pohled na zaměstnavatele a s tím související formování jejich požadavků (zlepšení pracovních podmínek, zkrácení pracovní doby apod.), taktéž je zde několikrát zmíněno prosazování požadavků násilnou cestou, tedy pomocí protestů a stávek a v neposlední řadě si někteří z těchto bývalých dělníků

¹² BÍLKOVÁ, Pavla a Milan MYŠKA (eds.), *Tak žili a bojovali: Hlasy pamětníků o vývoji dělnického hnutí na Ostravsku*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1959.

všímají i formování stranických organizací *Československé sociálně demokratické strany dělnické* v oblasti jejich domova. Mezi spíše okrajová témata jsou v této práci zahrnuty dějiny každodennosti a taktéž pohled dělníků na téma národního hnutí, uvědomování si své národní příslušnosti.

Dalším klíčovým pramenem nezbytným pro sepsání mé práce byly dělnické noviny a časopisy. Převážně jsem čerpal ze socialistických periodik *Dělník*, *Dělnické listy*, *Budoucnost a Organizace*, avšak práce obsahuje i interpretace článků mladočeských, které vycházely především z Grégrových *Národních listech*. Jako závěrečný pramen bych rád zmínil i policejní zprávy, které přinesly cenný pohled vývoj dělnického hnutí v dekadě stání perzekuce socialismu.¹³

Kompletní seznam použité literatury se nachází v soupisu na konci práce.

¹³ In: INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878. Edice archivních dokumentů z fondu Krajského soudu trestního v Praze*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978.

1 Úvod

Úvodní část mé práce tvoří dvě podkapitoly: První z nich se věnuje samotné dělnické třídě, kterou popisuji a hodnotím z několika hledisek, které zmiňuji níže. V druhé podkapitole se zabývám počátky rakouského sociálního systému, při čemž se převážně zaměřuji na dobu vlády ministerského předsedy Eduarda Franze Josefa Taaffeho, jehož vláda byla nejvíce aktivní v oblasti sociálního zákonodárství.

1.1 Dělnická třída

Podkapitolu *dělnická třída* jsem pro přehlednost rozdělil do několika menších celků. V nichž se od samotné definice dělnické třídy jako třídy v sociálním systému přesunu postupně k elementárním předpokladům jejího vzniku, nastíním také rozsáhlé demografické změny, které nastaly v dlouhém 19. století, jež umožnily její následný rozmach. V závěru podkapitoly přiblížím rozdělení dělnictva podle jednotlivých průmyslových odvětví.

1.1.1 Definice dělnické třídy

Pojem dělnická třída je možné definovat několika způsoby. První možností je použití tradiční marxistické metody definice sociální třídy, za zakladatelem zmíněného společenskovedního je považován Karel Marx. Marx uchopil sociální třídu z pohledu socioekonomických vztahů. Ústředními kategoriemi marxistické třídní analýzy jsou jednak *základna* a *nadstavba*, jednak *třída*

o sobě a třída pro sebe. Třída o sobě je pro Marxe určena společnou situací a společnými zájmy lidí - životními podmínkami, které predestinují postavení jednotlivců. Charakterizuje ty jedince, kteří se společně nacházejí ve stejném postavení v rámci výrobních vztahů. Třída pro sebe se utváří tehdy, když tito lidé vedou náležité střetnutími proti jiným třídám a v hájí v nich své zájmy.

Kapitalistickou společnost dále členil do tří velkých sociálních tříd podle vlastnictví výrobních prostředků: na námezdní dělníky (pracovní síla), kapitalisty (kapitál) a pozemkové vlastníky.¹⁴ Třída pozemkových vlastníků postupem doby zaniká a dochází k třídnímu konfliktu mezi měšťanstvem (kapitálem) a dělnictvem (námezdní silou), v kterém dle Marxe zvítězí právě druhá jmenovaná. Třídní konflikt lze považovat za *motor dějin*. V Marxově filosofii dějin je také zřejmý predestinovaný historický vývoj, který vyústí v nastolení komunismu, jenž se dá považovat za dosažení konce dějin.¹⁵

Marxova koncepce vyvolala v druhé polovině 19. století značnou reminiscenci v celospolečenském diskurzu. Pozitivního ohlasu doznala především u utvářejícího se dělnického hnutí, jemuž poskytla ideologický background. V případě humanisticky vzdělaných elit byla reminiscence na Marxovo učení spíše negativní, což bezesporu platilo i pro české milieu. Kupříkladu Tomáš Garrigue Masaryk kritizoval jeho materialistickou bázi a scházející *universalistický humanistický ideál*, který by opodstatnil emancipační úděl marxismu. Podle Jiřího Štaifa se

¹⁴ PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. "Dělnická třída" v moderní sociální historiografii. In: *Dějiny, teorie, kritika* 3, 2007, s. 275.

¹⁵ Srv. RÁKOSNÍK, Jakub. *Der Klassenkampf in der tschechoslowakische marxistische Historiografie*. Prager WISOHIM 9. 2009, s. 111-124.

Masaryk domníval, že je nereálné dosáhnout mravnosti filozofickým či ideologickým opodstatněním násilí. Ze zmíněné příčiny zavrhoval *třídní boj* jako řešení sociální otázky. Taktéž odmítal marxistický ideál *proletářské revoluce* jakožto instrumentu eliminace třídních konfliktů ve společnosti, naopak cestu spatřoval v demokratickém ideálu drobné všední práce.¹⁶

Jako dalšího významného sociologa, který se zabýval fenoménem utváření sociálních tříd v industriální společnosti, bych rád zmínil Maxe Webera. Weber podobně jako Karel Marx viděl předpoklady k utvoření jednotlivých sociálních tříd v rozvoji kapitalistického hospodářství, avšak na rozdíl od něho nepovažoval třídu za skupinu lidí s jednotným uvědomělým kolektivním jednáním. Také nepojímal třídní konflikt jako *motor dějin*. Sociální třídou je pro Webera jakákoli skupina lidí, kteří se nacházejí ve stejném sociálním postavení. Třídní příslušnost tak neznamená jako u Marxe historickou predestinaci v rámci dané sociální třídy, nýbrž každý jednatel má skutečnou šanci zajistit si jisté statky, dosáhnout určitých životních poměrů a utvářet své životní osudy a tím překročit hranice třídy. Weber vidí předivo vztahů mezi jednotlivci jako určující princip třídní diference.¹⁷

V následující podkapitole *Proces formování dělnické třídy* se pokusím přiblížit přístup německého historika sociálních dějin Jürgena Kocky.

¹⁶ ŠTAIF, Jiří. *Dělnictvo a třídní boj v Masarykově Otázce sociální*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 15-24.

¹⁷ PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. *"Dělnická třída" v moderní sociální historiografii*. In: *Dějiny, teorie, kritika* 3, 2007, s. 275.

1.1.2 Proces formování dělnické třídy

Proces formování dělnické třídy rozčlenil Jürgen Kocka do čtyř úrovní. Za základní úroveň považuje rozvoj kapitalismu, růst obyvatelstva, osvícenské ideje a centralizace státu. Tyto strukturální proměny podle něj vedly k rozkladu tradiční stavovské society a byly předpokladem vzniku moderní třídní společnosti. Druhá úroveň souvisí s rozmachem námezdní práce, v níž se zrodil vztah zaměstnanec/zaměstnavatel oproti stavovskému poddaný/pán. Tím vznikla třetí úroveň, kde se zájmy zaměstnanců (dělníků) střetávají se zájmy zaměstnavatelů a dochází k plnému uvědomění si třídní příslušnosti. Závěrečná čtvrtá úroveň sleduje, kdy a za jakých okolností k uvedeným událostem docházelo, a kdy bylo dosaženo konkrétních hospodářských, politických a kulturních podmínek.¹⁸

Jürgen Kocka v neposlední řadě upozornil, že „prosazování námezdních vztahů mělo fatální vliv na vývoj rodinných poměrů, podobu domácností, socializaci dělníků, jejich sociální i regionální mobilitu, vzdělání, religiozitu, svátky, právní postavení, konflikty a stávky, družstva, společné pokladny, odbory i politické strany. Námezdní vztah se tak stal hlavním působícím faktorem, určující třídní pozici jednotlivce. Z třídní pozice se vytvořila třídní identita, která se za určitých podmínek stala základem kolektivního a solidárního třídního jednání, tedy dělnického hnutí.“¹⁹

¹⁸ Tamtéž, s. 277-278.

¹⁹ Tamtéž, s. 278.

1.1.3 Demografický vývoj obyvatelstva českých zemí v období druhé poloviny 19. století a podíl dělnictva na celkové populaci

Období hospodářské konjunktury konce padesátých a následných šedesátých let 19. století přineslo rychlý hospodářský rozvoj země, což se mimo jiné projevilo na významném růstu populace českých zemí, hospodářsky nejrozvinutější části monarchie. K dalším nexům spojených s hospodářskou konjunkturou, jenž podpořily demografický růst, patří lepší zásobování obyvatel potravinami a kvalitnější lékařská péče, jež je například patrná ze snížení kojenecké a dětské mortality. Pro představu, v roce 1800 činila úmrtnost přibližně 200 promile, o sto let později dosáhla v Čechách poloviční hodnoty se stále sestupným trendem.²⁰

Tempo růstu obyvatelstva nepolevilo ani v období hospodářské deprese trvající od roku 1873 přibližně do přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Je tedy možno pozorovat, že úroveň ekonomiky neklesla před počátek průmyslové revoluce, a naopak byla schopna uživit rychle se rozrůstající populaci. Tento jev je demografy označován jako demografická revoluce. Pro představu jejího významu v českých zemích mezi lety 1850-1890 přidávám tabulku růstu počtu obyvatel.²¹

²⁰ MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 17.

²¹ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004.

Rok	Počet obyvatel	Obyvatel na km ²	Roční přírůstek
1850	6 792 000	86	6,6‰
1860	7 256 000	92	6,8‰
1869	7 557 236	97	4,2‰
1880	8 221 432	104	8,8‰
1890	8 665 521	110	5,4‰

Z uvedeného zdroje je možné vyčíst, že období třiceti let znamenalo pro české země roční přírůstky přibližně ve výši 6,8%, při čemž celosvětový průměr byl přibližně 8,9%. Hlavním důvodem tohoto mírného demografického zaostávání bylo relativně vysoké vystěhovalectví z českých zemí, které pohlcovalo třetinu přirozených přírůstků.²²

1.1.3.1 Demografické změny se zvláštním zřetelem na dělnictvo

Při analýze podílu dělnictva na celkové populaci českých zemí je pozorovatelný jeho signifikantní nárůst v období hospodářské konjunktury v 60. a na počátku 70. let. Naopak v období hospodářské krize a následné deprese se podíl dělnictva snížil, z důvodu propouštění továrních dělníků, kteří buď byli nuceni si obstarat zaměstnání v jiném hospodářském sektoru anebo jednoduše rozšířili řady nezaměstnaných. Po odeznění hospodářské deprese a dosažení pozvolného hospodářského růstu na přelomu 70. a 80. let 19. století je patrný mírný růst podílu dělnictva na souhrnném populačním komplexu.²³

²² Tamtéž, s. 27

²³ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 365.

Rok	Počet dělníků na 1000 obyvatel českých zemí
1857	245,9
1869	421,6
1880	359,1
1890	381

Nástup průmyslové revoluce taktéž akceleroval proces urbanizace, jenž se nejzřetelněji projevil v severočeských a slezských uhelných oblastech. Převážně mužští příslušníci mladé generace odcházeli z venkovského milieu do měst se záměrem lepšího výdělků. Část z nich se s vydělanými prostředky vrátila zpět domů, protože za základ obživy stále považovali vlastnictví půdy. Někteří se však vymanili ze sociální kontroly vesnice, což mělo mnohdy za následek negativní konsekvence v jejich osobních životech. Například se u nově příchozích velmi často projevila neschopnost efektivně hospodařit s hotovými penězi, ačkoliv mzdy byly obvykle vypláceny v týdenním cyklu.²⁴

Peníze bývaly mnohokrát utráceny za tvrdý alkohol, který se v některých průmyslových oblastech považoval téměř za potravinu, jež lidskému tělu rychle dodá energii. Na jeho destruktivní účinky na lidskou psychiku a behaviorální vztahy se v dělnickém prostředí začalo upozorňovat až od přelomu 60. a 70. let se zvyšujícím se zájmem o sociální otázku mezi liberální měšťanskou inteligencí.

²⁴ MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Vzory chování dělnictva v českých zemích v 19. století*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. Ostrava, 2011, s. 129-136.

Na závěr kapitoly bych čtenáři rád přiblížil zajímavější aspekt na etnologické složení obyvatelstva, jež přinesla hospodářská konjunktura. Jako signifikantní sociální vzorek jsem vybral Moravskou Ostravu, která se stala jedním z center průmyslové výroby Podunajské monarchie. Ze zmíněného důvodu se také stala imigračním cílem mnoha obyvatel, kteří přicházeli z méně rozvinutých oblastí monarchie. Nejvíce příchozích dělníků připadlo na Halič, jež byla nejchudší zemí Rakouska-Uherska.

Haličské obyvatelstvo nacházelo v moderním ostravském těžebním a zpracovatelském průmyslu zaměstnání v absolutní většině případů na dělnických pozicích. Zajímavé je pozorovat *střet civilizací*, který nastal při příchodu Poláků a Ukrajinců z Haliče do Slezska. Haličští dělníci sice urazili vlakem pouhých 100 kilometrů, ale v pohledu na kulturní rozdíly obou oblastí jejich cesta připomínala spíše putování o dvě staletí do budoucnosti. Uvedený imigrační fenomén tedy nepřinášel výlučně pozitivní stránky v podobě rozvoje hospodářství města a okolí, ale i stránky negativní. Zde zákonitě ve snížení kulturní úrovně regionu z příčiny velmi nízkého sociálního a kulturního stupně vývoje haličských emigrantů.²⁵

Pro bližší představu o demografických změnách přidávám tabulku, která přibližuje růst obyvatelstva Moravské Ostravy v období jednadvaceti let.²⁶

²⁵ MYŠKA, Milan a Aleš ZÁŘICKÝ. *Člověk v Ostravě v XIX. století*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007. s. 157.

²⁶ Tamtéž.

Rok	Počet obyvatel
1869	6 881
1880	13 448
1890	19 243

1.1.4 Rozdělení dělnické třídy podle jednotlivých průmyslových odvětví

Rozdělení dělnické třídy mezi jednotlivé obory průmyslu patří k základním hlediskům studia dělnického hnutí. Je důležité převážně z důvodu různého stupně uvědomění si sounáležitosti jednotlivce s dělnickým hnutím. Jsou zde pozorovatelné značné rozdíly mezi různými průmyslovými odvětvími, při čemž většinou platí, že dělníci starých průmyslových odvětví²⁷ nedosahovali výše uvědomění si sebe jako třídy, jak tomu bylo u dělníků působících v nových odvětvích.²⁸ V pohledu na celkové rozvrstvení dělníků v jednotlivých odvětvích je však zřejmé, že na konci sledovaného období v roce 1890 nová průmyslová odvětví zahrnovala pouze 0,5% obyvatel českých zemí.²⁹ Většího podílu nových odvětví bylo dosaženo až na počátku 20. století s rychlým rozvojem strojírenství, elektroprůmyslu a chemického průmyslu.

²⁷ In: MACHAČOVÁ, Jana. *Postavení dělnictva v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914*. Opava, 1986. - Mezi stará průmyslová odvětví mimo jiné patří domácí malovýroba, potravinářská výroba a textilní průmysl.

²⁸ In: Tamtéž. - Mezi nová průmyslová odvětví patří průmysl, jenž byl plně rozvinut až v druhé polovině 19. století, mimo jiné sem spadá průmyslová těžba nerostných surovin, metalurgie, strojírenství, chemický a elektrotechnický průmysl.

²⁹ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 359.

nová průmyslová odvětví	činní příslušníci	procentuální úhrn na celkové populaci
chemický průmysl	9 042	0,10%
polygrafický průmysl	6 717	0,10%
strojírenství	24 481	0,30%
součet	40 240	0,50%

Zmíněná diversifikace průmyslu je v neposlední řadě významná také z hlediska hospodářských dějin. V oblastech s novou strukturou průmyslových odvětví, bylo dosaženo rychlejšího hospodářského rozvoje, než tomu bylo u měst s převládající starou průmyslovou strukturou. K centřům nových odvětví průmyslu v Čechách patří Praha, Plzeň a Ústí nad Labem, na Moravě Brno a Moravská Ostrava a ve Slezsku poté Slezská Ostrava a Vítkovice.

1.2 Předlitavský sociální systém

V období před Rakousko-uherským vyrovnáním³⁰ přijala rakouská liberální vláda živnostenský řád,³¹ jehož § 85 se týkal povinnosti zaměstnavatele (v případě že zaměstnával více jak dvacet dělníků) zřídit závodní pokladnu do které připívali zaměstnavatelé i zaměstnanci.³² Dělnictvo tak bylo alespoň

³⁰ Rakousko-uherské vyrovnání uzákoněno na základě *delegačního zákona*, jenž tvořil součást *Prosincové ústavy* přijaté 21. 12. 1867.

³¹ Živnostenský řád byl přijat 20. 12. 1859, v platnost vstoupil 1. 1. 1860.

³² Srv. JANÁK, Jan: *Výpomocné poklady pro dělnictvo na Moravě v 50. - 70. letech 19. století*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. 1973, s. 69. JANÁK, Jan: *Sociálně reformní činnost Taaffovy vlády ve prospěch zaměstnaného dělnictva, živnostnictva a rolnictva*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. 1975, s. 56. - Zaměstnanec (dělník) mohl přispívat

minimálním způsobem zabezpečeno proti vážné nemoci nebo úrazu.³³ Tento zákon byl jediným zákonem týkající se sociální oblasti přijatým v období rakouských liberálních vlád.

Období vlády liberálů skončilo v roce 1879, kdy po volbách do říšské rady byla ustanovena konzervativní vláda Eduarda Taaffeho (21. 4. 1879 - 11. 10. 1893).³⁴ Nová, konzervativní Taaffeho vláda se zavázala omezit vzrůstající vliv socialistického hnutí v monarchii. Podporovala také živnostníky a drobné výrobce na úkor velkopodnikatelů. Změna kurzu státní ideologie si vynutila revizi liberálních svobod směřujícím proti drobným výrobcům a také vládní zásahy do poměru mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, které pomohly rovněž dělnictvu jako slabšímu ve vzájemném vztahu.

Zde se naskytl pozoruhodný rozpor, Eduard Taaffe, jak jsem zmiňoval v předchozím odstavci, se na jedné straně zavázal

maximálně 3% z jeho mzdy a zaměstnavatel (podnikatel) měl ze zákona povinnost doplatit minimálně polovinu jeho příspěvku, zaměstnavatel ale měl pokladnu plně pod svou kontrolou. Symptomatické však bylo časté obcházení zákona. Kupříkladu v textilním průmyslu zaměstnanci odváděli průměrně jen 1% - 1,5% ze mzdy, což způsobovalo podfinancování systému.

³³ Tamtéž, s. 69 - 70.

³⁴ Srv. Eduard Taaffe. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Taaffe - Eduard Franz Josef Taaffe (24. 2. 1833 - 29. 10. 1895): Konzervativní politik a příslušník vysoké německé aristokracie. Byl blízkým přítelem rakouského císaře a uherského krále Františka Josefa I., což mu v profesním životě ulehčilo společenský vzestup, byl kupříkladu císařko - královským místodržitelem nejdříve v Horních Rakousích a poté v Tyrolsku (K. K. Statthalter). Ve vládě Friedricha Ferdinanda von Beusta byl ministrem vnitra (der Innenminister) a od 12. dubna 1879 do 11. listopadu 1893 byl předsedou vlády Předlitavska (Ministerpräsident).

dělnické hnutí postihovat,³⁵ kupříkladu novelizoval *spolčovací zákon*, čímž zamezil vzniku dělnických spolků, zpřísnil legislativní prostředí přijetím *protisocialistického zákona*,³⁶ ale na druhé straně se jeho vláda začala přibližovat Bismarckově vládě v sousedním císařském Německu a její ideji státního socialismu s vědomím nutnosti sociálních reforem ve prospěch dělnictva. Nutno ovšem poznamenat, že reformy nebyly projednávány ze snahy o zlepšení komplikovaného sociálního postavení dělnictva, nýbrž z obav ze vzrůstající moci stále více se emancipujícího dělnického hnutí.

Mezi nejdůležitější zákony přijaté v éře Taaffeovy vlády patří zákon o nemocenském a úrazovém pojištění zaměstnanců a dělníků.³⁷ Zákon se týkal podniků, jež využívaly ke svému provozu motorový pohon. Podle citovaného zákona vznikly dvě zemské úrazové pojišťovny (podnikatelé snavovali 90% příjmů a dělníci 10% příjmů) a řada Okresních nemocenských pokladen.³⁸

³⁵ JANÁK, Jan. *Sociálně reformní činnost Taaffeovy vlády ve prospěch zaměstnaného dělnictva, živnostnictva a rolnictva*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. 1975, s. 65.

³⁶ In: ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 118. - Vládní návrh protisocialistického zákona (*Gesetz. Womit Bestrebungen über die Gerichtsbarkeit in Strafsachen, welchen anarchistische Bestrebungen zugrunde liegen.*) schválen říšskou radou v červnu 1886.

³⁷ Zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců a dělníků přijat Říšskou radou v roce 1888 (zákon č. 33/1888 ř. z.), následně se podařilo prosadit zákon o úrazovém pojištění zaměstnanců a dělníků, který byl schválen v následujícím roce. Zákon o sociálním důchodovém pojištění, jenž byl schválen v Bismarckově Německu, nebyl z důvodu odporu liberální opozice v Předlitavsku přijat. V roce 1888 byl pouze schválen zákon o hornickém sociálním pojištění, který byl v roce 1889 dále rozšířen na zaměstnance pošt a státních drah.

³⁸ MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATÉJČEK. *Vzory chování dělnictva v českých zemích v 19. století*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance*

Byly to oficiální instituce s rozsáhlou samosprávou. Vedení pokladny mohlo volně přijímat zaměstnance a přijímat opatření pro pojištěnce, které byly nad rámec uvedeného zákona (výstavba nemocnic, sanatorií, zvláštní ozdravovny apod.) V představenstvu pokladny měli zaměstnanci dvě třetiny zástupců a zaměstnavatelé jednu třetinu (zaměstnanci platili dvě třetiny a zaměstnavatelé jednu třetinu příspěvků).³⁹ Zajímavostí je, že od 90. let 19. století bylo snahou sociálních demokratů získat tyto dvě třetiny pod svou kontrolu a pokladny ovládnout, později zde však docházelo k zájmovému střetu s národními a křesťanskými sociály, kteří měli v pokladnách obdobné zájmy.

Taaffeho vládu, lze hodnotit jako relativně úspěšnou, ať z pohledu na délku jejího funkčního období, které trvalo bezmála patnáct let nebo v množství prosazených zákonů. Taaffe také do vlády jmenoval ministry slovanského původu, čímž alespoň na čas zmírnil národnostní napětí v Předlitavsku. Mezi hlavní prohřešky jeho vlády, je možno zařadit oslabení občanských svobod ve státě a bezohledné potírání sociálně demokratického hnutí.

Sociálním demokratům bylo fakticky znemožněno účastnit se svobodné soutěže politických stran, na které je systém parlamentní demokracie založen. Státní moc se jim snažila znepříjemňovat život i jiným způsobem, ať se jedná o časté policejní výslechy, prohlídku bytů nebo zabavování osobního majetku, především tiskovin. Mnozí socialisté byly navíc na

a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. Ostrava, 2011, s. 129-136.

³⁹ KREIBICH, Karel. Těsný domov - širý svět. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1968, s. 87.

*Tomáš Uher, Pohled dělnických vůdců na vývoj dělnického
hnutí v českých zemích v letech 1870 - 1890*

základě mnohdy vykonstruovaných obvinění odsouzení k trestům
odnětí svobody.

2 Průkopnické období českého dělnického hnutí z pohledu socialistického vůdce

Vývoj českého dělnického hnutí je analyzován pomocí vzpomínek dělnických vůdců, novinových článků, úředních a policejních zpráv a odborné literatury. Kapitola je členěna do více celků. V první podkapitole se věnuji obecné definici dělnického vůdce průkopnické generace. Rozsáhlá následující kapitola se zabývá životními osudy Ladislava Zápotockého a ostatních příslušníků průkopnické generace sociálně demokratického hnutí.

Ladislava Zápotockého jsem zvolil z několika důvodů: Zápotocký stál u samého zrodu hnutí a také byl po velmi dlouhou dobu politicky aktivní. Dalším argumentem pro výběr této osobnosti byla jeho široká oblast působnosti v české sociální demokracii a přesah jeho vlivu do celostátního socialistického hnutí a to i přesto, že byl příslušníkem české části socialistického hnutí, které bylo i přes proklamovaný internacionalismus značně nezávislé na vídeňském ústředí. I přes tento limitující faktor dokázal udržovat relativně intenzivní styk s vídeňskými centralisty a také se severočeským dělnickým hnutím. Důležitou podmínkou byla v neposlední řadě i jeho žurnalistická činnost v sociálně demokratických časopisech.

V analýze se jednak zaměřím na signifikantní události dělnického hnutí, a rovněž i na zdánlivě obyčejné prožitky aktérů, které však souvisely s utvářející se dělnickou kulturou. V těchto dvou podkapitolách jsem nečerpal pouze ze vzpomínek Ladislava Zápotockého, nýbrž jsem je srovnal s pamětmi Josefa Boleslava Pecky, Josefa Bernáška, Josefa Hybeše, Josefa Steinera, Josefa Rezlera a doplňkově i Karla Kreibicha. Jako důležitý zdroj jsem využil též dělnický tisk.

Výpovědní hodnota pramenů byla porovnáována pomocí odborné literatury.

Josef Boleslav Pecka a Josef Bernášek patřili k českému proudu dělnického hnutí a podobně jako Zápotocký náleželi k radikálnímu politickému proudu. Podobné politické názory na směřování hnutí předurčily jejich těsnou spolupráci. Naopak Josef Steiner byl stoupcem reformistického proudu, podobně jako Viktor Adler nebo Karl Renner. Formativní děje českého dělnického hnutí ve svých pamětech hodnotí více pragmaticky, než tomu bylo u výše jmenovaných.

Zvláštní pozici zaujímal Josef Rezler, jehož memoáry dle mého mínění vykazují vyšší míru objektivitu, než tomu je u ostatních příslušníků průkopnické generace. Přestože se Rezler profiloval stejně jako ostatní průkopníci k socialistickému politickému proudu, není z jeho vzpomínek příliš zřejmé třídní jednání. Další důležitý přínos Rezlerových pamětí je v jejich odlišné struktuře vyprávění, jež se více zaměřuje na individuální prožitek a případné konsekvence děje v jeho osobním životě, než na samotnou reflexi události a jejího vlivu na formující se dělnické hnutí.

Poslední se zmíněných socialistických vůdců průkopnické generace Josef Hybeš byl interesantní osobností, jednak z důvodu délky jeho politické činnosti, jež trvala bezmála padesát let a jednak z příčiny jeho znamenité schopnosti lavírovat mezi reformismem a radikalismem v socialistickém hnutí. Skepse a nadšení pro revoluci se u něj střídaly podle momentálního stavu organizace dělnického hnutí, aktuálního pocitu nespravedlnosti a vydědění a snad i podle nálady. Hybeš s oblibou burcoval dělníky k podpoře revolučního hnutí, ale zároveň byl vysokým funkcionářem nemocenských a úrazových

pokladen, typicky reformisticky orientovaných satelitních struktur socialistického hnutí, kde o revolučních schématech nemohlo být řeči.

Karel Kreibich již nepatřil k průkopnické generaci, nýbrž k nastupující druhé generaci dělnického hnutí, která prožila dospívání v prostředí uvědomělé dělnické třídy. Z jeho paměti bylo čerpáno pouze okrajově, přesto byla jeho narace zajímavou sondou do života dělnického hnutí. Zmiňují ho jednak z důvodu jeho vysoké intelektuální úrovně a také jeho schopnosti posílit svojí argumentační emfází filozofií významných socialistických teoretiků Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Karla Kautského, čímž již převyšoval průkopnickou generaci, která buď usilovala o samotné uznání dělníka jako rovnoprávného člověka a občana nebo naopak jejich menšina o radikální změnu společenských poměrů ve státě. Nebyli většinou však schopni dohlédnout za horizont sociální revoluce a jejich představa *nové společnosti* je spíše zjednodušená moralistická filozofie o spravedlivé uspořádání sociálních a hospodářských vztahů v societě, ale již nevysvětlují na rozdíl od teoretiků marxismu, jak tuto společnost dále rozvíjet.⁴⁰

Na druhou stranu v pamětech průkopnické generace je de facto upozorněno na částečné selhání moderní společnosti, která měla přinést všem svým členům šťastný život, při zachování

⁴⁰ In: REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950, s. 182. - „Český socialismus nebyl tehdy podložen žádným akademickým teoretickým základem. Vyvíjel se prostě tak, jak to připouštěl rozum nás dělníků. Vzdělanci se tehdy dívali na naše hnutí s útrpným úsměvem, považovali to vše za utopii, a chtěli-li něco pro lid, nemyslili snad pod tím slovem ani dělnictvo, podle úsudku pana Riegra, že člověk začíná od barona. Chtěli tedy tito svobodomyšlníci samostatnost českou na prvním místě, potření bídy na posledním.“

individuality každého občana. Avšak dělnický boj u uznání rovnoprávnosti s měšťanstvem poukazuje na pravý opak. Nutno ovšem podotknout, že sociální nerovnost je signifikantním jevem každé společnosti, pokud však společnost neřeší nerovnost vnitřní diskusí, tak mnohdy následuje její krize, která může být řešena buď cestou postupných reforem, nebo radikální změnou sociálního řádu.⁴¹

2.1 Profil socialistického vůdce

U sociálních demokratů se na rozdíl od příslušníků křesťanských a národně socialistických stran setkáváme s příznačným fenoménem, který naznačuje, že téměř všichni místní vůdové vyrostli z prostředí dělnictva. V důsledku pronásledování ze strany státu a ještě více ze strany zaměstnavatelů formou *černých listin* však nemohli nalézt zaměstnání a museli se orientovat buď na obživu mimo zaměstnanecký poměr nebo hledat práci ve strukturách socialistického hnutí (typickým příkladem je Karel Kreibich, redaktor socialistických periodik *Freiheit*, *Freigeist* a úředník nemocenské pokladny).⁴²

Dělnický původ a úroveň vzdělání prvních dělnických vůdců rozhodně nepřinášel předpoklady pro zvládnutí kompetencí nutných k řízení redakce časopisů.⁴³ Karel Kreibich u tohoto bodu také zmiňuje nižší úroveň českých socialistických žurnalistů v porovnání s německými. Tento úkaz se neprojevoval

⁴¹ Srv. RÁKOSNÍK, Jakub. Josef Rezler: *Glück als Kampf um Anerkennung der Arbeiterklasse*. In: Prager WISOHIM 14. Praha 2011, s. 108-109.

⁴² FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 109.

⁴³ Tamtéž

pouze ve sféře novinářské práce, nýbrž i v oblasti politického zápolení. U německých sociálních demokratů je zřejmé navazování na Karla Kautského a jeho ideu *strany, která je revoluční, ale revoluci nedělá*,⁴⁴ naproti tomu u českých socialistů je evidentní vysoká radikálnost i nevyzrálost.

Od přelomu 80. a 90. let, kdy se sociální demokracie přetvářela v politickou stranu s masovou členskou základnou, vyvstala sporná otázka týkající se kumulace funkcí, jež byla častým nešvarem sociálních demokratů obou národností. Měla svou výhodu v období perzekuce za vlády konzervativců, ale právě v době nástupu masové strany se stávala problematickou, kdy zejména v době voleb byli funkcionáři zjevně pracovním přetížení. Od placených sil ve vedení strany a jejich organizací se očekávalo, že zastanou veškerou činnost, za plat sice převyšující příjem kvalifikovaného dělníka, ale nicméně s ohledem na množství požadované práce v neodpovídající výši.⁴⁵

⁴⁴ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 115. - Radikálové, ovládli podle tvrzení Kautského v první polovině osmdesátých let hnutí, ale znalosti a zkušenosti zůstaly na straně umírněných. Umírnění byli jedinými a důslednými udržovateli marxistické linie vývoje dělnického hnutí v Rakousku. Protože se však ocitly v izolaci, znamenaly osmdesátá léta krach úsilí socialistických průkopníků v předchozí dekádě. Jediný možný budoucí vývoj viděl v *nové tradici*, jenž by navázala na průkopnickou generaci dělnického hnutí. Kautsky obecně o rakouském sociálně demokratickém hnutím neměl příliš vysoké mínění, redukoval ho na přívěšek německé sociální demokracie. Kautského pohled ostatně nejlépe přibližuje jeho výrok: „Rakousko nikdy nebude mít sílu vytvořit řádnou sociální demokracii.“

⁴⁵ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 111-114.

Právě situace ohledně kumulace funkcí přinášela stranickým funkcionářům velké množství práce organizační a agitační. Celkově je možné pozorovat signifikantní rozdíl mezi proklamovanými cíli a každodenní praxí, kde je zjevný příklon k politickému pragmatismu.⁴⁶

2.2 Ladislav Zápotocký a jeho druzi

Ladislav Zápotocký se narodil 12. ledna 1852 v rodině krejčovského mistra Jana Zápotockého a jeho manželky Anny. Ladislavův otec záhy zemřel a Anna Zápotocká se znovu provdala za Ladislavova kmotra Antonína Jiskru.

2.2.1 Dospívání a první kroky v dělnickém hnutí

Vztah s nevlastním otcem uvádí Ladislav Zápotocký ve svých pamětech jako vřelý, důkazem například, že označoval Antonína za svého pravého otce.⁴⁷ Právě Antonín Jiskra přivedl malého Ladislava k lásce ke knihám a vzdělání. Také u něho podnítil zájem o sociální otázku. Po dokončení obecné školy se Ladislav vyučil krejčovským dělníkem a začal se aktivně podílet na veřejném životu dělnictva.

Jako sedmnáctiletý vstupuje do svépomocného spolku *Oul*,⁴⁸ k svému vstupu se vyjadřuje následovně: „Ke vstoupení do spolku

⁴⁶ Tamtéž s. 114

⁴⁷ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957. Průkopníci.

⁴⁸ Svépomocný spolek *Oul*, založen staročeským národohospodářem dr. Františkem Ladislavem Chleborádem v roce 1868, na základě svépomocných družstev typu Schulze-Delitzsch. Hospodaření pražského spolku *Oul*

tohoto nelákalo mne ovšem nijak hospodářské stanovisko. Svépomoc, dr. Chleborádem na zásadách Schulze-Delitzschových v Oulu pěstovaná, byla mi úplně lhostejnou. Co mne do spolku tohoto vábilo, byla touha po zdokonalení se, touha po vzdělání. V Oulu byla krásná, bohatá knihovna, pořádaly se tam poučné i vědecké přednášky, pěstovalo dramatické umění, a jedině proto rozhodl jsem se státi se členem spolku tohoto. Trávil jsem pak téměř veškeré prázdné chvíle své v čítárně Oulu, hltaje dychtivě obsah různých zde vyložených časopisů nebo poučných spisů.⁴⁹ Ve svých jednadvaceti letech získal první zkušenosti v oblasti vedení společnosti a veřejnému prosazování svých myšlenek. Svolává schůzi krejčovských dělníků a společně požadují zvýšení mezd o čtvrtinu, samotné požadavky nebyly až na výjimky vyslyšeny, ale lze zde pozorovat trend v pozdějším Zápotockého jednávání, kdy se často staví do pozice vůdce a mluvčího dělnických požadavků.

2.2.2 Činnost v dělnických spolcích

K jeho dalším aktivitám patřilo zakládání dělnických spolků. V roce 1873 spoluzaložil *Vzdělávací besedu dělníků krejčovských*.⁵⁰ Činnost ve vzdělávacích spolcích byla přirozenou cestou, jak mohl aktivní člen socialistického hnutí

provázelo podezření ze zpronevěry družstevního majetku, zvláště problematickým se ukázala koupě nového sídla: Domu U Tří kaprů, které bylo nejspíše předraženo. Spolek poté nebyl dále schopen financovat své závazky a požádal soud o ochranu před věřiteli, soud žádosti 18. 5. 1875 vyhověl.

⁴⁹ ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975, s. 87.

⁵⁰ Tamtéž s. 91, s. 97-99.

působit na ostatní a tak získat přední postavení v jeho rámci.⁵¹ Průkopnická generace považovala vzdělávací spolky za důležitou činnost, protože vzdělání dělnictva bylo do značné míry limitováno dlouhou pracovní dobou a celkovým nedostatkem příležitostí k erudici. Společenský život členů se rozvíjel různými způsoby, převážně se však jednalo o vzdělávání formou přednášek a divadelních představení, která se odehrávala na půdě dělnických akademií, kde se také rozvíjela poetická tvorba průkopnické generace, především Josefa Boleslava Pecky, Norberta Zouly, Ladislava Kochmanna a Františka J. Hlaváčka.

Ve většině spolků se také vyučovalo základním školním předmětům, např. krasopisu, zpěvu a němčině, v případě zmíněného *krejčovského spolku* i stříhům.⁵² „Čeští autoři jinak dosti skeptičtí k celkovým výsledkům socialistického hnutí v našich zemích do roku 1914 uznávají, že právě vzdělávací a kulturní spolky kultivovaly formy dělnické zábavy a otevřely cestu k emancipaci žen-dělnic. Na druhou stranu se ovšem skepse projevuje v tvrzení, že vzdělávací spolky ve své naprosté většině brzy korigovaly své zaměření od podpory socialistických a pokrokových vizí směrem k prosté organizaci masové zábavy ve smyslu *populární kultury*.“⁵³

⁵¹ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 124.

⁵² ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠŤASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981, s. 55-57.

⁵³ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 127.

Perzekuce socialistického hnutí v období vlády Eduarda Taaffeho na čas ochromila dělnickou spolkovou činnost, která byla postavena mimo zákon a musela být provozována tajně. Po obnově legality následuje rychlý rozvoj dělnických spolků. Na konci 19. století, kdy se sociální demokracie etablovala jako masová strana zastoupená v říšské radě, lze pozorovat její zjevnou snahu o podřízení dělnických spolků ústřednímu řízení. Spolky se měly stát součástí nově zřízené *Dělnické akademie*, tento záměr se však socialistům podařil uskutečnit jen částečně, mnoho dělnických spolků tak zůstalo mimo stranické struktury.

2.2.3 Žurnalistická zkušenost

„Stranický tisk byl základním agitačním nástrojem a důležitým homogenizačním faktorem. Jürgen Habermas označil tisk za hlavní atribut formování prvotního nezávislého a potencionálně opozičního prostoru.“⁵⁴ Redaktoři průkopnické generace, jak víme, pocházeli takřka výhradně z dělnického prostředí. V druhé generaci, která aktivně započala působit v rámci hnutí kolem roku 1890, už není *dělnický původ* podmínkou, naopak například v německém socialistickém tisku již na konci století převládali profesionální novináři, rekrutující se z řad měšťanské inteligence.

Ladislav Zápotocký vstoupil v roce 1873 do redakce pražských *Dělnických listů*, jenž vycházely jako *čtrnáctideník*.⁵⁵ V tu

⁵⁴ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 118.

⁵⁵ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 183-184. - Všechna

dobu se jednalo se o jediný český časopis zabývající se sociální otázkou dělnictva. Významným problémem však bylo, že *Dělnické listy* byly založeny Josefem Barákem jako periodikum mladočeské (národně liberální) a jejich účelem bylo šíření myšlenek Mladočechů mezi českým dělnictvem. V roce 1874 došlo ke sporu mezi zastánci dosavadního liberálního směřování listu a redaktory požadujícími sociálně demokratickou orientaci (jejich hlavním argumentem bylo, že SDAP na Neudörfelském sjezdu ustanovila *Dělnické listy* jako oficiální stranické periodikum).⁵⁶ V redakci však zachovali převahu liberálové a socialisté včetně Zápotockého v témže roce časopis opustili a založili vlastní sociálně demokratické listy *Budoucnost*, které vycházely podle vzoru listu *Gleichheit*, oficiálního německojazyčného periodika rakouské sociálně demokratické strany, z něhož Zápotocký s Peckou a Kochmanem překládali vybrané texty do češtiny. Například Zápotocký přeložil dílčí německou translaci Marxova původně francouzského díla *Bída*

pozdější česká socialistická periodika byly čtrnáctideníky nebo měsíčníky z příčiny finančně nákladného kolku pro týdeník nebo dokonce deník (první český sociálně demokratický deník bylo až *Právo lidu*, jež vycházelo pravidelně od roku 1897). Jednalo se o nenásilné a účinné opatření rakouské vlády v potírání vlivu mimoparlamentní opozice. Výše finančních kolků se odvíjela od frekvence vydávání a velikosti aglomerace, v níž sídlila redakce daného periodika: Pro deník vycházející v hlavním městě monarchie Vídni byla stanovena kauce 8000 zlatých, pro aglomerace nad 60 tis. obyvatel 6000 zlatých a pro místa nad 30 tis. obyvatel 4000 zlatých, v ostatních místech poté 2000 zlatých. Částka se krátila na polovinu, jestliže periodikum nevycházelo častěji než třikrát týdně. Ustanovení o kolkách bylo zrušeno až zákonem č. 161/1894 říšského zákoníku.

⁵⁶ Na Neudörfelském sjezdu (5. - 6. dubna 1874) byla založena rakouská Sociálnědemokratická dělnická strana (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei*, používaná zkratka: *SDAP*), a bylo zde deklarováno, že strana bude mít dvě oficiální periodika: *Gleichheit* (*Rovnost*) vycházející německy a *Dělnické listy* vycházející česky.

filozofie, jejímž autorem byl student historie a filozofie, a pozdější teoretik marxismu Karel Kautský. J. B. Pecka a L. Zápotocký psali i vlastní články týkající se sociální otázky dělnictva a ženské otázky v rámci kapitalistického hospodářství.

Mladočeši postupem doby opustili od své snahy přitáhnout české dělnictvo k mladočeským idejím. Členové redakce kolem J. Baráka *Dělnické listy* opustily a časopis poté zanikl. Naskytla se tak příležitost pro socialisty, kteří listy obnovili v prosinci 1877.⁵⁷ *Dělnické listy* byly pro sociální demokraty podstatné nejen z důvodu vlastní propagace a šíření kolektivního interesu v rámci dělnického hnutí, nýbrž také nahrazovaly stranické struktury. Zmíněná funkce byla umožněna tiskovým zákonem, podle kterého měly periodika dvě legální organizace: kolektivní vydavatelstvo a kolektivní redakci. Zákonem byla dokonce povolena i velká shromáždění.⁵⁸

Nejčastějšími přispěvateli do obnovených *Dělnických listů* byli František Cajthaml, Leopold Kochman, Josef Boleslav Pecka a Ladislav Zápotocký. Jejich rozhled byl relativně široký, zabýval se i komplexními tématy, se kterými neměl aposteriorní zkušenost. Kupříkladu mě zaujal článek *Nihilisté a jejich poměr k socialismu* od Ladislava Zápotockého.⁵⁹ V němž autor

⁵⁷ In: ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975, s. 119. - Po prosinci 1877 souběžně vychází obě česky tištěná periodika sociální demokracie: *Budoucnost* a *Dělnické listy*, ke kterým později přibyl měsíčník *Organisace*.

⁵⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124.

⁵⁹ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *Budoucnost*. 1879, č. 8.

explikoval zrod nihilistického hnutí v carském Rusku a poukazoval na rozdílné pojetí *třídního boje* v jeho koncepci.

Většina článků však vycházela z každodenních zkušeností z okruhu hnutí. Rád bych rovněž zmínil příznačný Peckův článek o ženské otázce v rámci dělnického hnutí. Článek vyšel pod názvem *Práce žen v Dělnických listech*. Autor v textu práci žen charakterizuje jednak z tradičního patriarchálního pohledu, a také z hlediska jednoduché moralistické ekonomie.

V případě patriarchálního pohledu byla Peckova argumentace ovlivněna klerikálním stanoviskem v oblasti rodinných vztahů. Zřejmé je to v části článku kritizující zaměstnání žen v průmyslu, jenž prý brání uzavření řádného sňatku mezi mužem a ženou a tím limituje vhodnou výchovu dítěte. Z hlediska moralistické ekonomie je v článku kladen důraz na faktor, že zaměstnání žen zlevní náklady na pracovní sílu a zabrání muži získat za odvedenou práci *spravedlivou mzdu*. V dokumentu je také patrný důsledek vstupu žen do dosavadní výsostné oblasti mužů. Pro zvýšení argumentačního potenciálu textu Zápotocký neváhal použít i nevkusnou analogii o propuštěných průmyslových dělnicích, které se dobrovolně staly prostitutkami, aby si udržely svůj životní standart. Práce ženy nebyla respektována ani v případě, jestliže se jednalo o svobodnou ženu nebo vdovu, zde prý zaměstnání zmenšovalo potenciál k nalezení případného partnera.⁶⁰

Z tohoto vyjádření je patrné, že autor nebyl plně schopen, reflektovat obtížné postavení dělnických svobodných žen i vdov žijících v prostředí raného stádia kapitalismu, ve kterém až

⁶⁰ Pecka, Josef Boleslav. *Dělnické listy: Ústřední orgán sociálně-demokratické strany československé v Rakousku*. Praha, 1880, III., č. 4.

do konce 80. let 19. století fakticky neexistovalo sociální zabezpečení. Vdova navíc obyčejně neživila pouze sebe sama, nýbrž často měla rodinu, kterou musela po finanční stránce zajistit. Rodiny vdov se tak neobešly bez pravidelného výdělku. I při pravidelné výdělečné činnosti se ovšem ocitaly v permanentním nebezpečí ztráty bydlení.⁶¹

Pravidelným námětem pro dělnický tisk byla sociální otázka. Příznačný článek do *Dělnických listů* napsal J. B. Pecka. Dokument s názvem *Zákon k ochraně dělnictva* je charakteristický použitou argumentací, kterou socialističtí novináři aplikovaly v analogických textech požadujících změny v sociální oblasti. V úvodní části textu je vylíčena nutnost změn z důvodu utrpení dělnictva a z toho pramenící všeobecný zájem po změně: „Tisíce, kteří s polámanými údy neb sirotci se toulají světem, mluví naléhavým způsobem svého neštěstí o zavedení tohoto zákona.“

V další části je zpravidla zmíněno, že ostatní již změnu provedly: „Mnohé státy zavedly již takovýto ochranný zákon.“ Poté je poukázáno na nezpůsobilost vlastních zákonodárců (v tomto bodě bývá zpravidla zmíněna i nekompetentnost novinářů měštanských periodik): „A přec výše vzpomenutá námitka od poslanců co argument proti zavedení ochranného zákona se používá. Ba je dovolena i lež, že sama konkurence mezi dělníky sama nutí škodlivou práci podnikati.“ V závěrečné části, která bývá argumentačně vypjatější, je vždy vyzýváno k jednotě dělnického hnutí za prosazení požadavku: „Třeba organizace celého dělnictva, by jeho pospolitým přičiněním zákon k ochraně byl proveden.“ Tento modus bývá často doplňován odkazem na vývoj vědy a všeobecného lidského poznání: „Věda technická tak

⁶¹ ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠŤASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981, s. 121.

daleko pokročila, že velikému množství nebezpečí dá se předejiti."⁶² Znázorněné schéma je použitelné v majoritě článků vznikajících v dělnickém tisku ve sledovaném období.

Velmi časté byly také články předpovídající budoucí společenský vývoj. Použitá dispozice bývá zpravidla následující: Na začátku článku autor zmíní správnost směřování socialistické hnutí: „Jsme přesvědčeni, že strana sociálně-demokratická bude vítězně postupovati vpřed.“ Poté jsou obvykle vyjmenovávány úspěchy, kterých strana v určitém období dosáhla. Případné neúspěchy hnutí bývají připisovány na vrub politických konkurentů, církve nebo státu. Pravidelně se objevují kontinuity hnutí s myšlenkami a symboly Francouzské revoluce a Pařížské komuny. Ty nemusí být nezbytně aplikovány pouze v člancích, ale prostupují všemi publicistickými žánry,⁶³ a dokonce se dostávají i do reklamních příloh.⁶⁴ Odkazy na teoretiky marxismu Karla Marxe a Bedřicha Engelse byly pro autory, usuzováno dle jejich hojné frekvence v textech, nejspíše nepsanou povinností. V závěrečné pasáži se obvykle odkazuje na předurčené dějinné směřování ke komunismu, jenž vykonají socialisté: „Sociální demokracii porovnatí můžeme k lodi, která plujíc ke svému cíli, mnoho a mnoho skalisek a

⁶² PECKA, Josef Boleslav. *Dělnické listy: Ústřední orgán sociálně-demokratické strany československé v Rakousku*. Praha, 1880, III., č. 9.

⁶³ V případě *Dělnických listů* vycházel například fejeton z prostředí Francouzské revoluce *Madeleine*, přeložen J. B. Peckou z rakouského dělnického kalendáře.

⁶⁴ Některé inzeráty se mohou jevit z dnešního pohledu komické. V dělnickém tisku se pravidelně objevoval kupříkladu inzerát *Poprsí svobody*, jenž přepisují v plném znění: „*Poprsí SVOBODY dle obrazu slavného malíře a člena Komuny pařížské Gustava Goubeta. Toto 25 centimetrů vysoké poprsí dostati lze u J. B. Pecky v administraci Dělnických listů v Kaprově ulici, číslo 49 v Praze. Kus za 80 krejcarů na venkov za 1 zlatý. Poprsí se výborně hodí zejména k okrášlení místností spolkových.*“

mělčin minouti musí, a nemá-li přijíti k úrazu, má zapotřebí otužilého kormidelníka - vytrvalost. Jen tak doplujeme do konečného cíle."⁶⁵

Specifickou skupinu tvoří propagandistické články. Jejich četnost je v dělnickém tisku relativně vysoká, průměrně jeden článek na jedno číslo novin. Převážně jsou zaměřeny proti politickým konkurentům socialistů, ale mnohdy i proti církvi a státu. K bližšímu seznámení s touto specifickou propagandou předkládám rozbor textu *Liberalismus a socialismus*,⁶⁶ v kterém je tendenčně hodnocen přínos politických systémů k procesu modernizace společnosti.

Autor byl pravděpodobně obeznámen s Marxovu filosofií dějin, protože byl schopen použít její nástin o překonávání politických struktur, kdy zastaralá soustava je předstižena novou. Historický vývoj podle autora spěje od konzervatismu přes liberalismus k socialismu. Definice ideologie jednotlivých politických směrů je však značně povrchní. Například konzervatismus je podle autora zastaralý středověký směr snažící se o obnovu společnosti na feudálních základech. Liberalismus hodnotí spíše z pozic hospodářských než politických. Zaujatě nezmiňuje podíl liberálů na modernizačním společenském procesu v období rakouských liberálních vlád, nýbrž tvrdí, že se nechali ukolébat změnou hospodářského systému a více v politické rovině neprosadili. Naopak socialismus je pro něj dravý, revoluční směr, jenž přinese úplnou změnu hospodářství i politického zřízení a nastolení spravedlivé společnosti. Argumentace v oblasti propagandy je

⁶⁵ Dělnické listy: Ústřední orgán sociálně-demokratické strany československé v Rakousku. Praha, 1880, III., č. 10.

⁶⁶ Tamtéž, č. 14.

poměrně prostá, dala by se definovat jako vyzdvižení vlastních předností a zdůraznění nedostatků protivníka.

Závěrečný článek, který v této podkapitole posuzují, se týká internacionalizace dělnického hnutí.⁶⁷ Autor článku vytvořil myšlenkový konstrukt, který formuluje budoucí vývoj socialismu skrze propojení dělnických spolků na celoevropské bázi. Socialistické hnutí se dle něj musí stát mezinárodní, protože nadnárodní je i kapitál. Toto odůvodnění se mi jeví, již jako velmi konsekventní. Ostatně T. G. Masaryk ve svém díle *Česká otázka* pojednává o internacionalizaci českého socialistického hnutí v podobném smyslu, avšak upozorňuje na rozdílnost v širší autonomii jednotlivých názorových proudů, než tomu bylo u více nadnárodního německého dělnictva.⁶⁸

Při komparaci článků z let 1879 a 1880 si lze všimnout vyšší snahy o utajení autorství v roce 1880. Tento trend byl nejvíce očividný u článků psaných dělnickými vůdci J. B. Peckou a Ladislavem Zápotockým,⁶⁹ kteří pravidelně začaly užívat pseudonymy. Tendenci lze interpretovat vyšším zájmem policie o socialistický tisk. Ostatně redakce *Dělnických listů* byla přesunuta z uvedené příčiny v roce 1881 do Vídně.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013 [2015-02-09] Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/95/21/43/ceska_otazka.pdf, s. 245-246.

⁶⁹ J. B. Pecka nejčastěji používal pseudonym *Strahovský*, L. Zápotocký používal pseudonym *Budečský* a méně obvykle *Kovářský*.

2.2.4 Perzekuce sociálně demokratických periodik

Policie získávala informace o činnosti sociálně demokratických periodik převážně prostřednictvím sítě policejních informátorů. Uvedený trend se například projevil v policejní akci, v níž bylo zabráněno vytištění dělnických kalendářů na rok 1880. O připravovaných výtiscích policii informoval právě konfident vevnitř socialistického hnutí.⁷⁰ Analýza je podepřena i vzpomínkami Josefa Hybeše, v nichž jejich autor popisuje jednání orgánů činných v trestním řízení při zabavování dělnických kalendářů, které byly dle slov státního zástupce konfiskovány na základě předchozího udání.⁷¹

Z hlediska počínání ostatních orgánů činných v trestním řízení na povrch evidentně vystupuje snaha o využití § 302 trestního zákona, jehož znění zakazovalo popuzování vůči jednotlivým sociálním třídám občanské společnosti. Citovaný zákon byl využíván zejména při projednávání trestně závadných statí a článků vycházejících v socialistických novinách, jež se vymezovaly proti útisku dělníků ze strany zaměstnavatele. Proti socialistickým časopisům se státním zástupcům a soudcům

⁷⁰ MALÝ, Karel. Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách. Praha: Academia, 1967, s. 171-173.

⁷¹ FRANĚK, Otakar a Josef SKULINA (eds.), *Josef Hybeš: Práce a vzpomínky*. Brno: Blok, 1976, s. 100. - „To jest proti zákonu! Zabavit něco, co ještě nevyšlo, to nemůže být! To je proti každé logice! Zakročili jsme proti konfiskaci, ale státní návladní nás překvapil novou neslýchaností, že prý mu bylo tajně udáno, co je v kalendáři, a protože udaný mu obsah je takový, že podléhá konfiskaci, měl prý právo kalendář zabavit, třeba ještě ani nevyšel. Policie také hned nechala od knihaře všecko, jak to bylo nevázané, i obálky odvézt na státní návladnictví.“

osvědčil § 65 trestního zákona postihující útoky na císařskou rodinu, vládu, státní jednotu a zřízení.⁷²

Následným velmi účinným opatřením bylo využití možnosti § 26 tiskového zákona, jenž umožňoval zákaz poštovní přepravy zahraničních periodik. Například v letech 1876-1879 z ní byly vyloučeny časopisy německé sociální demokracie *Der Sozialdemokrat* a *Vorwärts*.⁷³ Je potřebné však podotknout, že v období rakouských liberálních vlád nebyla platná legislativa až na výjimky překračována.

Bohužel pro sociální demokraty a ostatní mimoparlamentní opozici se uvedený *modus operandi* změnil po vzniku konzervativní vlády ministerského předsedy Eduarda Taaffeho. Od počátku 80. let je u zmíněné vlády patrná snaha o redukci občanských práv, jež byly uzákoněny předchozími vládami liberálních demokratů. V praxi se tato snaha zpočátku nejzřetelněji projevila v porušování listovního tajemství. Poštovní úřady byly nuceny předávat veškeré *podezřelé zásilky* finančním nebo bezpečnostním úřadům. Jmenované opatření sociálním demokratům zkomplikovalo situaci, protože pošta byla zpravidla využívána pro distribuci socialistických periodik, jež se tímto způsobem dostaly do rukou policejních orgánů.

S postupující intenzifikací protisocialistické perzekuce bylo policii ze strany státních úřadů nařízeno kontrolovat uzavřené listovní zásilky. Reflektované nařízení nemělo žádnou oporu v platných zákonech, protože § 26 zákona o tisku ve výjimečných

⁷² MALÝ, Karel. Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách. Praha: Academia, 1967, s. 174-175.

⁷³ Tamtéž, s. 177.

případech připouštěl pouze přezkoumání otevřených zásilek.⁷⁴ Událost byla zmíněna i v pamětech Josefa Hybeše, jenž se v reminiscenci na jednání policie vyjádřil následovně: „Policie na poštách dopisy ohmatávala, do balíčků se dívala a na zapečetěných zásilkách protrhávala obal i plátěný, aby zjistila, co je v nich. Našla-li něco, nesměl listonoš zásilku dříve odevzdati, až policejní prohlídka byla hotová.“⁷⁵

Nicméně jako nejúčinnější právní norma se osvědčil § 16 zákona o tiskovém řízení. Citovaný paragraf totiž umožňoval státnímu zástupci podat úhrnnou žalobu na dané periodikum, jakožto na právnickou osobu. Soudní dvůr o případném návrhu státního zástupce jednal s vyloučením veřejnosti na soudním řízení. Důsledky soudního nálezu, kterým byla uznána trestnost určitého časopisu, byly totožné jako u běžného řízení: Zákaz dalšího rozšiřování, zničení tiskopisu, zmaření sazby, respektive přístrojů k rozmnožování a uveřejnění nálezu.

Reflektovaný paragraf byl používán orgány činných v trestním řízení v případech, kdy bylo nezbytné co nejrychleji dosáhnout cíle, tj. zabránit šíření periodika ve veřejném prostoru. Nebezpečným precedentem při využití citovaného paragrafu byla omezená možnost obhajoby žalované strany z příčiny zrychleného správního řízení. V materiálech vydaných sociálně demokratickou stranou je zmíněná soudní praxe často kritizována, například opětovně bylo žádáno o zrušení daného paragrafu zákona o tiskovém řízení.⁷⁶

⁷⁴ Tamtéž, s. 179.

⁷⁵ FRANĚK, Otakar a Josef SKULINA. *Josef Hybeš: Práce a vzpomínky*. Brno: Blok, 1976.

⁷⁶ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 188-189.

2.2.5 Politický mítink na Střeleckém ostrově

Významnou událostí pro další Zápotockého karierní vývoj v dělnickém hnutí byla jeho účast na mítinku dělníků, který se odehrál 15. června 1873 na Střeleckém ostrově. Na mítinku vznesl Zápotocký ve svém projevu žádost, aby Zemský sněm financoval cestu českých dělníků na probíhající světovou výstavu ve Vídni. Tento požadavek vzbudil pozitivní ohlas u přítomných účastníků mítinku a bylo rozhodnuto o podání žádosti k Zemskému sněmu. Ten žádosti vyhověl a proplatil 264 dělníkům⁷⁷ cestovní výlohy.⁷⁸

Podle pamětí Josefa Bernáška uspořádali Pecka se Zápotockým před cestou do Vídně „důvěrnou schůzi známějších dělníků, o nichž věděli, že se kloní k názorům Lassallovým a Marxovým.“⁷⁹ K samotnému průběhu návštěvy Vídně poté napsal Zápotocký následující: „Osmidenního pobytu svého použili dělníci tito nejen k řádnému prohlédnutí výstavy, nýbrž většina z nich využívala času toho také k lepšímu seznámení se sociálně demokratickými zásadami, k čemuž přispěl jim značně osobní styk s dělníky vídeňskými. Každého večera, ba až dlouho do noci, odbývány s českými i německými soudruhy porady.“⁸⁰ Bernáškovy i Zápotockého paměti navazují dojem, že již byla utvořena solidarita *dělnické třídy*. Avšak v této době bych

⁷⁷ O počtu 264 dělníků píše ve svých pamětech Ladislav Zápotocký, tento počet přebral do své knihy *Průkopníci* i Zdeněk Šolle, Josef Bernášek psal ve svých vzpomínkách pouze o 164 účastnících.

⁷⁸ ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975, s. 93-94.

⁷⁹ BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí*. Praha: SNPL, 1957, s. 49.

⁸⁰ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957. *Průkopníci*, s. 41.

k tomu byl v českém prostředí značně skeptický, dle mého názoru je příliš brzy mluvit o utvoření nové svébytné sociální třídy, chybí zde dva ze základních předpokladů: Hnutí zatím nedosáhlo dostatečného rozšíření svých idejí v rámci dělnictva a také nedocházelo ke střetům zaměstnanců (dělníků) se zaměstnavateli.

2.2.6 Založení české zemské organizace rakouské sociální demokracie

K podstatné události došlo 28. září 1876, kdy byla založena česká zemská organizace rakouské sociální demokracie, do užšího vedení byl zvolen i Ladislav Zápotocký. Zajímavostí bylo, že se celá ustanovující konference odehrála na policejní stanici z důvodu policejního zásahu, který znemožnil řádné konání schůze v hostinci nesoucí název *Žlutý domek*. Účastník schůze a průkopník dělnického hnutí Josef Bernášek psal o průběhu schůze následovně: „Na policejním ředitelství strávili jsme dvě noci a jeden den. Přes den ponechány nám byly naše cely otevřeny a my mohli volně v předsíni se sejít. Této příležitosti jsme také použily, a když jsme nemohli odbývat konferenci v Žlutém domku, odbývali jsme ji v prostranné předsíni na policejním ředitelství.“⁸¹

Pohledu dělnických představitelů na činnost policie se podrobněji věnuji v podkapitole *Reflexe Břevnovského sjezdu ve vzpomínkách současníků*.

⁸¹ BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí*. Praha: SNPL, 1957, s. 59.

2.2.7 Dělnická svatba

Dne 20. ledna 1878 došlo k významné události v osobním životě Ladislava Zápotockého, k sňatku s jeho nastávající chotí Barborou Dolejšovou. Jeho svatbu nezmiňují pouze pro význam události v Zápotockého soukromém životě, nýbrž i pro její samotný průběh, jenž předznamenal změnu trendu v kontextu dělnického prostředí. Dělnická svatba, byť byla stále událostí převážně rodinou, se v průběhu 60. a 70. let postupně stává i událostí s širší účastí.⁸² Tato změna nastala převážně z důvodu proměny sociálních vztahů v oblasti bydlení, tím mám na mysli, že zrod dělnických kolonií a nájemních pavlačových domů vytvořil pevně spjatou societu (z pohledu E. P. Thompsona se již jednalo o předpoklad společné kultury sociální třídy), která sdílela společné zážitky a to včetně společného prožití významných událostí jako křtiny, jmeniny, narozeniny, pohřby i svatby.

U Zápotockého svatby byl tento trend dále prohlouben tím způsobem, že se jejího průběhu neúčastnila pouze rodina a sousedé, ale byla rozšířena i o účast lidí z širšího okruhu socialistického hnutí, na které je možno nahlížet jako na entitu, jenž vznikla na základě socioekonomických vztahů. Změna trendu v pojetí dělnické svatby se plně rozvinula v prostředí odborářských a spolkových funkcionářů a u strojírenského dělnictva. Tato tendence se týkala třídně uvědomělé části dělnického hnutí.

⁸² ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠŤASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981, s. 114.

2.2.8 Břevnovský sjezd

Břevnovský sjezd se konal 7. dubna 1878 v hostinci U Kaštanu v pražském Břevnově. Na sjezdu byla ustavena *Sociálně demokratická strana československá v Rakousku*, jakožto autonomní součást celorakouské socialistické strany.⁸³ Dle Zdeňka Kárníka byla na sjezdu česká sociální demokracie koncipována jako první moderní masová strana industriální éry v českém milieu, jednak svou organizační strukturou, jednak svým programem.⁸⁴

Organizační struktura české sociální demokracie byla totožná s uspořádáním celorakouské sociální demokracie. Výchozími organizačními jednotkami se staly základní sekce, jež spadaly pod okresní organizace (ty byly zpravidla tvořeny pěti zmíněnými sekcemi).⁸⁵ Okresní organizace byly ve stranické soustavě podřízeny zemským organizacím. Nejvýše v celé soustavě byla postavena ústřední organizace, jež měla funkci střežové instituce. K povinnostem členů strany patřilo plnit

⁸³ ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠTASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981, s. 22.

⁸⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124.

⁸⁵ FRANĚK, Otakar a Josef SKULINA (eds.), *Josef Hybeš: Práce a vzpomínky*. Brno: Blok, 1976, s. 64. - Josef Hybeš ve svých pamětech uvádí, že sekce nemohla mít více jak 19 členů. Když přistoupil dvacátý, rozdělila se na dvě sekce po deseti lidech. Zmíněný modus operandi byl dle autora vzpomínek přijat z důvodu zefektivnění činnosti a snadnějšího pořádání schůzí.

usnesení sjezdu, výboru i sekce, šířit vliv strany a odebírat stranické periodika.⁸⁶

Významným přínosem sjezdu bylo potvrzení čelné úlohy Josefa Boleslava Pecky a Ladislava Zápotockého v raném socialistickém hnutí, poté co se staly vedoucími představiteli nově konstitované strany. Zmínění průkopníci socialismu převyšovali ostatní příslušníky průkopnické generace svým odhodláním a obeznámeností v problematice socialismu, převážně v oblasti jeho nadnárodních tendencí, o čemž svědčila úzká česko-německá kooperace v přípravné fázi sjezdu.⁸⁷ Přesto ve vzpomínkách Ladislav Zápotocký předjímá počátky budoucího separačního procesu české sociální demokracie na celorakouském ústředí: „Na schůzi položen základ k utvoření úplně samostatné československé strany sociálně demokratické.“⁸⁸

Na sjezdu se též vyskytl zajímavý fenomén v Peckově a Zápotockého jednání, když prosadili, aby v čele strany stanul zástupce levicové inteligence, student práv Jindřich Seidl. Přičemž ale faktická výkonná moc zůstala v jejich rukou. Interpretace zmíněného jednání je komplikována, Zdeněk Kárník ve své analýze explikuje zmíněné úsilí socialistů, jako snahu o posílení intelektuálního potenciálu strany.⁸⁹ Avšak při

⁸⁶ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 193.

⁸⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124.

⁸⁸ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957. Průkopníci, s. 59.

⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a*

bližší analýze reminiscence příslušníka průkopnické generace Josefa Rezlera na reflektovaný jev je zřejmé, že zmíněné úsilí se v důsledku ukázalo jako liché.⁹⁰

2.2.8.1 Reflexe břevnovského sjezdu ve vzpomínkách současníků

V pamětech průkopníků socialismu lze rozdělit reflexe o břevnovském sjezdu do dvou skupin. Přímý účastníci sjezdu Bernášek, Zápotocký a Pecka se ve svých vzpomínkách snaží vybavit každý detail schůze, nejvíce patrné je to právě u Josefa Bernáška, který byl schopen dokonce podrobně popsat cestu zadním vchodem do sálu, kterou socialisté používali: „Ze dvora totiž vedly nepatrné dřevěné schůdky na starou dřevěnou pavlač, z té vešlo do prázdné světničky a z této na chodbu, po které mohlo se přijíti do sálu, z této světničky šly také úzké schůdky přímo do výčepu“.⁹¹ Bernášek i Zápotocký se také například zmiňují o servírce, která je obsluhovala, u níž oba

výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124.

⁹⁰ In: REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie.* Praha: Svoboda, 1950, s. 100-101. - „Pak ještě probral různé věci a rukopisy u mne zabavené, jichž byla slušná řádka, ale nebyly psány mnou, většina jich byla od studentů, s kterými jsem se asi rok stýkal v Čítárně, a kteří na naše hnutí s radostí pohlíželi. Ovšem, byl to jen mladický zápal, který postupem času hodně ochladl, ba zamrzl docela! Není mi známo ani jedno jméno z tehdejší mladé inteligence, že by zůstalo v zásadě věrno. Inu, byli to měšťáčtí synkové - a tím je řečeno vše.“

⁹¹ BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí.* Praha: SNPL, 1957, s. 66.

ocenili, že nevypovídala v pozdějším soudním procesu s účastníky Břevnovského sjezdu proti socialistům.⁹²

Mezi konstantní prvky dělnické narace, lze zařadit pohled na činnost policie, která je vnímána jako *a priori* k socialistům nespravedlivá a nepřátelská (ostatně stejně je tomu tak i u justice). Zajímavá je reflexe činnosti policie v dělnických pamětech, kde se objevuje poněkud ambivalentní stanovisko. Policie je buď na jedné straně líčena jako naprosto nekompetentní organizace: „V dolejších místnostech odbývali hasiči valnou hromadu, při níž přítomen byl policejní úředník, aniž by byli měli nějaké tušení, že v tutéž dobu koná se nad nimi sjezd sociálních demokratů.“⁹³ Na straně druhé jako nemilosrdný všehoschopný vykonavatel státní vůle: „Policejní ředitel Stejskal odvětil přímo: Ano, vy máte právo a já mám moc. Schůzi můžete konati, ale dopadneme-li vás, budete všichni zatknuti. A tak se také stalo, vidouce že pro policii zákon neplatí.“⁹⁴

Objektivně vzato, v žádných z dělnických pamětí jsem nezaznamenal, že by vztah policista-dělník byl popisován jinak, než jako nepřátelský. U *uvědomělých dělníků* je dle mého mínění již zřetelně rozpoznatelná *dělnická identita*, která se stala základem pro kolektivní a solidární třídní jednání.⁹⁵ Policie se tedy stala *kolektivním nepřítelem* a hrozbou pro

⁹² Tamtéž, s. 66., ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957. Průkopníci, s. 59-60.

⁹³ Tamtéž, s. 66.

⁹⁴ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957. Průkopníci, s. 53.

⁹⁵ PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. *"Dělnická třída" v moderní sociální historiografii*. Dějiny, teorie, kritika 3. Praha: Masarykův ústav AV ČR, s. 278.

celé hnutí. V tomto smyslu ji začal přijímat každý jedinec (nemusel mít vlastní negativní zkušenost s policií), který se identifikoval s dělnickou třídou.

Břevnovský sjezd sociální demokracie byl natolik významnou událostí v životě hnutí, že ho ve svých pamětech zmiňují také socialističtí vůdci, jež se sjezdu osobně neúčastnili. Ovšem jejich vnímání události je odlišné z důvodu, že s ní nemají empirickou zkušenost. Nejlépe poznatelné je to v pamětech Josefa Steinera, který ve svých vzpomínkách velmi dopodrobna popisuje politický program přijatý sněmem, ale ani náznakem nezmiňuje jeho samotný průběh, ani pozdější stíhání účastníků sjezdu policií, které mu muselo být dozajista známo. Při studiu Steinerových pamětí mě také zaujal odstavec věnující se vytyčeným požadavkům strany,⁹⁶ který se morfologicky téměř shoduje s odstavcem v pamětech Bernáškových.⁹⁷ Bernášek pravděpodobně ze Steinerových pamětí (tiskem vydány v roce 1902) vycházel v oblasti požadavků vznesených na sněmu. Tato okolnost však nesnižuje důvěryhodnost Bernáškových pamětí, jen poukazuje na společný zdroj, který byl oběma současníky použit, s nejvyšší pravděpodobností se jednalo o komuniké sjezdu, napsané J. B. Peckou.

⁹⁶ STEINER, Josef. Utrpení sociální demokracie československé a postup strany v Rakousku. Praha: Tiskové družstvo Československé strany sociálně-demokratické, 1902, s. 41.

⁹⁷ BERNÁŠEK, Josef. Obrázky z prvních dob dělnického hnutí. Praha: SNPL, 1957, s. 69.

2.2.9 Policejní vyšetřování účastníků sjezdu

Podle archivních dokumentů se policie o břevnovském sjezdu dozvěděla pouhé tři po jeho uskutečnění (tj. 10. 4. 1878). Tento poznatek přinesl informátor policejního ředitelství v Brně, jenž se zúčastnil schůze tamních sociálních demokratů, na níž vystoupil i Vincenc Zich, vídeňský socialista a účastník sjezdu. Informace o sjezdu získané ze Zichova proslovu zaslala brněnská policie svým kolegům do Prahy.⁹⁸

Od dubna do počátku srpna probíhalo vyšetřování pražské policie. Ta byla schopna na základě vyšetřování zmapovat průběh sjezdu českých sociálních demokratů. Průběh líčený policií téměř koresponduje se zprávou J. B. Pecky (zprávu policie získala až 14. 9. 1878, při domovní prohlídce v jeho bytě), což dokazuje preciznost policejního šetření. Na základě policejní zprávy zaslané zemskému soudu v Praze bylo zahájeno trestní řízení pro přečin tajného spolčování.⁹⁹

Během probíhajícího trestního řízení byly nařízeny domovní prohlídky u účastníků sjezdu. Domovní prohlídky u většiny aktérů sjezdu nepřinesly policii přímé důkazy proti nim. Výjimku tvořila opakovaná domovní prohlídka bytu J. B. Pecky.¹⁰⁰

⁹⁸ INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK, (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, Edice archivních dokumentů z fondu Krajského soudu trestního v Praze, s. 34-36.

⁹⁹ Tamtéž, s. 37-60.

¹⁰⁰ Dle paměti dělnických vůdců socialisté nejspíše o probíhajícím policejním vyšetřováním věděli (viz paměti L. Zápotockého: „Po sjezdu Markétském tušila sice policie, že se něco stalo. Mezi účastníky sjezdu nevyskytl se ale žádný zrádce, a proto nemohla dlouho přijít věci na kloub. Po celé měsíce roku 1878 podnikány u všech jen trochu známějších stoupenců zásad sociálně demokratických bezvýsledné domovní prohlídky.“)

Opětná prohlídka byla nařízena na podkladě anonymního udání,¹⁰¹ byly při ní nalezeny kompletní písemnosti, jenž se týkaly Břevnovského sjezdu.¹⁰² Tyto materiály poté posloužily jako důkazní podklad v nastávajícím soudním řízení.

Podle Karla Malého orgány činné v trestním řízení výnosem o domovních prohlídkách překračovaly meze zákona, jelikož se jednalo o zásah do základních občanských práv zaručených ústavou. Zákon o ochraně práva domácího č. 88/1862 říšského zákoníku měl však relativně volná ustanovení, kupříkladu § 2 umožňoval domovní prohlídku bez soudního příkazu při *nebezpečí z prodlení*, dostačovalo toliko nařízení soudních úředníků, bezpečnostních úřadů nebo okresních starostů. Zmíněným způsobem byla z rozhodovací procedury vyřazena soudní moc, a řízení zůstalo plně pod kontrolou exekutivy. V celkovém kontextu se jevila jako vskutku účelová následující věta reflektovaného paragrafu: „K domovní prohlídce jsou policejní orgány oprávněny i v případě, že dotyčný byl veřejnou pověstí označen jako podezřelý z trestného skutku.“¹⁰³ Zmíněná věta limituje důvěru k Rakousku jako právnímu státu, z příčiny že k případnému narušení domácího práva ze strany represivních složek stačilo smyšlené obvinění občana, s kterýmž měl obviněný osobní spor.

Ovšem již netušili, že policie věděla o konání sjezdu a dokonce měla k dispozici kompletní informace o jeho průběhu a požadavcích sociálních demokratů. Ani Zdeněk Šolle tyto okolnosti ve své knize *Průkopníci* nezmiňuje, což naznačuje, že vycházel pouze z dělnických vzpomínek, a nejspíše neměl zmíněné archiválie k dispozici.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 140. - „In Wohnung des Redakteurs Pecka sind sehr wichtige Papiere noch verborgen, namentlich die Statuten der Sozialdemokraten.“

¹⁰² Tamtéž s. 152.

¹⁰³ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 189-190.

2.2.9.1 Policejní výslechy účastníků sjezdu

Policejní výslechy proběhly u většiny aktérů sjezdu. V této kapitole se zaměřím na tři z nich: Josefa Bernáška, Josefa Boleslava Pecku a Ladislava Zápotockého, tedy na autory dělnických vzpomínek a článků v socialistických periodikách, z kterých práce převážně vychází. Neplánuji čtenáře unavovat dlouhými přepisy policejních protokolů, rozhodl jsem se proto nastínit obecné trendy, jež byly socialisty aplikovány ve styku s policejními vyšetřovateli.¹⁰⁴

Jmenovaní sociální demokraté při výslechu vypovídali značně analogicky, což poukazuje na kolektivní taktiku, kterou před výslechy zaujali. Na otázky vyšetřovatele odpovídali většinou velmi subjektivně. Jejich hlavní snahou bylo vyvrátit tezi policie o konání předem neohlášené politické akce, z té příčiny, aby se vyhnuli trestnímu řízení z přečinu tajného spolčování. Tudiž shodně prohlašovali, že se jednalo o běžnou společenskou událost. Když vyšetřovatel jejich prohlášení vyvrátil důkazy, které potvrzovaly konání politické akce, změnili svou argumentaci na výpověď o účasti na organizační schůzi povolených socialistických periodik *Budoucnosti*, *Dělnických listů* a *Sozialistischen Rundschau*.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Zájemce o plné znění policejních protokolů z výslechů Josefa Bernáška, Josefa Boleslava Pecky a Ladislava Zápotockého odkazují do přílohy části bakalářské práce, kdy jsou protokoly přepsány v plném znění.

¹⁰⁵ Například J. B. Pecka argumentoval, že schůze byla finanční výbor, jenž měl za úkol zkontrolovat hospodaření zmíněných socialistických periodik. V případě protokolu sjezdu, který byl u něho doma policií nalezen, tvrdil, že byl sepsán jeho osobou, až po konání sjezdu, aby se vyhnul obvinění z konání politické akce.

V oblasti kontaktů se zahraničím a rozšiřování myšlenek socialismu se vyjadřovali obdobně, tvrdili, že zahraniční styk je pouze osobního rázu a nemá souvislost s šířením socialismu, ve výpovědi o finanční podpoře ze Spojených států amerických a Německa odkazovali, že se jednalo a honorář za zaslané články do tamních dělnických periodik. Vyšetřovatelé výpovědím sociálních demokratů neuvěřili,¹⁰⁶ byl tak zahájen soudní proces.

Perzekuce ze strany bezpečnostních složek státu na jedné straně způsobila socialistickému hnutí velké škody a zpomalila emancipační snahy dělnictva, na straně druhé policejní dohled působil na dělnické hnutí jako pojící element. Nutil totiž socialisty jednat charakteristickým způsobem, který policii ztěžoval práci při získávání důkazů pro následné soudní řízení. V neposlední řadě přinášel zájem policie dělnickému hnutí společnou zkušenost, která měla ve svém důsledku pozitivní efekt na prohlubování představ dělnických vůdců o společných zájmech dělnické třídy. Perzekuce ze strany policie a ostatních orgánů činných v trestním řízení v *potírání socialistického hnutí* se nakonec ukázala jako kontraproduktivní a bylo od ní na konci 80. let 19. století opuštěno.¹⁰⁷

2.2.10 Soudní proces s účastníky sjezdu

Soudní proces s šestnácti účastníky Břevnovského sjezdu byl zahájen 24. ledna 1879. Při pohledu na soupis obžalovaných je možno zjistit, že jejich průměrný věk byl relativně nízký,

¹⁰⁶ Ostatně jednalo se o politickou akci, která nebyla předem nahlášena úřadům. Výpovědi sociálních demokratů, lze hodnotit jako účelové.

¹⁰⁷ Jednáním orgánů činných v trestním řízení v reflektovaném období se podrobně zabývá kapitola *Perzekuce socialistického hnutí*.

pouze 26 let.¹⁰⁸ Obecně lze považovat dělnické hnutí za nové hnutí, kde se aktivní členové i vůdcové hnutí rekrutovali z mladé části populace.¹⁰⁹ Z hlediska povolání již nejsou společné znaky natolik zřejmé. Převládají sice ve většině případů dělníci, ale mezi obžalovanými byli zastoupeni i živnostníci a lidé s vyšším vzděláním jako právníci nebo studenti vysokých škol.

I přes zjevné rozšíření členské základny o zástupce měšťanské inteligence se však sociální demokracie zaměřovala svou ideologií, programem i vnitrostranickým diskurzem téměř výhradně na dělníky a později též na horníky, to ostatně platilo i v období rozšíření socialistické strany na masové hnutí.¹¹⁰ Výjimku tvořilo období počátku 80. let. V této době se k vládě dostali konzervativci, kteří započali perzekuci socialistů, což zapříčinilo úbytek členů sociální demokracie. Snahou socialistů bylo doplnit prořídle řady strany. Úbytek členské základny nebylo možné saturovat pouze z milieu dělnictva, proto se mnozí sociální demokraté obrátili k drobnému rolnictvu a na živnostníky. Tento trend je nepochybný v socialistickém tisku, například v článku *Upřímné slovo k střednímu stavu* od Ladislava Zápotockého,¹¹¹ v němž poukazuje na společné zájmy těchto tříd s dělnictvem a varuje před odmítáním socialistických idejí. Toto úsilí se však

¹⁰⁸ Seznam obžalovaných včetně jejich povolání a věku je součástí přílohové části práce.

¹⁰⁹ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 108.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 308.

¹¹¹ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *Upřímné slovo k střednímu stavu*. *Budoucnost*. 1880, č. 16.

nesetkalo s větším úspěchem, proto od něho bylo v polovině osmdesátých let na téměř čtyřicet let opuštěno.

Jako v případě policejního vyšetřování nehodlám ani v této podkapitole čtenáře unavovat podrobným rozbořem soudního jednání. Pouze bych se rád krátce zastavil u vynesení rozsudku. Podle archivních dokumentů soud při projednání případu uznal aspekty obžaloby jako pravdivé, bylo tak vyvráceno tvrzení dělnických vůdců o pouhém projednávání organizačních záležitostí související se socialistickými periodiky. Většina obžalovaných (vyjma tří) byla uznána vinnými a odsouzena k trestům odnětí svobody v rozmezí dvou až čtyř měsíců.¹¹²

V případě soudního procesu je pozoruhodné, že ve vzpomínkách dělníků nebyla napadána podjatost soudního dvora. Při charakteristice jednoho z dalších procesů se socialisty dokonce Josef Bernášek přepsal část osobního dialogu s předsedajícím soudu radou Balthasarem, v kterém se pan rada vyslovil pro všeobecné uznání socialistických zásad.¹¹³ Tento jev, kdy není hodnocen establishment jako celek, nýbrž hodnocení se vztahuje na určitého jedince působícího ve službách státu, však není v pamětech obvyklý.

¹¹² INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, s. 255-263.

¹¹³ BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí*. Praha: SNPL, 1957, s. 201.

2.2.11 Perzekuce socialistického hnutí

Zvýšená perzekuce socialistů začala od počátku roku 1880. Nejdříve se úřady zaměřily na restrikce dělnických novin a časopisů. Jak jsem předestřel v podkapitole *Žurnalistická zkušenost*, sociální demokraté přemístili redakce svých periodik do Vídně. Zmíněné opatření však nebylo příliš účinné, poněvadž i přes uzákoněnou svobodu slova, byla drtivá většina socialistických novin zakázána. Restrikce se nevyhnula ani dělnickým spolkům. Začátkem 80. let byly zakázány *Dělnické besedy* v Praze. Knihovní fondy besed byly uschovány u někdejších členů, aby se nedostaly do rukou policie. Po následném uvolnění počátkem 90. let se staly právě tyto knihy základem pro obnovené dělnické bibliotéky.¹¹⁴

Vzdělávací a kulturní činnost spolků byla v období státní represe značně limitována. „I když v případě vzdělávacích spolků obvykle nedocházelo k čelnímu střetu se státní mocí, spolky se angažovaly v podpoře zatčených a odsouzených dělníků, čímž vyjadřovaly svoji solidaritu s radikalizujícím se dělnickým hnutím.“ Radikalizace členské základny nezakázaných spolků se projevila příklonem k marxistickému pohledu na *třídní boj* mezi dělnictvem a měšťanstvem. Nastupující sociální střet mezi třídami potvrzovala nezastíraným třídním jednáním i policie s justicí. Lukáš Fasora však podotýká, že soudy si udržely vyšší míru nezávislosti na exekutivě, než tomu bylo u

¹¹⁴ ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠTASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981, s. 59.

ostatních orgánů činných v trestním řízení.¹¹⁵ Korektnost jeho tvrzení potvrdil i Zdeněk Kárník, jenž jednak upozornil na mírné tresty odnětí svobody udělených soudy v protisocialistických procesech (většinou v délce dvou, až čtyř měsíců), avšak také na následný permanentní policejní dohled po propuštění jedince z výkonu trestu, jenž omezoval jeho občanská práva, a významně limitoval aktivní působení v socialistickém hnutí.¹¹⁶

Protisocialistické procesy byly v českých zemích soustředěny pod jurisdikci *Zemského soudu trestního v Praze* (pro Čechy) a *Zemského soudu trestního v Brně* (pro Moravu a Slezsko). Exekutivní moc (zvláště zemský místodržitel pro Čechy Alfred Kraus, jenž reformu navrhl) očekávala od jmenovaného opatření vytvoření jednotného postupu při vyšetřování a soudních řízeních se sociálními demokraty. Spornou otázkou však bylo, že jmenované *zvláštní socialistické soudy* nebyly schváleny v legislativním procesu a neměly tedy přílišnou oporu v zákoně. Kupříkladu byla prolomena obecná ustanovení o soudní příslušnosti, obsažená v paragrafech 51 a 52 trestního řádu, podle nichž byl zpravidla příslušný ten soud, v jehož obvodě se udal trestný čin. Případně soud nacházející se v trvalém místě pobytu obžalovaného.¹¹⁷

¹¹⁵ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 132.

¹¹⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124.

¹¹⁷ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 233-235.

V tomto období také docházelo k širší stratifikaci sociálně demokratického hnutí na více názorových proudů. Největšího ohlasu v celospolečenském diskurzu dosáhli anarchisté, kteří především ideologicky čerpaly z londýnského levicového časopisu *Freiheit*,¹¹⁸ jehož vydavatelem byl kritik vedení rakouské sociální demokracie Johann Most.¹¹⁹ Most navrhoval opustit stávající taktiku legální cesty postupného získávání autority v dělnickém hnutí po vzoru německé sociální demokracie a nahradit ji vybudováním tajných radikálně socialistických klubů, jež by měly za úkol svržení stávající vlády a nastolení nového společenského řádu.¹²⁰

Mostiáství se dle Ondřeje Slačálka a Václava Tomka řadí k anarchistickému politickému proudu. Budoucí společenský systém Most spatřoval v odstranění státu a soukromého vlastnictví. Člověk se měl dle jeho názoru výlučně organizovat v decentralizovaných výrobních organizacích, které měly společnosti zajišťovat materiální blaho. Souhrnně je možné konstatovat, že jeho představa *moderní společnosti* měla silné utopické tendence. Ostatně Mostovy představy nejlépe vystihují jeho vlastní slova obsažené v pojednání o anarchismu: „Krátká pracovní doba, bohaté požitky a všeobecné vědění změní dosud

¹¹⁸ In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 188. – První číslo časopisu *Freiheit* vyšlo 3. ledna 1879, časopis vycházel až do roku 1910, přičemž Johann Most stál v jeho čele 26 let. Ideologické zaměření listu se postupem času vyvíjelo z původně sociálně demokratického na radikálně socialistický, aby se z něho později konečně stal *mezinárodní orgán anarchistů německého jazyka*.

¹¹⁹ Srv. Johann Most. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2015 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Most

¹²⁰ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 206-207.

rozdělený svět lidí ve společenství bratrů a sester. To je anarchie, nebo komu se to staré slovo nelíbí harmonie."¹²¹

Anarchismus dělnictvu žádné hmatatelné výsledky nepřinesl, naopak bezpečnostním složkám poskytl vítaný argument k dalšímu posílení kontroly nad dělnickým hnutím, jež byla především prováděna pomocí policejních agentů. V případě soudních procesů s anarchisty již rozsudky nad obžalovanými nebyly zdaleka tak mírné, jako v protisocialistických soudních řízeních, nýbrž obvinění byly obvykle odsouzení k mnohaletým trestům odnětí svobody.¹²² Perzekuce však v konečném důsledku nevedla ke zmírnění sociálního radikalismu, naopak ho prohloubila.¹²³

Účinek policejní perzekuce na socialistického hnutí byl významný, slibně se rozvíjející československá sociální demokracie byla nucena zastavit svou činnost, aktivita celorakouského vedení strany byla výrazně omezena. Podstatná část socialistických elit ukončila činnost nebo emigrovala do západních demokracií, především do Spojených států amerických. Ze sociální demokracie se na celou jednu dekádu stalo marginální politické uskupení v monarchii.

¹²¹ TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 191-192.

¹²² KÁRNÍK, Zdeněk. *Založení ČSDSDvR z pohledu generací a elit hnutí dělnictva*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 115-124. - Jedním z odsouzených v procesech s anarchisty se stal Josef Pačes. Za tisk jednoho čísla časopisu a letáku byl odsouzen na 16 let odnětí svobody. Odsouzení mělo za následek rozpad jeho rodinného zázemí a následné psychické zhroutil. Později se stal jedním z mučedníků socialistického hnutí.

¹²³ TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 276.

2.2.11.1 Období perzekuce ve vzpomínkách průkopnické generace

Dělničtí vůdci průkopnické generace na období perzekuce nahlíželi z empirické zkušenosti o pronásledování. Převážně reflektovali policejní výslechy a následný protisocialistický soudní proces. Ve vzpomínkách Ladislava Zápotockého je zajímavé sledovat naraci o průběhu policejního výslechu, v níž mimoděk zmiňuje ohleduplnost vyšetřovatele, který mu umožnil odklad nástupu do vazby, aby mohl zařídít pohřeb svému nedávno zesnulému nevlastnímu otci. Avšak po objektivním zhodnocení jednání začalo být vypravování třídně determinované. Vyšetřovatele kritizuje jako necitelného a jeho předchozí ohleduplnost je interpretována jako protřelost.¹²⁴ Je znatelné, že ve vyprávění došlo ke změně pohledu na vyšetřovatele z lidské osoby na instituci, která náleží k nepřátelské třídě.

V pamětech Josefa Rezlera je dokonce obsažena všeobecně kladná reminiscence na jednání soudního vyšetřovatele, kterýž mu doporučil taktiku před konáním výslechu.¹²⁵ Rezlerovo hodnocení zachovalo relativně věcný rámec i po nahrazení vyšetřovatele soudním radou Roztočilem, jenž byl ve vzpomínkách Josefa Boleslava Pecky a Ladislava Zápotockého posuzován velmi negativně. Vyšší emociální vypětí vykazovaly pouze dvě pasáže: První z nich upomínala na nezpůsobné jednání nového vyšetřovatele při výslechu, při kterém použil řadu výhrůžek a

¹²⁴ ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957, s. 80-81.

¹²⁵ REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950, s. 84.

vulgarismů.¹²⁶ Z druhé pasáže je patrné emocionální rozhořčení Rezlera ze snahy nového vyšetřujícího státního zástupce obvinít jej z přípravy teroristického útoku na pražské místodržitelství.¹²⁷

K tomu je ovšem třeba podotknout, že vyšetřovatel neměl žádné přímé důkazy, které by dokazovaly podíl viny vyslýchaného na uvedeném trestném činu. Celé vyšetřování bylo postavené na základě anonymního udání, jež poukazovalo na údajnou společenskou nebezpečnost Josefa Rezlera a obsahovalo domněnku o jeho podílu na zmíněném trestném činu. Značné pochybnosti o autentičnosti dopisu vykazuje kupříkladu část udání, které obsahuje informaci o Rezlerově vzetí do vyšetřovací vazby, přičemž o této události věděla pouze jeho rodina a nejbližší přátelé. U uvedených osob je však velmi nízká pravděpodobnost, že by na Rezlera podávaly anonymní oznámení.¹²⁸

V Zápotockého a Rezlerových pamětech se také objevují obavy z negativních existenčních konsekvencí, jež pro jejich rodiny

¹²⁶ In: Tamtéž, s. 88 - „Vy holobrátku, vy mě budete učit, jak mám jednat s lidmi? Dejte si pozor na hubu! Já povídám, že si vás tu necháme hezky dlouho! A zvláště vás, slyšíte? Ostatně, kdyby to šlo po mém, tak bych vás dal všechny pověsit. Pořádný dělník si hledí své práce a nevyhledává žádné spolky! A pak takový dělník, který pracuje za tak malou mzdu, tomu nemá býti dovoleno ani se ženit. Takový nádeník se ožení, přivede na svět pár žebráků, a když tomu nemá dát co žrát, tak dělá rebelii! Snad nemyslíte, že je někdo povinen vaše fakany vám živit?“

¹²⁷ Tamtéž, s. 89-92.

¹²⁸ Tamtéž, s. 92 - Znění anonymního udání: „Nedejte se mýlit, pane rado, znám Josefa Rezlera velmi dobře, je to velmi nebezpečný člověk, a když ho máte pod zámekem, tak ho nepouštějte, nikdo jiný tam tu nehodil nežli on!“

znamenal jejich uvěznění.¹²⁹ Je důležité podotknout, že většina sociálních demokratů ve výkonu trestu nepatřila k dělnickým vůdcům, nýbrž se jednalo o běžné dělníky. Nástup do vězení pro ně zpravidla znamenal ztrátu zaměstnání, která se následně pojila s hmotným strádáním v jejich rodinách.¹³⁰ V neposlední řadě věznění živitele přinášelo i ztrátu sociálního statutu rodiny. Tyto obavy nejpřesněji reflektují paměti Josefa Rezlera: „Moje žena trpěla bídou, věděl jsem to. Žila vždy pouze rodině, s nikým se nestýkala, a proto se na ni zapomnělo. Šla-li hledat práci, odháněli ji. Jakmile řekla své jméno, tak na ní ženy ukazovaly prstem. Vlastní švagrová ji vypověděla z bytu. Tu zoufalá a ubitá vzala své dvě děti a chtěla se s nimi utopit ve Vltavě. Na cestě ji potkala soudružka Kačeřovská a jen jí děkuje moje žena, čtyři měsíce z místa na místo uštvaná, za svůj život.“¹³¹

V případě soudního projednávání se paměti Bernáška, Steinerja i Zápotockého omezují na pouhý přepis jeho průběhu.¹³² Nicméně, dne 5. února 1881 vyšel o protisocialistickém procesu pozoruhodný článek v Grégrových *Národních listech*. V článku jsou obžalování socialisté hodnoceni jako elita dělnického hnutí, jež oplývá vysokou morální integritou. Příčinou jejich potíží se zákonem je podle autora nezájem české veřejnosti o

¹²⁹ REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950, s. 108-110. ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957, s. 80.

¹³⁰ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 237.

¹³¹ REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950, s. 180.

¹³² Ladislav Zápotocký a Josef Rezler byli v protisocialistickém procesu odsouzeni na 18 měsíců, Josef Boleslav Pecka byl odsouzen na 14 měsíců, Josef Bernášek byl zproštěn obžaloby.

sociální otázku, jejíž řešení bylo přenecháno německému socialismu: „My je nechali na pospas německému. Socialismus se k nám převalil přes děčínské skály, dělnictvo v něm vidělo hvězdu spásy, ono jej přijalo s náručí otevřenou.“¹³³ Za cíl národních snah spatřuje článek získání českého dělnictva pro ideu českého národa: „Musíme jít mezi ten dobrý, malý dělný lid, musíme se starat o jeho dobro, nesmíme nechat nejpotřebnější výkvět našeho národa na pospas cynickému a cizáckému kapitálu! Je to naší svatou povinností, neboť by se mohlo stát, že by český dělník utonul v moři sociální demokracie, a tomu musíme zabránit!“¹³⁴ Článek navazoval na snahy levicových liberálů Jakuba Arbese a Josefa Baráka z počátku předchozí dekády, jež jsou v práci podrobněji kontemplovány v kapitole *Reflexe Pařížské komuny v prostředí raného dělnického hnutí*.

Relativně podmětne přemítání ve svých pamětech zanechal Josef Rezler, jenž se výlučně neomezil na holý přepis průběhu soudního řízení, nýbrž uměl též vystihnout i vlastní niterní pocity a obavy z výsledku procesu. V neposlední řadě byl také schopen poměrně fundovaného hodnocení výpovědí jednotlivých svědků, když dokázal kriticky zdůvodnit jejich četné účelovosti a nepravdy.

Přínosnější je pro mě analyzovat reflexi socialistů k jejich pobytu ve vězení. To přináší uvězněným téměř vždy traumatizující prožitek odloučení, nejinak tomu bylo i u odsouzených sociálních demokratů. Jejich přemítání o své situaci se skládá povětšinou z pocitů nespravedlnosti a ponížení. Za nespravedlivou je považována samotná podstata

¹³³ *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1881, roč. 21, č. 31.

¹³⁴ Tamtéž.

odsouzení. Socialisté odmítali rozsudky soudu hovořící o protistátní činnosti, považovali se za sociální reformátory, nikoliv za zločince nebo vlastizrádce. Ponížení v pamětech manifestuje permanentní upozorňování na výkon trestu s odsouzenými za běžný kriminální delikt, v němž vidí zneuznání svého sociálního postavení, z tohoto důvodu často ve vzpomínkách zmiňují, že by správně měli spadat mezi politické vězně.

V metodě reflexe negativního prožitku z uvěznění se vymykají Rezlerovi paměti. V nichž se sice jako u ostatních socialistů na jedné straně objevuje pocit nespravedlnosti z uvěznění, na straně druhé však byl autor vzpomínek schopen zrcadlit i pozitivní každodenní události. Byť se většinou jednalo o běžné prožitky, kupříkladu komunikaci přes mříže s přítelem spoluvězněm ze sociálně demokratického prostředí, s nímž rozebíral příčiny trestního stíhání a průběh svého výslechu, či byl upozorněn na domnělého policejního informátora. Zmíněná sociální interakce vykazuje poutavé lýčení běžného vězeňského dne, kde je přemítána komunikace s ostatními spoluvězni buď přímo či pomocí tzv. motáků (tajných dopisů), návštěvy vězeňské knihovny nebo hodnocení úrovně vězeňské stravy.¹³⁵

Josef Rezler byl ovšem také schopen vystihnout nehumánní činy vedení vězeňské instituce. Jeho vzpomínky čtenáři zrcadlí projevy celkové ponížení člověka jako lidské bytosti ve vězeňském prostředí. Přičemž, určitá opatření vězeňské správy hraničila s platnou legislativou státu a spíše poukazovala na šikanu vězňů za mírné prohřešky. Nejvážnějším případem byl trest pro jednoho z účastníků vězeňské stávký, o jmenované

¹³⁵ REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950, s. 105-108.

události Rezler psal následovně: „Páni si ovšem museli na někom zchladit žáhu, a proto učinili z vyjednávacího vězně strůjce vzpoury, dali mu devět tmavých komor, půl roku železa, patnáct tvrdých lůžek a osm postů. Tomuto modernímu mučení také hned po odbytí těchto trestů podlehl.“¹³⁶

Tematický celek zabývající se obdobím perzekuce sociálně demokratického hnutí zakončím reflexí Josefa Bernáška, která dle mého přesvědčení nejlépe vyjadřuje názory sociálních demokratů na zmíněnou vývojovou etapu: „Socialisté, kteří se žádného sprostého činu nedopustili, kteří hlavně za ideou dosažení přirozených práv lidských a odstranění stávajících sociálních zlořádů se organizovali, nebyli považováni za politické vězně. Ve vězení pražském bylo s nimi ještě hůře jednáno než se sprostými zločinci.“¹³⁷ Bernášek dokázal v této pasáži přesně vyjádřit duševní vjemy dělnických vůdců, které by bylo možné charakterizovat jako nenaplněnou snahu o uznání jejich reformních myšlenek a de facto i jich samých, jež se pojila s pocitem nespravedlnosti.

2.2.12 Život na svobodě

Po odpykání trestu odnětí svobody Zápotockého činnost v rámci dělnického hnutí podstatným způsobem ustává. Hlavní příčinou této změny v jeho životě byly vnější okolnosti. Zápotocký byl úřady vypovězen z Prahy do své domovské obce Zákolan, byl tak přerušen kontakt s ostatními pražskými členy hnutí, kteří byly ostatně majoritně také vypovězeni z území Prahy do svých

¹³⁶ Tamtéž, s. 179.

¹³⁷ BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí*. Praha: SNPL, 1957, s. 174.

domovských obcí. Přišel také o existenční zázemí, jež mu zajišťovalo působení v dělnickém tisku, byl proto nucen vrátit se ke své původní profesi krejčímu.

Pravidelná výdělečná činnost z časových příčin limitovala rozsáhlejší aktivitu v rámci hnutí. Přesto se po obnovení činnosti strany v 90. letech stal dopisovatelem kladenského socialistického periodika *Svoboda*. Krom toho se také účastnil politické kampaně sociální demokracie za zvolení Josefa Steinera poslancem Říšské rady. V roce 1898 zanechal povolání krejčího a vrátil se zpět do Prahy, kde začal působit v sociálně demokratickém odborovém hnutí.

V Praze se mohl opět plně věnovat politické činnosti. Byl činný v odborovém periodiku *Železničář*, které od roku 1903 vedl. Ještě roce 1905 se účastnil politických projevů za všeobecné volební právo do poslanecké sněmovny, avšak v následujícím roce byl postižen silnou mozkovou mrtvicí. Kvůli zhoršenému zdravotnímu stavu byl nucen ukončit působení v novinách, stále však občas přispíval články do sociálně demokratického tisku. Zájem o politiku si udržel, až do konce svého života, nicméně v roce 1916 došlo k vážnému zhoršení jeho zdravotního stavu a po dlouhé nemoci Ladislav Zápotocký 22. listopadu 1916 zemřel.¹³⁸

¹³⁸ ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975, s. 146-151.

3 Formativní události dělnického hnutí

V této kapitole se zaměřím na události a témata, jež nebyly zmíněny v předchozí kapitole týkající se rané fáze socialistického hnutí, a které se průkopnické generace přímo dotýkaly a formovaly tak společný interes. V rané fázi dělnického hnutí nelze bezprostředně mluvit o té míře homogenizace pracovního prostředí pro různé dělnické profese a koncentrace průmyslové výroby do stále větších podniků, jako v následujících desetiletích. Avšak již v tomto období lze díky agitaci průkopníků dělnického hnutí hovořit o zvýšeném tlaku na utváření povědomí o společných zájmech dělnické třídy ve smyslu E. P. Thompsona. Společně se totiž pokouší výrazněji artikulovat, „identitu svých zájmů jak mezi sebou, tak proti lidem, jejichž zájmy jsou odlišné či mnohdy protichůdné.“¹³⁹

Kapitola je pro lepší přehlednost členěna do třech velkých tematických celků, které jsou dále rozděleny do menších podkapitol. V prvním celku se věnuji vlivu Pařížské komuny na vývoj českého dělnického hnutí. Jako základní pramen mi sloužil dobový tisk a vzpomínková literatura. Následující tematický celek se zabývá vývojem stávkové činnosti ve sledovaném období 1870-1890 a závěrečná kapitola se věnuje vlivu římskokatolické církve na formující se dělnické hnutí. V této kapitole byl zejména kladen důraz na charakteristiku rané katolické spolkové činnosti, jež po vydání papežské encykliky *Rerum novarum* v roce 1891 vyústila v založení křesťansko-sociální strany.

¹³⁹ PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. "Dělnická třída" v moderní sociální historiografii. *Dějiny, teorie, kritika* 3. Praha: Masarykův ústav AV ČR, s. 279.

3.1 Reflexe Pařížské komuny v prostředí raného dělnického hnutí

Vliv Pařížské komuny na české dělnické hnutí byl relativně silný. Dobře patrné je to ve změně jednání příslušníků hnutí. Před událostmi roku 1871 nebylo české dělnictvo ideologicky příliš zakotveno, nicméně reminiscence na krátkodobou a krvavou vládu komunardů natolik zradikalizovaly elity českého dělnického hnutí, že je následně možné pozorovat pozvolný příklon k myšlenkám marxistické koncepce socialismu, jež české hnutí integrovala do mezinárodní socialistické soustavy v rámci První internacionály.¹⁴⁰

3.1.1 Měštanská periodika a jejich pohled na Pařížskou komunu

Z důvodu ucelenějšího celospolečenského pohledu analyzuji v této podkapitole pohled českého měštanského tisku na Pařížskou komunu a její vliv na rané dělnické hnutí. Význam této historické události dokazuje vysoká četnost článků věnujících se uvedenému tématu v měštanských periodikách. V textu jsem se zaměřil na jednání, které vycházelo z třídního hlediska. Bližší studium periodik prokázalo, že pohled měšťanstva na fenomén pařížských událostí byl značně rozdílný a byl determinován jeho politickou orientací.

Periodika, která inklinovala k *Národní straně* (Staročeši) zaujala k pařížským událostem vyhraněně negativní stanovisko,

¹⁴⁰ Internationale Arbeiterassoziation. *Wikipedia: the free encyclopedia*: Wikimedia Foundation, 2001-2015 [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Internationale_Arbeiterassoziation

noviny inklinující spíše k liberální části českého měšťanstva a dělnictva (Mladočeši) víceméně obsáhly širší spektrum politických postojů od liberálně-konzervativních (Grégrovy *Národní listy*), přes názory levicově-liberální (články Jakuba Arbese v politickém čtrnáctideníku *Obrana*), až po názory ranně sociálně demokratické, které ještě nebyly ovlivněny marxismem. Poslední jmenovaná skupina byla v periodikách řídce frekventována, je zastoupena pouze články od Josefa Boleslava Pecky, které vycházely v mladočeském levicovém čtrnáctideníku *Dělník*.

Pro podrobnější rozbor konzervativní interpretace události jsem vzal v potaz obsah staročeského periodika *Pokrok*. Tento staročeský list zaujal od počátku k události zjevně kritické stanovisko vycházející z právně determinovaného pohledu na nedotknutelnost soukromého vlastnictví. Řešení sociální otázky dělnictva mělo proběhnout v rámci reformované kapitalistické ekonomické soustavy zlepšením sociální ochrany zaměstnanců a reformou vzdělávací soustavy. Reforma hospodářského systému vzdáleně připomíná keynesiánský ekonomický model, autor článku navrhoval omezení volného obchodu, ochranná cla a podporu domácí spotřeby na úkor dovozu. Právě zisk z ochranných cel měl financovat zmíněnou přeměnu vzdělávací soustavy a poskytnout dělnictvu bezplatné technické vzdělání na obecných školách. Bezplatné a dostupné vzdělání pro široké vrstvy obyvatel mělo podle autora zamezit radikalizaci nižších sociálních tříd a předejít tak vývoji roku 1871 v Paříži.

V rozboru liberálního pohledu na Pařížskou komunu jsem se orientoval na mladočeské periodikum *Národní listy*. Toto stanovisko se od pohledu Staročechů diferencuje v hlubší stratifikaci viny vzniku občanské války ve Francii. Přičemž konzervativci ji přisuzovali výhradně komunardům, liberálové

na jedné straně kritizovali komunu pro její levicovou radikálnost, na straně druhé republikánská vláda ve Versailles pro ně byla příliš nerozhodná a nekompetentní řešit vzniklou situaci. Navíc vláda Třetí Francouzské republiky jim připadala příliš monarchistická. Jejich přáním bylo utvoření umírněné buržoazní, avšak zároveň i co možná nejsamosprávnější, resp. federalistické republiky, která by se vyvarovala *výstředností zprava i zleva*.¹⁴¹

Redaktoři *Národních listů* se již dobře orientovali v politologické problematice a byly schopni ve svých člancích reflektovat základní rozdělení politických směrů a to včetně jejich definice. Události v Paříži hodnotili jako socialistickou revoluci, která přinesla vysokou míru násilí, ale už nikoliv řešení sociálních problémů. Zde se také autoři obrací k domácímu diskurzu s výstrahou o nebezpečí přesunu revoluce do střední Evropy, pokud by nedošlo k sociálním reformám, jež by přiměly nemajetné třídy počínat si v mezích zákona.¹⁴² V dalších liberálních periodikách pod vedením Josefa Baráka je použita obdobná argumentace, v nichž je sic vyzdvihováno republikánské zaměření komunardů, ale socialismus je své podstatě odmítán jako nebezpečné novum.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² In: *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1871, roč. 10, č. 86. - „Z neštěstí Francie by měly čerpat ostatní státy poučení, že je nutno zavčas přihlížet k požadavkům nemajetných, kteří by měli cítit sounáležitost k politickému celku a své požadavky uplatňovat mírnou a zákonnou cestou.“

3.1.2 Sociálně liberální tisk a jeho pohled na Pařížskou komunu

Na počátku 70. let 19. století nebylo ještě možné v českém prostředí hovořit o socialistickém tisku, ten se začal konstituovat až od přelomu 70. a 80. let. Přesto novinové články Jakuba Arbese a Josefa Boleslava Pecky,¹⁴³ které v této době vycházely v periodikách *Obrana* a *Dělník* inklinujících k mladočeské politické orientaci, již vykazovaly mírný odklon od levicového liberalismu k rané formě sociálního demokratismu. V komparaci politického vymezení článků Arbese a Pecky, je možno Arbesovy články hodnotit jako více liberální. Autor v nich výrazněji projevuje obdiv k republikánskému zřízení Komuny než k jejímu sociálnímu reformismu. Socialistický *background* byl spíše marginalizován, avšak nikoliv kritizován. Přesto Arbes poukazoval na sociální nerovnováhu ve společnosti, jež by mohla zapříčinit rozšíření nepokojů i do dalších evropských metropolí. „Jinak hrozí nebezpečí, že se bude nebezpečná propast mezi třídou majetnou a nemajetnou vždy víc a více šířiti, takže za nedlouho může přijíti k podobnému výbuchu nejen v Paříži, nýbrž na jiných místech současně. Bída a proletariát nedají se ani bodáky a děly na dlouho přimět k tomu, aby šetřili zákonů, zvyků a opovržení.“¹⁴⁴ Příhodným východiskem k řešení sociálního pnutí ve společnosti by se podle autora staly sociální reformy, které však bohužel blíže nespecifikoval.¹⁴⁵

¹⁴³ Vybrané články zabývající se Pařížskou komunou od Jakuba Arbese a Josefa Boleslava Pecky jsou v plném znění přepsány v přílohové části práce.

¹⁴⁴ ARBES, Jakub. *Občanská válka ve Francii*. *Obrana*. 1871, č. 9.

¹⁴⁵ ENGLOVÁ, Jana. *Postoj buržoazie v Čechách k Pařížské komuně*. In: *Sborník historický* 26, Editor Jurij Křížek, 1979, s. 119-172.

Pro hlubší analýzu jsem zvolil Arbesův článek *Komuna neboli obec Pařížská*, který se mi jeví jako nejvíce signifikantní. V článku se autor zaměřil na vylíčení průběhu události, avšak hledisko sociálních příčin bylo v článku marginalizováno. O nich se zmiňoval jen v narážce na zavedení zákona o směnkách. Nucené válečné půjčky neúměrně zvýšily finanční zátěž živnostníků a tím je postavily do opozice proti Versailleské vládě: „Nerozvážné, nemilosrdné usnesení Národního shromáždění zavdalo hlavní příčinu k nespokojenosti i oněch vrstev obyvatelstva pařížského, které by byly zajisté vždy zůstaly věrný vládě.“¹⁴⁶

Další pokračování článku prezentuje čtenáři nezpůsobnost Thiersovy vlády bránit stát a rozebírá politické neshody uvnitř země. Pozoruhodnější byla z mého pohledu část článku pojednávající o socialismu komunardů, tolik signifikantním námětu budoucích českých sociálně demokratických periodik. K této problematice přistoupil z pozic přesvědčeného liberála, v činnosti Komuny nespatořoval sociální revoluci, nýbrž snahu o rozšíření občanských práv a federalizaci republiky: „Uznání neomezené samosprávy pro celou Francii, dále aby každému jednotlivci pojištěna byla nejen nedotknutelnost práv, nýbrž i úplnou volnost, aby mohl své schopnosti v úplné míře jako člověk, jako občan i jako dělník k platnosti přivést.“¹⁴⁷ Přesto je možné hovořit v některých oblastech o ideové blízkosti s nastupujícím sociálně demokratickým proudem. Evidentní je to kupříkladu v otázce viny za krveprolití, kterou plně přikládá Versailleské vládě: „Když Versaillští vtrhli do

¹⁴⁶ KUBÁTOVÁ, Ludmila, Vojtěch SÝKORA, Helena SÝKOROVÁ a Jaroslav VRBATA (eds.), *Dokumenty k ohlasu Pařížské komuny v českých zemích*. Praha: Horizont, 1971, s. 83.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 84.

Paříže, proměnil se boj v děsné vraždění, oni nedávali nikomu milost, ano zabíjeli také zajaté. Někteří členové rady povstalecké vlády, byvše zajati, ihned byli zastřeleni. Více náčelníkům vzpoury podařilo se uprchnouti. Vláda versaillská obrátila se k vládám evropským, aby jim nebylo nikde dáno útočiště, nýbrž jí byli vydáni."¹⁴⁸

V případě novinových článků od Josefa Boleslava Pecky bylo levicové zaměření již zřetelnější, přesto se nedá mluvit o čistém sociálně demokratickém vymezení, neboť jeho argumentace byla silně ovlivněna moralistickou ekonomikou a zčásti i křesťanskou morálkou. Naopak marxistická orientace není v článku zřetelně zastoupena. Peckovo stanovisko na pařížské události je nejlépe pozorovatelné v jeho článku *Povstání pařížské* otištěném v mladočeském časopisu *Dělník* 1. dubna 1871.

Jeho náhled je zde zastoupen evidentním autorovým negativním vymezením se proti měšťanským konzervativcům: „Povstání arci hnulo pány, kteří mají naplněné kapsy, kapitalisty, fabrikanty a svobodné lidumily. Jsouc také někteří z nich demokrati, aspoň se k demokracii hlásí, ale rozluštění otázky dělnické ve prospěch pravé demokracie se hrozí a jeho jsou odpůrcové.“¹⁴⁹ V článku již rezonuje sociální otázka nízkopříjmových sociálních tříd, ovšem jak jsem zmiňoval v úvodním odstavci, k problematice bylo přistupováno z pozic moralistické ekonomie, přesto se ojediněle v naraci objevuje i třídně determinované jednání: „Kdo platí vůbec ohromné daně v Čechách? Zajisté nižší třídy - dělnictvo! Domácí pán platí z domu svého daň velikou, než platí jí sám? Nikoliv, dává a nechává ji

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 86.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 70-71.

platit od nájemníků svých, kteří, chtějí-li vůbec bydlet, břímě nesmírné nájemné činže nésti musí.“¹⁵⁰

Křesťanská morálka měla v textu úlohu kritiky poměrů ve společnosti, přičemž jejich stav v kapitalistickém hospodářství je autorem hodnocen jako neslučitelný s křesťanskými ideály, o které by dle autora měl každý jedinec usilovat: „Lidstvo domáhá se dokonalosti vždy větší a větší, aby dosáhlo úloze, která jest vytknuta v křesťanství a posud málo v praktický život uváděna. Jest to úloha Boha vštípena, která kdyby v život vešla, sotva by z poměrů nynějších mnoho zůstalo. Stala by se sociální změna v nynějším způsobu života.“¹⁵¹

Pozoruhodný je Peckův pohled na událost revoluce, kterou shledává jako bezvýhradně pozitivní fenomén, který má na společnost blahodárny efekt ve zlepšení jejího stavu. Rizikové faktory revoluce kupříkladu nástup anarchie, rozklad právního řádu a vymahatelnosti práva, nebezpečí občanské války mezi znesvářenými stranami a následného nástupu diktatury nebyly v článku vůbec reflektovány, jakkoli se veškeré jmenované rysy v pařížském povstání objevily. V návaznosti na tento jev jsou v článku dále udávány pozitivní příklady z české a evropské historie, které dle autora měly kladný dopad na společenský vývoj, například zmiňoval husitské hnutí, Nizozemskou a Francouzskou revoluci. Velmi zajímavá je v této části pojednání Peckova analýza výsledků povstání. Autor zde hovoří o odstranění aristokracie a vzniku občanské společnosti. „Dříve vyžíral tuk národa dvůr a strana dvorská, potom když lid domohl

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 71.

¹⁵¹ Tamtéž.

se práv lidských, stal se národ mocným, stát mohutným."¹⁵² Když odhlédnu z historického hlediska od problematičnosti této argumentace v případě husitského hnutí a Nizozemské revoluce, tak je z textu možné interpretovat tehdejší Peckův názor na změnu společnosti po roce 1848: Třída liberálního měšťanstva odstranila feudální uspořádání, což přineslo modernizaci společnosti. Ta je autorem posuzována veskrze pozitivně, jen bylo upozorňováno na výše zmíněné nedostatky v sociální otázce dělnictva, na které je ovšem v článku nahlíženo jako na integrální součást nově konstituovaného občanského společenství. V následujících letech pohled na dělnictvo pod vlivem marxismu přehodnotil, a hodnotil ho jako svébytnou sociální třídu, jež stojí v antagonistickém poměru k měšťanstvu.

3.1.3 Pařížská komuna jako ideová základna raného socialistického hnutí

V této podkapitole podrobně analyzuji vznik nezávislého dělnického hnutí v Čechách v kontinuitě na pařížské události, obecný rozbor problematiky byl definován v úvodní části této kapitoly.

Fundament formativního procesu směřujícího k uvědomělé dělnické třídě nastal v Čechách na počátku 70. let, kdy je možné pozorovat významné úsilí českého dělnictva o koherentnější uspořádání hnutí. Tyto snahy se především realizovaly v konstituování *Malostranské dělnické besedy*, která se stala ústředím českého dělnictva. Z podnětu besedy

¹⁵² Tamtéž, s. 72.

byly navázány kontakty s organizovanými dělnickými hnutími v Brně, Liberci a Vídni.

Pod vlivem pařížských událostí a postupného pronikání marxismu do českých zemí se v dělnickém hnutí zformovaly dva politické proudy: umírněný a radikální. Umírněný navazoval na dosavadní liberálně levicové směřování a další vývoj spatřoval v rozvoji dělnického vzdělání a spolkového života v rámci občanské společnosti. Radikální proud se naopak proti měšťanské třídě vymezil negativně a vývoj dělnického hnutí viděl v odstranění kapitalistické formy hospodářství a v *třídním boji* s ostatními společenskými třídami, jenž povede k definitivní porážce měšťanstva a následnému nastolení socialismu.¹⁵³

Vznik radikálního proudu je rovněž očividný ze zpráv policejních agentů, kteří poukazovali na styk českých dělnických spolků se zahraničním, odkud prý získávaly informace o politickém vývoji ve Třetí francouzské republice a instrukce o dalším postupu v rámci hnutí. Agitace byla kolportována na schůzích spolků, což naznačuje šíření primárního kolektivního zájmu v okruhu širšího společenství. Z policejních zpráv je také patrné vyšší napětí ve společnosti.¹⁵⁴ Pozoruhodnou sondou do celkového rozpoložení v tehdejší dělnickém hnutí je zpráva libereckého okresního hejtmána českému místodržitelství v Praze. Okresní hejtmán v komuniké informoval o opětovném posílení vlivu sociálně demokratického hnutí pod vlivem pařížského povstání, přičemž jednání socialistů je popisováno jako anomálie od požadovaného společenského úzu: „Dělnické hnutí vzbuzuje pozornost každého

¹⁵³ Podrobné vysvětlení marxistického pohledu na vývoj dějin je obsaženo v podkapitole *Dělnická třída*.

¹⁵⁴ WOHLGEMUTHOVÁ, Renata. Pařížská komuna. Praha: SPN, 1980, s. 139.

rozvážného a klidně uvažujícího člověka svým drzým, troufalým a sebevědomým způsobem vystupování.“¹⁵⁵ Avšak největší hrozbou pro společnost byl dle autora ateismus, který byl prý neoddelitelným elementem socialismu. V kontinuitě s autorovým závěrem je v článku zmíněno vystupování dělnických vůdců z katolické církve. Tato informace potvrzuje fenomén vyššího stupně *třídního uvědomění* u německých sociálních demokratů, než tomu bylo v případě českých. U českých socialistických vůdců je podobný jev v menší míře pozorovatelný až od konce 80. let. Kupříkladu při studiu policejních protokolů, v nichž byl vyslýchaný nucen uvést náboženské vyznání, je zjistitelné, že úředně přiznaných ateistů bylo v českém sociálně demokratickém prostředí přibližně 5%.

Právě v severních Čechách bylo dosaženo největšího ohlasu pařížských událostí mezi dělnickým hnutím. Jak bylo předestřeno v předchozím odstavci, hlavní příčinou byla tamní vyšší úroveň vývoje dělnického hnutí v porovnání s oblastmi obývanými českým etnikem. Tamější dělnické elity byly většinou obeznámeny s lasallovskou interpretací socialismu a byly úzce napojeny na socialistické hnutí v Německu.¹⁵⁶ Vyšší sebevědomí dělnictva se v době ohlasu pařížských událostí projevilo i rostoucí stávkovou aktivitou na Liberecku, která dosáhla svého vrcholu na jaře 1892.¹⁵⁷

¹⁵⁵ KUBÁTOVÁ, Ludmila, Vojtěch SÝKORA, Helena SÝKOROVÁ a Jaroslav VRBATA (eds.), *Dokumenty k ohlasu Pařížské komuny v českých zemích*. Praha: Horizont, 1971, s. 107.

¹⁵⁶ Podle Zdeňka Šolleho byly někteří socialističtí vůdci seznámeni i s marxistickou interpretací pařížských událostí.

¹⁵⁷ Stávková činnost v severních Čechách je zpracována v následující kapitole.

3.2 Stávkové hnutí v českých zemích

Na stávku je možné nahlížet jako na charakteristický dělnický fenomén, který se v podstatě od počátku 80. let stal relativně konvenční formou řešení pracovních sporů mezi dělníkem a zaměstnavatelem. Pro období raného dělnického hnutí platí, že rozvoj stávkové činnosti byl spojen s vznikem sociálních vazeb a intenzifikací komunikace mezi jednotlivci v průmyslových podnicích. Intenzivnější sociální interakce předznamenala vznik pozdějších dělnických společenství, tolik nezbytných pro kolektivní jednání členů hnutí v rámci diskurzu zaměstnanec-zaměstnavatel. Mezi další významné faktory, jež přispívaly k šíření skupinového zájmu o zlepšení postavení dělnictva, patří vyšší úroveň vzdělání a vědění, prohloubení rodinných vazeb v rámci hnutí a pomalu doznívající vliv patriarchálních vazeb v drobném zpracovatelském průmyslu.¹⁵⁸

V analýze vlivu stávky na veřejný diskurz, je možno pozorovat snahu správních institucí o limitování průběhu stávky pouze na daný průmyslový podnik a zamezení jejího rozšíření do veřejného prostoru, aby se předešlo nepokojům a projevům násilí v městském prostředí. Udržení stávky ve vymezeném prostoru výrobního podniku však bylo kvůli mnoha podmínkám obtížné. Lukáš Fasora tyto *konfliktní linie* vymezil následovně:¹⁵⁹

¹⁵⁸ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 372-373.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 373.

- a) Policie (armáda) střežící majetek zaměstnavatele versus stávkové hlídky stávkujících dělníků.
- b) Policejní ochrana poskytovaná dělníkům ochotným nastoupit do práce (tzv. žlutí) versus stávkující.
- c) Stávkující versus stávkokazové a různé varianty žlutých.
- d) Vměšování kolemjdoucích do předchozích tří variant konfliktů.

Obecně je možné konstatovat, že v jednání zaměstnavatelů je pozorovatelná snaha o co nejužší spolupráci se státními a samosprávnými úřady. Zaměstnavatelé například zpravidla v předstihu informovali bezpečnostní složky a městskou samosprávu o náladách mezi dělnictvem, jež by mohly směřovat ke stávce. Obvykle také policii zasílali zabavené provolání obsahující výzvy k přerušení práce s žádostí, aby vypátrala jejich autory a zajistila jejich eventuální potrestání.¹⁶⁰

Organizované dělnické stávky dosáhly do konce 19. století svých cílů ve zvyšování mezd, zlepšení podmínek na pracovišti a zkrácení pracovní doby. Přispěly také k růstu významu a prestiže dělnictva ve společnosti. Což se mimo jiné projevilo v narovnání vztahu mezi dělníky a zaměstnavateli, v němž bylo nahrazeno jednání, které nepřipouštělo diskusi zaměstnavatelů se stávkujícími dělníky, vzájemným dialogem přes důvěrníky obou znesvářených stran.¹⁶¹

¹⁶⁰ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 36-37.

¹⁶¹ MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK, *Vzory chování dělnictva českých zemích v 19. století*. In: *Problematika dělnictva 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. Ostrava, 2011, s. 129-136.

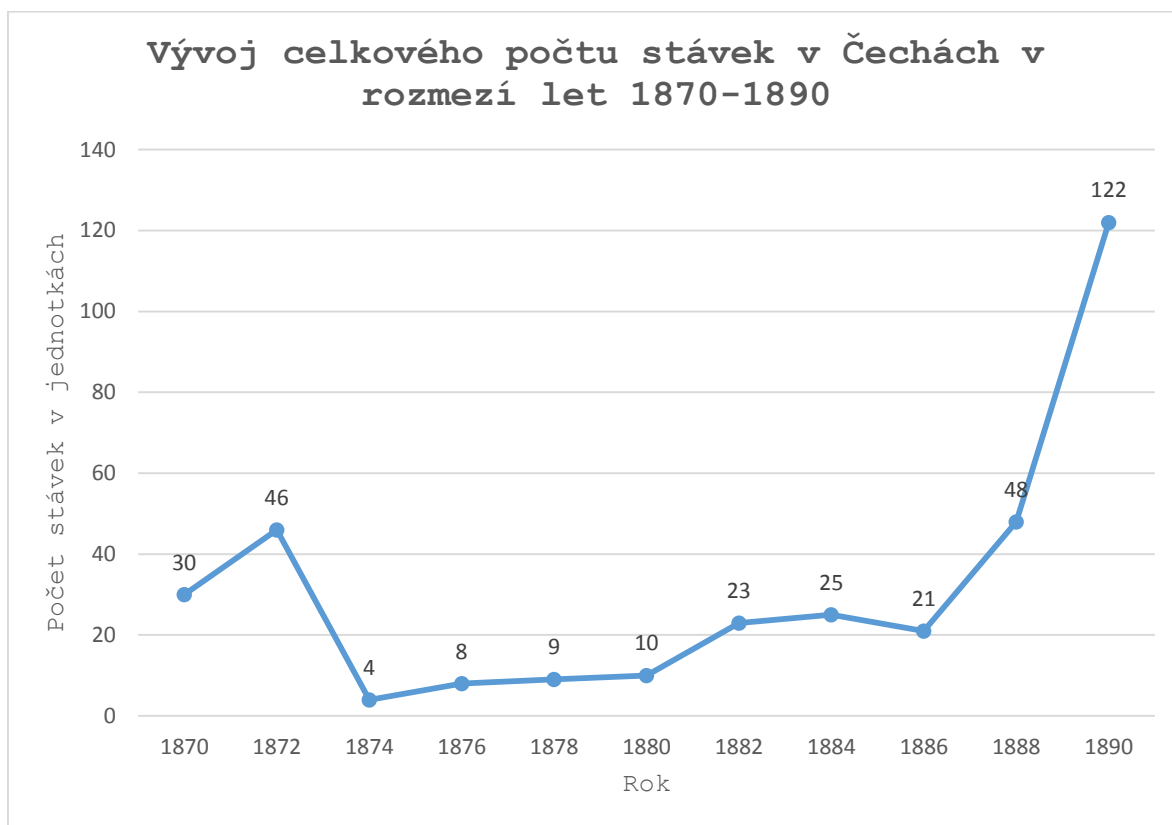
3.2.1 Kvantitativní výzkum stávkové činnosti

Při pohledu na vývoj počtu stávek v Čechách ve sledovaném období 1870-1890 je pozorovatelný významný nárůst stávkové aktivity na počátku 70. let, která byla především ovlivněna významným ohlasem vlády *Pařížské komuny* v Čechách. Po odeznění uvedeného fenoménu po roce 1872 se počet stávek dramaticky snížil, v rozmezí let 1873-1880 se konsolidoval na průměru 9,1 stávek ročně, k tomuto poklesu značnou měrou přispěla i nastupující hospodářská krize, jež podnítila obavu dělníků ze ztráty zaměstnání při porušení pracovních povinností. Je však třeba upozornit na výjimku, na počátku sledovaného období došlo k velké stávce brněnských textilních dělníků (1875), která svým rozsahem dokonce vyvolala pozitivní reminiscenci u dělnických hnutí v Německu a Belgii.

V první polovině následující dekády (1880-1885) je zřejmý pozvolný nárůst stávkové činnosti na hodnotu 15,8 stávek za stejné časové období. Samotný růst souvisel jednak s koncem hospodářské recese a nástupem mírné konjunktury, a jednak se změnou kolektivního názoru na stávku jako na způsob řešení sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavatelem, jak bylo naznačeno v úvodní části kapitoly. Zmíněný pozvolný růst počtu stávek byl omezen na menší sídelní aglomerace, kde nebyl silný policejní dohled nad dělnickým hnutím. Myslím, že je zde na místě připomenout, že právě v tomto období vrcholila perzekuce sociálních demokratů ze strany orgánů činných v trestním řízení. Ta měla za následek výrazné omezení stávkové činnosti v Praze a v dalších velkých okresních městech.

V následujících čtyř letech (1885-1889) je evidentní značné zvýšení stávkové činnosti v porovnání s předchozím sledovaným

období, konkrétně bylo dosaženo průměru 36,8 stávek ročně. Toto zvýšení již souviselo s poklesem státní perzekuce a utvoření dělnické třídy na základech sociálně demokratických idejí a hodnotového systému. Zcela specifický byl z delší časové perspektivy rok 1890, v kterém se odehrálo 122 stávek. Zmíněný nárůst stávek souvisel s mohutnými dělnickými oslavami 1. máje (svátku práce) toho roku. Pro představu podobné četnosti stávek bylo v průměru dosaženo, až na počátku 20. století.¹⁶²

V případě bližší analýzy počtu stávkujících je možno vymezit základní poznatky o souvislosti množství stávek s počtem stávkujících dělníků. V období ohlasu pařížských událostí statistické rezultáty dat vykazují pětinasobný nárůst v počtu

¹⁶² Statistická data čerpána ze zdroje: ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 352.

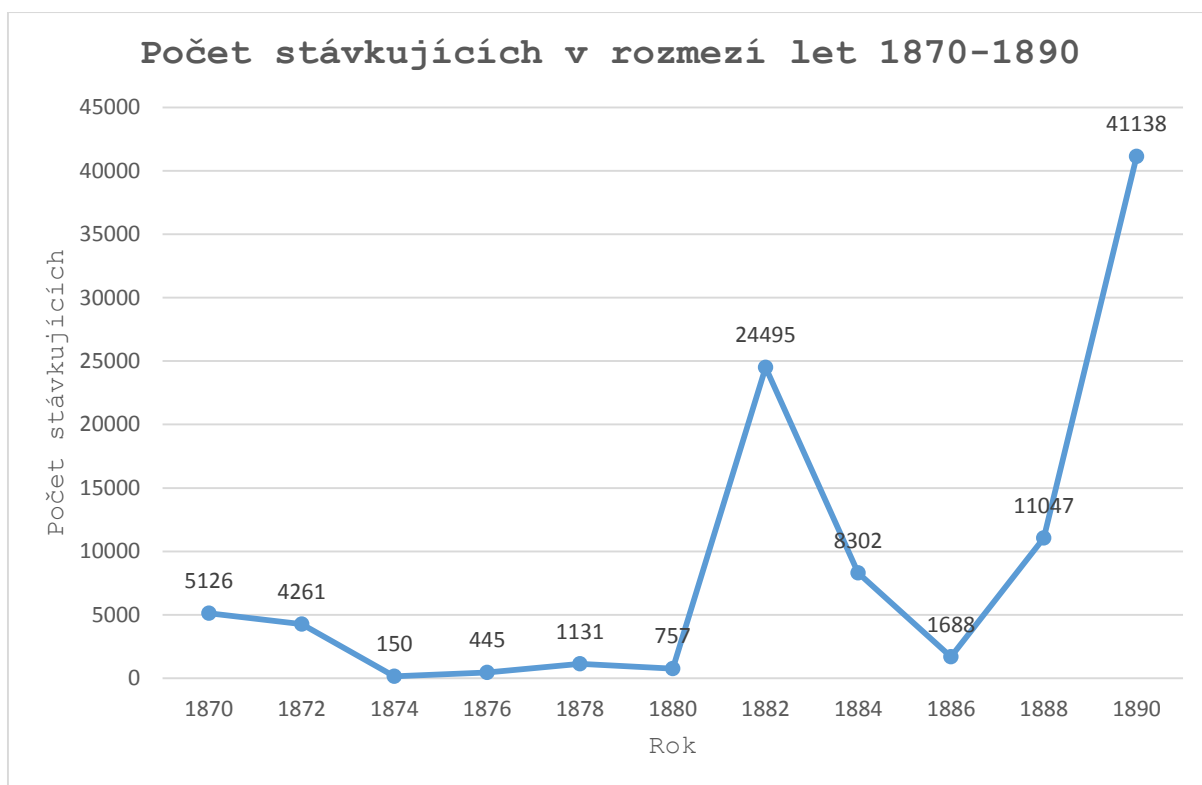
stávek a osminásobný nárůst v počtu stávkujících v porovnání s předcházejícím obdobím (1865-1870). Zajímavý jev nastal v roce 1872, v kterém proběhlo nejvíce stávek v tomto období, přesto celkový počet stávkujících byl nižší, než tomu bylo na počátku dekády. V roce 1870 připadlo na jednu stávku průměrně 170,9 dělníků, v roce 1872 v průměru pouze 92,6 stávkujících.

V období po odeznění fenoménu *Pařížské komuny* v českém prostředí po roce 1874 se pokles četnosti stávek koreluje s úbytkem stávkujících. Zmíněný úbytek byl skutečně markantní, v období 1874-1876 průměrně připadalo na jednu stávku pouze 59,9 dělníků. Následné období 1877-1880 vykázalo v průměru trojnásobný nárůst celkového počtu stávkujících, a rovněž o více jak dvě třetiny vyšší průměrnou účast dělníků na stávce (104,6). Předznamenalo tak změnu tendence, která se plně projevila až v příští dekádě.

V první polovině 80. let pokračoval růst počtu stávkujících, který v průměru dosáhl 2,8 násobku předchozího analyzovaného období. Rozmachu bylo dosaženo i přes limitující faktory: Rozkol sociální demokracie na dva názorové proudy (radikály a reformisty) a zvýšená státní perzekuce sociálně demokratického hnutí. Signifikantní rozdíl tvořil pouze rok 1882, v němž byl zaznamenán dvaatřicetinásobný nárůst stávkujících dělníků oproti roku 1880, v porovnání s předchozím obdobím to byl nárůst o jednadvacetinásobek. Z důvodu předpokládanému zkreslení celkových výsledků nebyl rok 1882 zahrnut do souhrnného průměru reflektovaného časového úseku.

Začátek druhé poloviny dekády (1885-1887) přinesl průměrný roční úbytek účastníků stávek o necelou jednu třetinu v porovnání s předchozím sledovaným obdobím (3280,5 ku 2335,6). Nižší byla i průměrná velikost stávek, jež klesla o 86,2

jednotek. Naopak období (1888-1900) již plně korespondovalo s nárůstem stávkové aktivity, a tím spojeným nárůstem stávkujících. Reflektovaný růst počtu stávkujících dělníků byl skutečně markantní, v komparaci s předchozím údobím více jak desetinásobný (2335,6 ku 24852). Mnohem vyšší byla v průměru i velikost stávky, která se zvýšila o 208,9 jednotek.¹⁶³

3.2.2 Analytický výzkum stávkové činnosti

Nejprve se zaměřím na analýzu stávkového hnutí v období hospodářské konjunktury 1867-1873. Ve sledovaném období se již neobjevovaly požadavky dělníků na omezení výroby

¹⁶³ Data čerpána: ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 352.

prostřednictvím strojů nebo na zákaz práce žen. Stále se vyskytovala důvěra dělnictva ve státní orgány, jež měly vyřešit vzájemné spory mezi zaměstnanci a zaměstnavatelem.¹⁶⁴ Dělnické požadavky se orientovaly na omezení pracovní doby a zlepšení platových podmínek.

Stávky však v tuto dobu nebyly centrálně organizovány na principu politické záštity socialistických nebo národně sociálních stran, jak tomu bylo v pozdějších obdobích, nýbrž ve většině případů je řídily autonomní dělnické organizace. U nich byla od počátku 70. let pozorovatelná snaha o pevnější ústřední uspořádání, vzdáleně připomínající pozdější odborové centrály. V Čechách lze hovořit o dvou centrech dělnického hnutí, kde bylo dosaženo zmíněného pevnějšího uspořádání: O Liberecku a Praze.¹⁶⁵ Stávkové jednání dělníků zde začalo být ve větším rozsahu řízené a neomezovalo se pouze na určitý průmyslový podnik, ale stávka postihla významnější teritoriální celek, kupříkladu další výrobně hospodářské celky ve městě a okrese.¹⁶⁶

Od začátku 80. let byl v dělnickém hnutí zřejmý cíl sociální demokracie o řízení stávek skrze odborové spolky, v nichž se snažila navýšit svůj vliv. Ten se podepsal na intenzivnější organizovanosti stávek a lepším finančním zabezpečením

¹⁶⁴ MACHAČOVÁ, Jana. *Mzdové a stávkové hnutí dělnictva v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1990, s. 4.

¹⁶⁵ In: Tamtéž, s. 5, 8. - Liberecká průmyslová oblast: Z celkového počtu 21 stávek a 30 plně neprokázaných stávkových akcí se nejčastěji vystupovalo se mzdovými požadavky (43% stávek, 55% dalších akcí). Pražská průmyslová oblast: Z 36 stávek 61% kladlo jako základní požadavek zvýšení mezd, v necelých 17% zkrácení pracovní doby, v 11% proti jejímu prodlužování.

¹⁶⁶ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 73-74.

stávkujících, z té příčiny že sociálně demokratické odbory vytvářely na jejich podporu stávkové pokladny. Argumenty pro vypuknutí stávky v první polovině dekády byly s předchozím období analogické v požadavcích na další zkrácení pracovní doby a růstu mezd, diference nastala v nových požadavcích továrních dělníků na vznik sociálního a úrazového pojištění.

V závěrečné zpracovávané dekádě 1880-1890 byl zaznamenán růst stávkové činnosti, i přes v předchozí kapitole zmíněné limitující faktory (perzekuce, rozkol ve straně). Hlavním důvodem šíření stávkového interusu byl výrazný rozvoj strojírenského průmyslu, který na sebe vázal větší množství uvědomělého dělnictva. Další oporou zvýšení vlivu stávkového hnutí byl růst těžby nerostných surovin a na něj navázané rozšíření zaměstnanecké základny, jež se rekrutovala z prostředí ovlivněného idejemi socialismu. Po překonání stranického rozporu v Čechách (jak u českých, tak německých dělníků) v roce 1887 došlo k masovému růstu počtu stávek, který byl podporován jednak z předchozího období přetrvávajícími hospodářskými vlivy, jednak uceleným ideologickým rámcem.

Ve sledovaném období se také začala rozšiřovat oblast vlivu sociální demokracie do dalších oblastí Čech, v nichž se v předchozím období stávky téměř nevyskytovaly. Zejména mám na mysli severočeský uhelný revír a rovněž textilní dělnictvo severovýchodních Čech (oblast mezi Náchodem a Českou Třebovou), což mělo za následek intenzifikaci stávkové činnosti, šíření kolektivního zájmu a empatie ostatních dělníků se stávkujícími.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 89-90.

V severozápadních Čechách byla stávková činnost nejintenzivnější v oblasti těžby hnědého uhlí. Horníci se do stávkového hnutí v intenci sociální demokratů zapojili až od počátku 80. let. Přes relativně pozdní nástup se tamní hnutí brzy zařadilo k těm nejvýznamnějším v českých zemích, jednak z pohledu členské základny sociální demokracie, jednak vysokou frekvencí a jednak masovostí stávek. Nejpočetnější stávka se odehrála v 1882, v níž stávkovalo přibližně jedenáct tisíc horníků.¹⁶⁸ Zmíněná stávka byla natolik významná, že podpořila přijetí zákona o zkrácení pracovní doby v oboru dobývání nerostných surovin.

V severovýchodních Čechách se do stávkové aktivity zapojili především textilní dělníci v Náchodě a Trutnově, a to až na konci dekády (1888). Celkově se uskutečnilo 10 stávek a prostávkováno bylo přibližně jedenáct tisíc dnů (97% stávkových dnů celé oblasti). „V této oblasti převažovaly úspěšné stávky nad akcemi s negativním výsledkem, nejčastějším požadavkem bylo zvýšení mezd.“¹⁶⁹

¹⁶⁸ In. Tamtéž, s. 99 - Projevem oživení severočeského hnutí bylo vydání brožury *Naše postavení naproti stávající správě bratrské pokladny* v české i německé řeči. Jedenáct v brožuře jmenovaných hornických předáků kritizovalo nepořádky spojené v bratrské pokladně v hnědouhelném revíru a současně formulovalo přání a hesla již tehdy živá mezi severočeskými horníky, která se pak roku 1882 stala základem stávkových požadavků: vymanění pokladen z vlivu podnikatelů, zákon o povinném ručení zaměstnavatele za bezpečnost zaměstnanců v práci, zřízení instituce, jenž by kontrolovala zdravotní a bezpečnostní podmínky práce a na jejíž složení by měli dělníci vliv, zavedení osmihodinové směny.

¹⁶⁹ MACHAČOVÁ, Jana. *Mzdové a stávkové hnutí dělnictva v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1990, s. 18-19; 22-23.

Výjimku tvořila Praha, kde ve sledovaném období stávková činnost téměř ustala.¹⁷⁰ Mezi základní příčiny tohoto jevu patřila specifická socioekonomická struktura pražského dělnictva, které netvořilo tak homogenní celek, jak tomu bylo kupříkladu u textilního dělnictva v Liberci nebo horníků v severozápadních Čechách, nýbrž bylo rozděleno do mnoha odvětví od pokročilého strojírenského průmyslu, až po jednoduchou řemeslnou malovýrobu. V takto rozvrstvené struktuře se obtížněji hledal kolektivní konsens a také šíření socialistické ideologie zde bylo komplikovanější. V neposlední řadě i účinnost protisocialistických opatření se ukázala v Praze mnohem efektivnější, než tomu bylo v ostatních českých regionech.¹⁷¹

V závěru analytické části podkapitoly přiblížím zajímavý fenomén, jenž nastal v jednání orgánů činných v trestním řízení na konci osmdesátých let. Státní úřady ve zmíněném období postupně opustily od perzekuce socialistického hnutí, a přistoupily k sofistikovanějšímu jednání, konkrétně k subvenci reformního křídla sociální demokracie. Tato změna ve státní politice brzy přinesla očekávaný úspěch, sociální demokracie se stala masovou politickou stranou zastoupenou v poslanecké sněmovně, čímž bylo eliminováno nebezpečí silné mimoparlamentní opozice, jejíž působení mohlo za určitých okolností vést k revoluci.

¹⁷⁰ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 136. - Zaznamenány pouze drobné stávky: Stávka pražských koželuhů v létě 1886 a stávka typografů v roce 1888. Nárůst stávkové činnosti nastal po roce 1890.

¹⁷¹ ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960, s. 135-136.

3.2.3 Potlačování stávek ze strany státu

Intervence ze strany politických a bezpečnostních orgánů lze v zásadě rozdělit do dvou základních skupin. Do první skupiny patří jednání, jež mělo principiálně zastrášovací charakter, a které se obvykle objevilo v počáteční fázi stávkový. K jmenovanému jednání se převážně vztahovaly pohružky o okamžitém rozvázání pracovního poměru, pokud by dělníci dále pokračovali ve stávkové činnosti. Na straně druhé mnohé správní či samosprávní úřady též usilovaly o diplomatické řešení sporu zprostředkováním dohody mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.¹⁷² Do druhé skupiny již spadalo užití přímé represe vůči stávkujícím. Ta mohla mít buď formu s užitím zatýkání, soudního řízení proti účastníkům stávkový nebo nasazení policie a četnictva anebo bohužel také formu vsutku násilnou prezentovanou povoláním armády, palbou do stávkujících a vyhlášením stanného práva nad celými okresy.¹⁷³

Za zvládnutí stávek přímo exekutivě zodpovídaly okresní úřady včele s okresními hejtmany. Právě hejtmani měli dle císařského nařízení č. 96/1854 pravomoc povolát armádu a stávkový násilně ukončit. K následujícím perzekučním opatření patřilo využití zákona o postrku. Podle tohoto zákona mohl být z katastru daného města vykázán dělník, jenž je prokazatelně nezaměstnán a má trvalé bydliště v jiném obci. Citovaný zákon byl aplikovatelný na majoritní část dělnictva, z té příčiny, že většina dělníků přicházela do měst z vesnic, v nichž měla rovněž místní příslušnost. Nebezpečnost jmenovaného zákona spočívala v právním termínu *prokazatelně nezaměstnán*. Ten mohl

¹⁷² MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 35.

¹⁷³ Tamtéž.

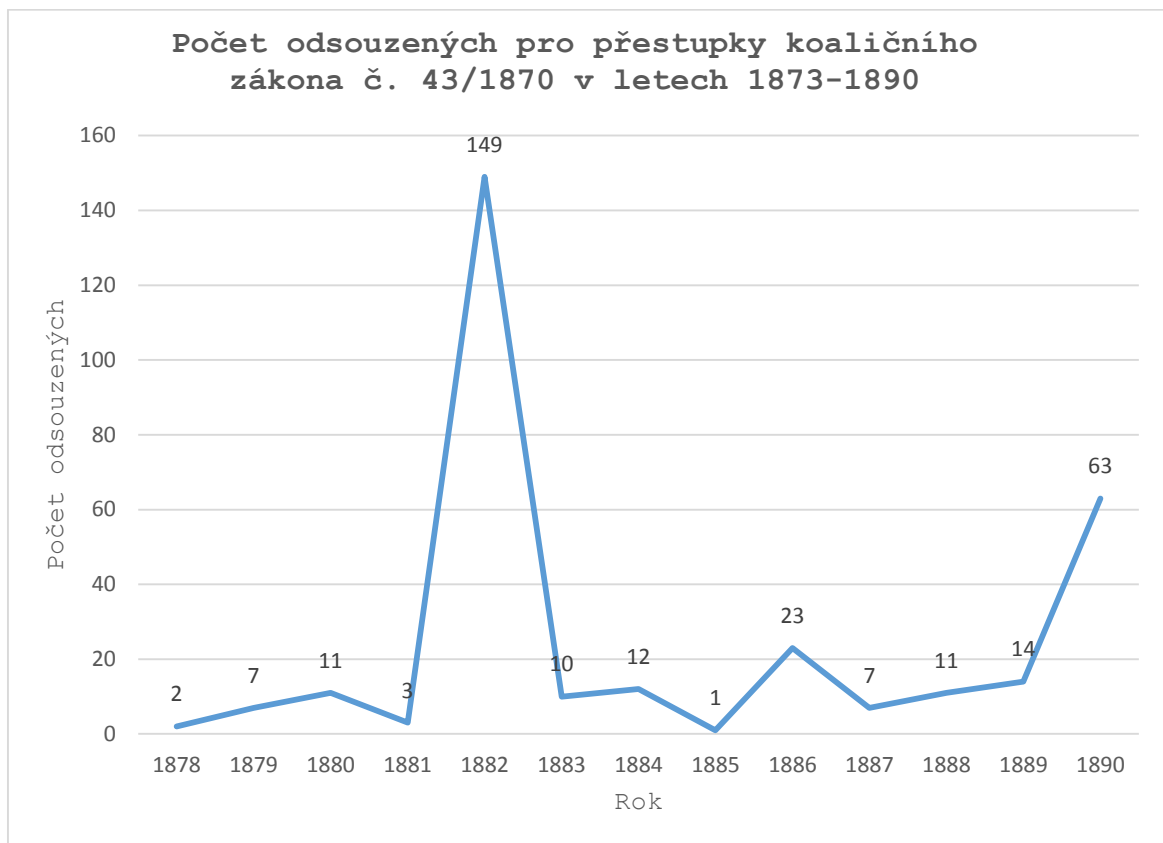
být exekutivními úřady vykládán velmi volně, například docházelo k dohodám mezi bezpečnostními úřady a zaměstnavateli, kteří ze svých výrobních podniků propustili vůdce stávky nepocházející z dané obce, a policie je následně vyhostila na jejich trvalá bydliště.¹⁷⁴

Situace se pro stávkující dělníky významně zlepšila po přijetí koaličního zákona v roce 1870, který přiznal občanům právo na stávku. Citované občanské právo však bylo policií obcházeno pomocí třetího paragrafu koaličního zákona, jenž obsahoval poznámku o nelegálnosti stávky, pokud k účasti na ní byli dělníci přinuceni psychickým nátlakem nebo hrozbou fyzického násilí.¹⁷⁵ Je ovšem nezbytné podotknout, že často se mnozí z nich zúčastnili stávky spíše z obav z případných negativních sociálních konsekvencí, které by pro ně mohly nastat v pracovním kolektivu, jestliže by účast na stávce odmítli, než z nexu nesouhlasu se stávajícím socioekonomickým řádem. Každopádně, počet odsouzených za přestupky proti koaličnímu zákonu byl relativně nízký s výjimkou roku 1882, v kterém vrcholila stávková činnost dělníků. Pro bližší představu přikládám spojnicový graf zobrazující vývoj počtu odsouzených dle koaličního v období protisocialistického stíhání 1878-1890.¹⁷⁶

¹⁷⁴ MALÝ, Karel. *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách*. Praha: Academia, 1967, s. 39-40.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 40-41.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 27.

Orgány činné v trestním řízení začaly po vydání koaličního zákona klasifikovat jednání stávkujících dělníků jako *veřejné násilí* podle paragrafů 76-100 trestního zákoníku. Při čemž nejzávažnějším porušením práva bylo naplnění skutkové podstaty § 84 o násilném vniknutí na soukromý pozemek, kde byla horní hranice trestní sazby stanovena na pět let odnětí svobody.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 59.

3.2.4 Stávkové hnutí na Ostravsku ve vzpomínkách přímých účastníků

V této podkapitole se zabývám reminiscencí na velké stávkové hnutí na Ostravsku v roce 1890. Pramenem pro bližší pochopení tohoto fenoménu v myslích obyčejných dělníků byla kniha od Pavly Bílkové a Milana Myšky *Tak žily a bojovali*, která formou orální historie zaznamenala vzpomínky přímých účastníků.¹⁷⁸ Bohužel, pokud mi je známo, pro české prostředí podobná kniha reflektující období raného dělnického hnutí nevznikla. Z této příčiny se v kapitole omezují jen na území dnešního Moravskoslezského kraje.

Ve vzpomínkách dělníků z Frenštátu pod Radhoštěm byl v reminiscenci roku 1890 reflektován průběh stávky v místních textilních podnicích. Z pamětí je zřejmé, že stávka nebyla předem příliš organizována, naopak měla velmi spontánní charakter. Ten místy přerostl v násilné jednání (rozbíjení okenních tabulí, násilné vniknutí na soukromý pozemek, poškozování veřejného majetku). Z líčení průběhu stávky vyplývá, že se neomezovala pouze na ohraničený rámec výrobního podniku, nýbrž obsáhla i veřejný prostor. To mělo za následek větší masovost stávkové činnosti a rozšíření kolektivního zájmu mezi více dělníků, na druhé straně to podnítilo reakci městské správy, která se cítila jednáním dělníků ohrožena. Ze zmíněné příčiny byly do města povolány bezpečnostní složky, jenž proti stávkujícím zakročily a stávku rozehnaly.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Podrobnější informace o knize v předmluvě práce.

¹⁷⁹ BÍLKOVÁ, Pavla a Milan MYŠKA. *Tak žili a bojovali: Hlasy pamětníků o vývoji dělnického hnutí na Ostravsku*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1959, s. 19, 29-30.

Ve vyprávění dělníků jsou zahrnuty pozoruhodné postřehy, které dále rozšiřují celkový obraz stávky. Například jeden z pamětníků stávky poukazoval na počínání žen, jež prý bylo více násilné, než jednání mužů: „Kdybyste viděl ty ženy, horší než muži. Nějaká Přádková v kanceláři všechno házela na zem.“¹⁸⁰ Na výpověď je třeba nahlížet s rezervou, jednak z důvodu přetrvání patriarchálních vztahů v oblasti, z jejichž úhlu pohledu bylo na muže nahlíženo jako na více *racionální* a *rozvážné* než na příslušnice něžného pohlaví, a jednak z příčiny šedesátileté časové distance mezi prožitou událostí a reprodukcí vzpomínky na ní. Mezi další příklady patří spontánnost stávkového jednání, které se značně odlišovalo od připravených socialistických stávek na Liberecku a ve středních Čechách.¹⁸¹

V případě vzpomínek dělníků z obce Bílovec se reminiscence stávky 1890 pojí s událostmi v místním Salcherově výrobním podniku. Vznik stávky v tomto případě nevyvolala dlouhodobá

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 19.

¹⁸¹ In: Tamtéž, s. 30. - „Stávka začala u firmy Josef Bumbala, tam dole. Začali to moji kamarádi tkalci. Přišli potom k nám, ke Kostelníkům: „Je to stávka, pojďte s námi!“ Tož se šlo. A co včil? „Včil půjdeme do Křenků!“ Tam pracovalo jen čtyřadvacet chlapů, co čistili kotle. „Chlapi, ven z kotlů!“ Jedni šli s námi zamazaní, jiní se šli umýt, jedni nešli vůbec. Tož nás bylo zase víc. Co teď? „Teď půjdeme do Tiché na Parmovu továrnu.“ Tož jdeme, a už se to rozneslo, četníků už bylo plno, v polích za námi šli. Přijdeme do Dlouhého, je tam potok: „A tož co, půjdeme bez praporu?“ Kdosi uřezal klacek, červený kapesník na to, že se do Tiché. Přijdeme do Tiché, Parma se dozvěděl předem, že jdeme. Rozpustil dělníky. Postavil se do brány, že s námi bude jednat. „Co si přejete?“ Ptal se. Našel se mezi námi ruční tkadlec Bednářek. Šel k Parmovi a promluvil: „Jedná se o to, že prvního května se má dělat osm hodin a jestli bude od práce přidáno.“ Parma vytáhl notes a napsal na kus papíru, že co se ve městě Frenštátě ujedná, se vším souhlasí. Tak to tažení skončilo.“

nespojenost zaměstnanců se mzdovými podmínkami či s délkou pracovní doby, nýbrž stávkou způsobil zákaz zaměstnavatele, jenž dělníkům znemožňoval oslavit Svátek práce.

Průběh stávkou se dle paměti účastníků jeví více dezorganizovaný a násilný, než tomu bylo u předešlé stávkou ve Frenštátu pod Radhoštěm. Ve vzpomínkách je reflektováno ovládnutí veřejného prostoru dělnictvem a nárůst anarchie, na ní je však obecně nahlíženo neutrálně. Samotný vývoj byl víceméně analogický s frenštátskou stávkou: Živelný vznik ve výrobním podniku a okamžité přesunutí stávkujících do městského prostoru, kde jak jsem předznamenal výše, došlo k drancování obchodů a vandalismu na obecním majetku, dle vzpomínek jednoho pamětníka za významného příspěví tvrdého alkoholu. Analogicky s předchozí stávkou nasadila exekutiva proti stávkujícím represivní složky státu, které stávkou rozehnaly.¹⁸²

3.3 Vliv římskokatolické církve na formující se dělnické hnutí

Katolický tábor se v diferenci od sociální demokracie distancoval od ideje sociální revoluce, jenž měla přetvořit fundamenty společnosti. Východisko z existenčních problémů pauperizovaných sociálních tříd (zvláštní zřetel byl věnován *dělnické otázce*) bylo spatřováno v rehabilitaci křesťanské morálky v moderní společnosti s vědomím užitečnosti všech společenských tříd. V hospodářské oblasti bylo podporováno zakládání svépomocných úvěrových družstev typu Schulze-Delitzch, jmenovaný hospodářský model byl přejet katolickým hnutím od levicových liberálů. Ostatně s levicovými pokrokaři měli katoličtí reformátoři v hospodářské a v

¹⁸² Tamtéž, s. 37-38, 43.

pracovně-právní oblasti mnoho společného. Duhovenstvo podobně jako Masaryk například prosazovalo stanovení minimální mzdy a existenčního minima jako důležitých statistických indikátorů životní úrovně dělnictva. Také papežská encyklika *Rerum novarum* z roku 1891 zmiňuje *spravedlivou mzdu*, jež má dělníkovi zaručit elementární lidskou důstojnost.¹⁸³

V reflexi na vliv křesťansko-sociálního směru na dělnického hnutí je nutno upozornit na pozdní příchod této politické ideologie v porovnání s liberalismem a socialismem. Pro industriální dělnictvo ovlivněné liberálním viděním světa a socialistickou agitací se tak klerikálové stali spíše soky než představiteli, kteří by je měli vésti v politickém boji. Pokud ovšem vstoupil klerikální vliv do society v malé míře ovlivněné výše zmíněnými ideologiemi, byl schopen získat pro svůj politický program vysoké procento populace. Obyvatelstvo vhodné pro klerikální agitaci obývalo převážně oblasti s nízkým stupněm industrializace, v nichž zaostávalo moderní liberální školství, a do značné míry zůstal zachován vliv Římskokatolické církve. Mezi tyto regiony je možno například zařadit jižní Čechy, oblast Českomoravské vysočiny a jihovýchodní Moravu.

Při podrobnější analýze členské základny katolického hnutí (pozdějších křesťanských sociálů) je evidentní, že dělníci v něm představovali pouze část řadového členstva. Vedení místních organizací ve svých rukou pevně drželi duchovní a učitelé katolických škol, ve vedeních zemských organizací

¹⁸³ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 311.

převládala konzervativní šlechta a vysoký klérus.¹⁸⁴ Konzervativní katolická aristokracie a duchovenstvo odmítali jednak liberalismus a jednak socialismus, jako politické směry podle nich neslučitelné s křesťanským vývojem společnosti. „S tím souviselo úsilí o odstranění kapitalismu, odvržení moderní vědy a liberálního principu otevřené společnosti.“¹⁸⁵

Na přelomu 80. a 90. let se však stal novým představitelem rakouských křesťanských sociálů katolický duchovní Franz Martin Schindler (1847-1922).¹⁸⁶ Nejednalo se příslušníka aristokracie, nýbrž Schindler pocházel z rolnického prostředí. Patrně i jeho původ předznamenal Schindlerův otevřenější vztah ke stávajícímu kapitalistickému společenskému řádu, jenž na rozdíl od svých předchůdců akceptoval, chtěl ho pouze pod vlivem papežské encykliky *Rerum novarum* reformovat v duchu křesťanského socialismu.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 312., In: MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 29-30. - K představitelům konzervativní šlechty patřily: Karl svobodný pán Vogelsang (1818-1890), Anton Johann Perggen (1804-1873), Leo hrabě Thun (1811-1888), Franz hrabě Kufstein (1841-1918), princ Alfred Liechtenstein (1842-1907), princ Aloys Liechtenstein (1846-1920), Egbert hrabě Belcredi (1816-1894), Gustav hrabě Blome (1829-1906) aj.

¹⁸⁵ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 311.

¹⁸⁶ Franz Martin Schindler. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Martin_Schindler

¹⁸⁷ In: MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 31-32. - Pavel Marek k vlivu papežské encykliky *Rerum Novarum* uvedl: „Se zásadními výhradami akceptovala moderní společnost, jasně řekla, co jí na

3.3.1 Nástin vývoje katolických spolků a vzniku katolických politických stran v českých zemích

V podkapitole jsem se zaměřil na vývoj a základní charakteristiku charitativních a politických římskokatolických spolků, jenž vznikly v českých zemích do roku 1890. Zvláštní zřetel je brán na spolky, jenž se do určité míry staly celospolečenským fenoménem a svým ohlasem často překonaly hranice země.

Významného ohlasu v českých zemích dosáhl katolický podpůrný spolek sv. Františka Saleského (založen 1868), jenž byl pevně svázán s *Pražským ústavem pro výchovu hluchoněmých*.¹⁸⁸ K hlavním aktivitám podpůrného spolku patřila edukace chovanců instituce. Spolku se dostalo značné podpory od oficiálních státních kruhů, převážně v období předlitavské konzervativní vlády Eduarda Taaffeho. Na straně druhé byl spolek i na

ní vadí, a naznačila cestu, po nichž by se katolíci měli ubírat. Odmítla liberalismus a socialismus, vyslovila se k roli církve ve společnosti, vytyčila své požadavky vůči státu a doporučila pracovat ve prospěch řešení sociálního problému nejen už osvědčenými cestami charity, činnosti svépomocných organizací, ale využitím všech dalších možností, jež nabízí současná doba prostřednictvím zakládání spolků, korporací a politických stran, sociální politikou."

¹⁸⁸ In: Tamtéž, s. 50-51. - Pražský ústav pro výchovu hluchoněmých byl založen Kašparem Heřmanem hrabětem Küniglem v roce 1786. V roce 1793 přešel pod římskokatolický charitativní spolek, jenž ho spravoval, až do roku 1948. Pod správou spolku se ústav za dobu své existence postaral o výchovu a vzdělání zhruba 3000 chlapců a dívek. Poskytoval jim pomoc se začleněním do společnosti prostřednictvím pokračovací školy pro hluchoněmé učně a pořádáním různých vzdělávacích a instruktážních kurzů. Vzhledem k tomu, že pražský ústav byl pátým nejstarším zařízením tohoto typu v Evropě, v českém prostředí sloužil jako základna pro další obdobné katolické ústavy v Litoměřicích (1858), Českých Budějovicích (1871) a Hradci Králové (1881).

katolické poměry velmi konzervativní a proslul odmítáním moderního liberálního vzdělávání. Pro zajímavost, pro svůj konzervatismus si spolkem řízený ústav za první republiky vysloužil pejorativní označení *církevně-klášterního zařízení*.¹⁸⁹

Počátky politických katolických spolků lze postřehnout v zakládání katolických jednot. V českých zemích byly ustanoveny jednoty „českého a německého jazyka,“ jež obě vznikly na podzim 1848 v Brně. Katolická jednota „českého jazyka“ brzy získala významný vliv na jižní Moravě, ale do oblasti pod správou olomoucké arcidiecéze se jí významněji proniknout nepodařilo. Významně však svou činností podpořila vznik druhé „české“ jednoty v Praze, která byla se konstituována v následujícím roce.¹⁹⁰

Po útlumu činnosti za bachovského neoabsolutismu, nastalo po přijetí spolkového zákona v roce 1867 období nového rozkvětu katolického hnutí, jež se adaptovalo na čerstvě ustanovený parlamentní systém. Přičemž členové jednot zpravidla vstupovali do konzervativní staročeské strany, v níž spolu s českou aristokracií zastupovali pravé křídlo. Následně po roce 1870 zavládnul fenomén zakládání katolicko-politických jednot, které zastupovaly funkci katolické politické strany. „V 90. letech tvořily zázemí *Národní straně katolické v Čechách* i *Katolické straně národní na Moravě*, reprezentantů katolického politického proudu označovaného jako konzervativní.“¹⁹¹

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 50.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 66.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 66-67.

Příčinu vzniku katolicko-politických jednot lze spatřovat v potřebě katolíků limitovat nebezpečí ztráty vlivu v moderní občanské společnosti, jež vykazovala sekularizační tendence. Snaha klerikálního hnutí se ukázala jako relativně úspěšná, když se po částečném oslabení v období liberálních vlád, konstitovalo jako opora konzervativní vlády hraběte Taaffeho. Nutno poznamenat, že spolupráce křesťansko-sociálního hnutí s konzervativci přinesla rozvoj sociální legislativy na ochranu dělnictva. „Především se jednalo o zákaz dětské práce, noční práce žen, zkrácení pracovní doby, nedělní a sváteční klid a určité úrazové pojištění dělnictva.“¹⁹²

Vliv se však katolickému hnutí nepodařilo udržet ve vzdělávací soustavě monarchie, kde byla po přijetí *Hasnerova zákona* zredukována oficiální římskokatolická edukační struktura,¹⁹³ jež měla od pozdního středověku do přijetí Tereziánských osvícenských školských reforem monopol na vzdělání obyvatel monarchie. Církevní školství mohlo být od přijetí zákona provozováno výlučně na privátním základě, ve školách zřizovaných státem zůstala pod dikcí církve pouze výuka náboženství.

¹⁹² TRAPL, Miloš. *Křesťanskosociální hnutí a jeho snahy o řešení dělnické otázky do roku 1914*. In: *Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: Sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy*. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. 2011, s. 125-128.

¹⁹³ In: VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: SPN, 1986. - Zákon přijat pod názvem: *Zákon, jímž to se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných*. Legislativní norma zavedla osmiletou povinnou školní docházku, systém obecných a měšťanských škol, učitelské ústavy a pravidelné finanční ohodnocení učitelů.

3.3.1.1 Litomyšlský program

Požadavky katolických dělníků nejlépe shrnuje tzv. *Litomyšlský program* přijatý v roce 1894, jenž v této podkapitole podrobněji analyzuji.

Nejzásadnějším rozdílem v porovnání sociálně demokratického a křesťansko-sociálního programu je odmítnutí *třídního boje* jako způsobu prosazení svých nároků v sociální a politické oblasti u druhého ze jmenovaných.¹⁹⁴ Další distinkce se objevují v příklonu katolických dělníků k národnímu hnutí a odmítnutí socialistického internacionalismu. Jádrem programu navazuje na sociální požadavky katolických jednot, patřilo mezi ně: Zkrácení pracovní doby podle náročnosti profese, právo na odpočinek a spravedlivou mzdu, zákaz práce žen a dívek v průmyslu, dodržování pracovního klidu o svátcích a nedělích. Program se také zabýval reformou úrazových pokladen, které by nově financoval pouze zaměstnavatel, avšak jejich správa by byla pod kontrolou zaměstnanců. Podotýkám, že mnohé z jejich požadavků byly uvedeny do praxe již v minulosti za vlády konzervativců, jak bylo ostatně zmíněno výše.¹⁹⁵

Politické požadavky *Litomyšlského programu* se omezovaly na reformu volebního systému, jenž měl být transformován na

¹⁹⁴ In: MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 114. - „Dělnictvo svou organizací a formulací požadavků vůči společnosti nechce získat výhody na úkor jiných vrstev a skupin, naopak jim přeje dosažení vlastního vzestupu a blaha, na druhé straně však si přeje stejný respekt vůči sobě a důrazně odmítá všechny pokusy směřující k útlaku a vykořisťování proletariátu.“

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 114-115.

všeobecný systém s poměrným zastoupením *moderních stavů*. V programu jsou zřejmé náznaky odmítnutí občanské společnosti a její přeměny na společnost stavovskou.¹⁹⁶

3.3.2 Spolky katolických tovaryšů

Významným fenoménem v organizaci drobných živnostníků a dělníků znamenaly *Spolky katolických tovaryšů*, které byly v českých zemích konstituovány ve dvou časových úsecích, v 50. - 60. letech a od 90. let 19. století, na základě podmětů přicházejících z německých zemí. Za duchovního otce spolků je považován Adolph Kolping,¹⁹⁷ který spatřoval jejich hlavní cíl ve vytváření zázemí pro dělníky žijících mimo domov. Osobní život dělníků v institucích byl v diferenci od levicově liberálních a budoucích sociálně demokratických spolků direktivně řízen katolickým vedením. Zájem vedení se mezi dělníky šířil relativně snadno z příčiny jejich existenční závislosti na správě hospiců.¹⁹⁸

Úspěch spolků mimo jiné dokládá i jejich rozvoj v průběhu druhé poloviny 19. století., pro představu na přelomu století jich

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 115.

¹⁹⁷ Adolph Kolping. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Adolph_Kolping

¹⁹⁸ In: MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 73. - „Na dělníky bylo pohlíženo jako na budoucí mistry, organizátory výroby, na nichž bude záležet, jaké zkušenosti získá mladá generace učňů a tovaryšů, jací budou. Jestliže má katolická církev postavit pevnou hráz nebezpečí šíření liberálních zásad a socialistických myšlenek, musí vsadit na mládež, která je její budoucností.“

existovalo téměř šedesát. Role tradičních katolických spolků začala slábnout, až v letech před první světovou válkou z příčiny efektivnější agitace socialistických stran, jež se v tomto období začaly ve větší míře zaměřovat i na drobné živnostníky, kteří tvořily od 70. let majoritní členskou základu spolků.¹⁹⁹ Zajímavým fenoménem křesťansko-sociálních spolků hnutí bylo časté napodobování socialistických vzorů jednání projevujících se například výstavbou spolkových katolických domů, které našly inspiraci v lidových domech sociální demokracie.

V celkovém hodnocení tematického celku lze potvrdit úspěšnost křesťanského hnutí, které se osvědčilo jako alternativa k sociální demokracii. Ovšem je nezbytné podotknout, že nikdy nebylo schopno dosáhnout výše jejího ohlasu ani u dělnictva, ani ve veřejném prostoru.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 76.

4 Závěr

V práci byl reflektován vývoj sociálně demokratického dělnického hnutí v českých zemích od jeho samých počátků v 70. letech, až po vzestup *Československé sociálně demokratické strany dělnické* na přelomu 80. a 90. let 19. století, jakožto masového hnutí. Jako základní pramen byla použita tiskem vydaná memoárová literatura průkopnické generace socialistického hnutí. Převážně jsem se zaměřil na české socialistické milieu, čemuž také odpovídá výběr pamětí. Konkrétně nejvíce jsou využity paměti českých představitelů hnutí: Josefa Bernáška, Josefa Boleslava Pecky, Josefa Rezlera a Ladislava Zápotockého.

Na základě analýzy pamětí dělnických vůdců a článků soudobého měšťanského, sociálně demokratického tisku a četné odborné literatury byla vytvořena základní vývojová osa rané fáze sociálně demokratického hnutí. K základním výsledkům práce patří prokázání úspěchu počáteční fáze hnutí, jež vytvořilo základnu pro další růst hnutí v budoucnu. Samotný úspěch byl však na druhé straně v 80. letech limitován perzekucí ze strany státních úřadů, kterýmž se významně podařilo narušit soudržnost členské základny. Mnohé elity sociálně demokratické strany byly uvězněny a po propuštění poslány postrkem do svých domovských obcí, což mělo neblahé následky převážně pro pražský stranický okruh. Tento fenomén se mimo jiné projevil i v poklesu stávkové aktivity v oblasti středních Čech, jak bylo prokázáno v kapitole *Stávkové hnutí v českých zemích*. Nicméně, represe ze strany orgánů činných v trestním řízení sociálně demokratické hnutí v konečném důsledku konsolidovala, z té příčiny, že z něj odešli oportunisté a zůstali přesvědčení sociální reformátoři, kteří po obnovení legality socialismu na

přelomu 80. a 90. let 19. století znovuobnovili sociálně demokratickou stranu.

Závěrečné kapitoly práce se zabývaly specifickými tématy, které se vztahují k průkopnické fázi sociálně demokratického dělnického hnutí. První z těchto kapitol *Reflexe Pařížské komuny v prostředí raného dělnického hnutí* byla převážně zpracována na základě novinových článků tehdejších periodik. Ve jmenované kapitole byly prokázány názorové diference mezi periodiky inklinující k *České straně národní* a periodiky řadící se k mladočeskému národně liberálnímu politickému proudu. V případě staročeských novinových článků je evidentní jasné odmítnutí idejí komunardů a upozornění na nebezpečnost socialismu pro stát. Naopak liberální autoři píšící pro mladočeská periodika upozorňovali na historický přínos jmenované události, v pařížských událostech ovšem viděli rozvoj *pravého republikanismu*, nikoliv jako později sociální demokraté počátek socialismu, kterýž ostatně jako liberálové odmítali. V závěru tematického celku bylo také upozorněno na samé počátky českého sociálně demokratického hnutí, jež se konstitovalo v okruhu průkopníka socialismu Josefa Boleslava Pecky.

V druhé kapitole jsem zpracoval vývoj stávkového hnutí v českých zemích v letech 1870-1890. K problematice bylo přistoupeno jednak studiem kvantitativních dat, jejichž zpracování prokázalo souvislost nárůstu a poklesu stávkové aktivity s momentální celospolečenskou situací (kupříkladu růst v období ohlasu Pařížské komuny a pokles v období perzekuce sociálně demokratického hnutí). Následný analytický oddíl přibližuje samotnou motivaci, se kterou dělníci do stávky vstupovali. Ta se postupem doby postupně přesouvala od

požadavků na zkrácení pracovní doby a růstu mezd k nárokům na zavedení všeobecného nemocenského a sociálního pojištění.

Závěrečná kapitola reflektuje vliv římskokatolické církve na dělnické hnutí. Ve zmíněné kapitole jsem se především zaměřil na vývoj katolické spolkové činnosti, která po vydání papežské encykliky *Rerum novarum* vyústila v založení křesťansko-sociální strany. Dále bylo v kapitole mimo jiné verifikováno, že křesťansko-sociální hnutí nikdy nedosáhlo v českých zemích významu sociální demokracie, přestože bylo schopno zejména v oblastech s nižším rozvojem průmyslové výroby k sobě přitáhnout jisté množství sympatizantů. Jako doplňkové téma je k řečené kapitole přiřčleněno pojednání o vlivu katolické církve na vývoji sociálněprávní legislativy za vlády konzervativců.

5 Seznam použité literatury

ENGLLOVÁ, Jana. *Postoj buržoazie v Čechách k Pařížské komuně*. In: *Sborník historický* 26, Editor Jurij Křížek, 1979, s. 119-172.

FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

JANÁK, Jan. *Sociálně reformní činnost Taaffovy vlády ve prospěch zaměstnaného dělnictva, živnostnictva a rolnictva*. Brno, 1975.

MACHAČOVÁ, Jana. *Mzdové a stávkové hnutí dělnictva v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1990.

MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

MYŠKA, Milan a Aleš ZÁŘICKÝ (eds.), *Člověk v Ostravě v XIX. století*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007.

Problematika dělnictva v 19. a 20. století I.: bilance a výhledy studia: sborník z konference věnované 95. výročí narození Arnošta Klímy. Editor Stanislav Knob, Tomáš Rucki. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity 2011.

Tomáš Uher, Pohled dělnických vůdců na vývoj dělnického hnutí v českých zemích v letech 1870 - 1890

PULLMANN, Michal a Jakub RÁKOSNÍK. "Dělnická třída" v moderní sociální historiografii. In: *Dějiny, teorie, kritika* 3, s. 271-288.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Der Klassenkampf in der tschechoslowakische marxistische Historiografie*. In: *Prager WISOHIM* 9. s. 111-123.

RÁKOSNÍK, Jakub. Josef Rezler: *Glück als Kampf um Anerkennung der Arbeiterklasse*. In: *Prager WISOHIM* 14, s. 108-119.

ROBEK, Antonín, Mirjam MORAVCOVÁ a Jarmila ŠŤASTNÁ. *Stará dělnická Praha: Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha: Academia, 1981.

SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004.

ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století*. Praha: ČSAV, 1960.

ŠOLLE, Zdeněk. *Průkopníci: Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš*. Praha: Práce, 1975.

6 Seznam pramenů

6.1 Memoáry

BERNÁŠEK, Josef. *Obrázky z prvních dob dělnického hnutí*. Praha: SNPL, 1957.

BÍLKOVÁ, Pavla a Milan MYŠKA (eds.), *Tak žili a bojovali: Hlasy pamětníků o vývoji dělnického hnutí na Ostravsku*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1959.

FRANĚK, Otakar (eds), *Josef Hybeš ve vzpomínkách současníků*. Brno: Krajské nakladatelství, 1962.

KREIBICH, Karel. *Těsný domov - širý svět*. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1968.

REZLER, Josef a Barbora REZLEROVÁ. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha: Svoboda, 1950.

STEINER, Josef. *Utrpení sociální demokracie československé a postup strany v Rakousku*. Praha: Tiskové družstvo Československé strany sociálně-demokratické, 1902.

ZÁPOTOCKÝ, Ladislav. *K srdci lidu: Úvahy a vzpomínky*. Praha: Československý spisovatel, 1957.

6.2 Edice

INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878. Edice archivních dokumentů z fondu Krajského soudu trestního v Praze*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978.

KUBÁTOVÁ, Ludmila, Vojtěch SÝKORA, Helena SÝKOROVÁ a Jaroslav VRBATA (eds.), *Dokumenty k ohlasu Pařížské komuny v českých zemích*. Praha: Horizont, 1971.

6.3 Periodika

Budoucnost: Sociálně politický časopis pro pracující lid, roč. 8-9, Praha, 1881-1882.

Dělnické listy: Ústřední orgán sociálně-demokratické strany československé v Rakousku, roč. 3, č. 4-12. Praha, 1880.

Národní listy, roč. 10, č. 86, Praha, 1871.

7 Přílohy

7.1 Policejní protokoly

Policejní protokoly jsou přepsány v plném znění. Týkají se autorů dělnických vzpomínek vyslychaných orgány činných v trestním řízení z důvodu jejich účasti na Břevnovském sjezdu.

7.1.1 Protokol o výsledku Ladislava Zápotockého²⁰⁰

Protokol vyšetřovací sepsaný dne 2. září 1878 u c. k. zemského trestního soudu v Praze

Přítomni:

Soudce vyšetřující: c. k. sekretář Stibinger

Přísežný zapisovatel: Jandík

Obžalovaný byl dle §: říšského zákoníku trestního napomenut určitě, zřetelně a pravdivě odpovídati

- 1) Jméno, příjmení, přezdívka: Ladislav Zápotocký
- 2) Věk: 26 roků
- 3) Náboženství: katolík
- 4) Místo, kde narozen: Praha, křtěn U sv. Haštala
- 5) Místo, kde bydlí: č. 95/III
- 6) Ke které obci přísluší: Kováry, okr. Smíchov
- 7) Stav: ženat, kolik dětí: 0
- 8) Živnost: redaktor časopisu *Budoucnost*, *Arbeiterfreund*, *Sozialdemokratische Rundschau*

²⁰⁰ INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, s. 108-116.

9) Okolnosti rodiny a jmění: otec Antonín Zápotocký, krejčí, matka Anna por. Kroloperová, do školy do 4té třídy, provozoval dříve řemeslo krejčovské, vojínem nejsem

10) Umí-li čísti a psáti:

11) Byl-li již někdy v nějakém vyšetřování neb trestu a proč? Zachovalý

1) Jste podezřelý, že jste údem spolku československého sociálního demokratického v Rakousku, kterýžto spolek příslušným úřadem schválen není, a že jste Vy ve společnosti jiných soudruhů tajné schůze drželi, v nichž to o organizaci a rozdělení sekcí tohoto nedovoleného spolku se radili, ano i stanovy týkající se organizace tohoto spolku a jednotlivých sekcí sestavily a schválili, vyzýváte se, abyste udal, což Vás k takovému nezákonnému činění přimělo.

2) Já nejsem žádného nedovoleného spolku členem, nýbrž jsem jen tolika členem vydavatelstva časopisu „Budoucnost“, jehož členové u c. k. policejního ředitelství oznámeni jsou. U ostatních již jmenovaných časopisů jsem toliko co úředník, totiž zodpovědný redaktor, nemám ale na administraci Arbeiterfreund a Sozialpolitische Rundschau žádného podílu. O tom mně není pranic povědomé, že by stával zvláštní spolek Československá sociální demokratická strana v Rakousku, to jméno jest mně známé, to sám v časopise užívám a vyrozumívám pod ním všichni ti, kteří se k sociálním demokratickým zásadám hlásí. V Praze jest více přívrženců sociálního demokratismu a mohu potvrdit, že jak dalece sám zkušenost mám, ve zvláštní místnosti přívrženci sociálního demokratismu schůze

nedrželi. Stane se to častěji, že já s přáteli stejného smýšlení sejdu se v tom neb onom hostinci, že tam bavím, o našich záležitostech hovoříme, já se ale nepamatuji, že by se bylo při těchto příležitostech, kdy rokovalo o zaražení zvláštního sociálního demokratického spolku anebo o stanovách jeho. Co se mé osoby týče, tak jsem se zúčastnil jedině při založení Dělnické besedy v Praze, která jest nyní povolena. Stalo se to sice někdy, že jsme v některých hostincích na příklad u Sladkých ve zvláštním pokojíku seděli a hovořili, toť se stalo ale jedině proto, že jsme se cítili volnější, když jsme sami mezi sebou byli, místnost tato nebyla nikdy uzavřená, každý jiný host měl volný přístup k ní, nebyl vyloučen a hovořili jsme hlasitě, takže sklepník a jiní lidé volně poslouchati mohli. Mluvili jsme nejvíce o zásadách sociálních demokratických.

- 3) Kdožpak jsou tito Vaši přátelé, s kterými se scházíte?
- 4) Byl to František Mařáček, Seidl, Vyhnal, Pecka, Bernášek, Zoula, Kaňka, Körber Vilém, Zich a Korec a více jiných.
- 5) Zdá se, že jste také v úzkém spojení s přívrženci sociálního demokratismu jiných zemí rakouských i v zahraničí. Prohlídka u Vás a u Vašich soudruhů konaná podala o tom plných důkazů. Z toho sleduje, že Vy se společníky zdejšími nepozůstáváte jedině na tom o zásadách sociálního demokratismu hovořiti, nýbrž že hledáte spojení se sociálními demokraty na všech stranách a se spolky jejich, spolky to zde zapovězenými, nejméně k účelu tomuto, abyste

rozšiřovali vliv strany Vaší, což se příčí zákonu trestnímu vedle § 287 ř. t.

- 6) Mimo několik korespondencí, které jsem poslal Huňatovi do Nového Yorku, a kde se hlavně jednalo o tom, zdali by nemohli vlivem svým na občany Palbu a Škardu, vydavatele dělnických listů působiti, aby zaplatili vydavatelstvu Budoucnosti dluh 400 zlatých, které za kalendáře z roku 1878 vydané témuž vydavatelstvu dluží, dále pak dopisu, v němž jsem vydavatelstvo „Vorwärts“ v Lipku o bezplatné zasílání téhož časopisu žádat, nevedl jsem žádnou korespondenci s cizinou a také jsem s tamějšími sociálně demokratickými strana (ve spojení) nestál.
- 7) Vy zapíráte, že jste byl přítomen schůzi tajné, v níž se jednalo o zařízení spolku socialistického, v níž byly sestaveny stanovy, ustanovení o rozdělení sekcí a nichž se zúčastnili též přespolní členové, jenž se znají k straně sociálně demokratické. Avšak vyšetřování zjistilo důkazů toliko o tom, že se letos dne 7. dubna odbýval ve Velkém Břevnově tak zvaný kongres sociálně demokratické strany československé, při kterém Vy jste též přítomen byl, vyzýváte se, abyste pravdivě udal, kdo tento kongres svolal, zdaliž jste k tomu měl povolení úřadu, co se v něm rokovalo.
- 8) Zná se k tomu, že jsem byl letos na začátku dubna, možno tedy dne sedmého přítomen schůzi ve Velkém Břevnově v hostinci U zeleného kaštanu. K schůzi této dal soudruh Pecka, který mě též pozval, podmět a sdělil mně, že budeme v ní rokovati o tom, jakým způsobem by se daly rozšířit dělnické časopisy, které vydáváme,

jakož že si i vzájemně sdělíme, jak který časopis v hmotném ohledu si stojí, kolik a kde předplatitele má a zároveň mi podotknul, že i jiné osoby k tomu pozve. Dostavil jsem se někdy onoho dne, byla právě neděle, ráno do onoho hostince, kdežto již několik soudruhů se nacházelo a uvedli mě nahoru do prvního patra do zvláštního pokoje. Pokud se mohu pamatovat, byli schůzi té přítomni soudruzi: Pecka, Mařáček, Švarc, Sedmidubský, zdá se mi také Bernášek, Vyhnal, Seidl, bylo nás vůbec asi deset nebo dvanáct, učitele Sixtu viděl jsem téhož dne dole v šenkovně, aneb když jsem tam přišel, právě se ubíral do kostela a po celé trvání naší schůze v pokoji nahoře nebyl. Jestli ještě někdo jiný se zúčastnil, to nevím. Schůze byla zahájena tím, že my redaktoři jsme podali nejdříve zprávy o hmotném stavu jednotlivých našich časopisů, a sice já o Budoucnosti, Pecka o Dělnických listech, Mařáček o Organizaci, Švarc o Arbeiterfreund a Sozialdemokratische Rundschau. Dále se vypravovalo o stavu dělnické otázky, jak a kde se šíří, přišlo se taktéž i na to, že by bylo záhodno, by k lepšímu rozšiřování náhledu a časopisů sociálně demokratických stávalo jakési jednotné organisace. Dále bylo mluveno o rozličných řádech, a pokud se vím pamatovati, bylo vysloveno mnou a jinými, že nelze za nynějších okolností na to pomýšleti, by se strana jakými zvláštními řády spravovala, a proto také nevím se pamatovati, že by některý z řádů těch byl za dobrý uznán býval. Usnesení žádná se tehdy neučinila a také se nepamatují, že by si byl někdo z nás zápisky vedl. Pokud vím, povolení ke schůzi nebylo a nato jsem také schůzi za nic nezákonného nepovažoval.

- 9) Jest ale dokázáno, že při této schůzi se rokovalo o řádu organizačním, o řádu sekcí, o ustanovení k statistice dělnických poměrů a že byl o tom sepsán zvláštní protokol anebo zpráva.
- 10) Co se týká obsahu tohoto protokolu, který psán jest rukou Peckovou, shledávám v něm mnohé, o čemž ani zdání nemám, kdežto tam postrádám věci, o kterých se na schůzi skutečně mluvilo. Co se týče prvního, neupírám, že by se tam bylo o řádech nemluvilo, avšak nepamatuji si, že by řády byly přijaty. Co se týče voleb rozličných tam jmenovaných odborů, nevykonány, dokud vím volby takové vyjma volby redaktorů, což samo sebou ani právní volbou nebylo, na to jsem se sám, chtěje poskytnouti soudruhům příležitost, zda vědí o lepším redaktorovi pro Budoucnost. Byl jsem však požádán všemi, abych věc dále zastával. Požadavek tento dle mého zdání naznačil soudruh Pecka co volbu redaktora. Víím se pamatovati, že povídáno o tom, že tam kde se odebírá deset čísel Organisaace, máme jakousi půdu pro své snahy, a že některý tedy prohodil, že tam máme již sekci, tento název se nám velmi hodil, pročez jsme ho podrželi. Co se týče druhého, postrádám v zápiskách soudruha Pecky podrobné účty jednotlivých časopisů, které navzájem předloženy byly, zároveň shledávám tam zaznamenané osoby, po kterých s veškerou určitostí se víím pamatovati, že přítomny nebyly. Kdyby se bylo snad některé usnesení skutečně stalo, o čemž však pochybuji, bylo by se muselo státi v chvílích, kdy jsem ven odešel. Pokud víím s určitostí, nebyl tam Procházka, Kochmann, zdali tam byl Praus, to nevíím určitě. Víím, že ve schůzi samé zápisky vedeny nebyly, domnívám se, že Pecka si zápisky tyto dle toho, jak mu vůbec v paměti viset

zůstalo, později napsal, a zároveň velmi těž neslyší, dostalo se tím do zápisek jako mnoho, čemu on v průběhu debaty zcela převráceně porozuměl.

11) V této zprávě mluví se o sjezdu sociální demokracie československé strany v Rakousku, o ústředním výboru v Liberci a v Praze, o kontrolním výboru ve Vídni, o smírčím soudu v Brně o sekcích v četných městech v Čechách, v Rakousku a na Moravě. Zdá se tedy, že již před schůzí dne 7. dubna 1878 stávalo spojení strany socialistické v těchto místech, tajné a již organizované.

12) Pokud je mi známo, byli jsme ve spojení s místy ve zprávě jmenovanými ve spojení časopiseckém, ačkoliv jsme o organizaci mluvili. Cenila se organizace vždy jen dle toho, kde kolik dělnických časopisů se předplácí, a byla hlavním měřítkem v tom posledně založená „Organizace“, jenž zřejmě ve svém čele název „list agitační“ nese. Co se týče toho, že ve zprávě Pecka užívá názvu sjezd sociálně demokratické československé strany v Rakousku, není mně to podivným, název tento se u nás v obyčeji nachází, časopis „Budoucnost“ veřejně v čele jej nese a vyrozumívá se tím soubor všech těch, kteří se k zásadám sociálně demokratickým hlásí. Pecka do pozval, pokud mi vědomo jen lidí k zásadám sociálně demokratických se přiznávající a zároveň i tyto časopisy podporující, dal schůzi té název nahoře značený. Co se mne samotného týče, není mně o ústředním výboru nic povědomé a nevím si slovo toto vysvětliti. Co se týče kontrolního komitétu, nazývali jsme mezi sebou Zicha ve Vídni tak,

který jest spoluvydavatelem Budoucnosti a finanční záležitostí tohoto časopisu vždy občas kontroloval.

- 13) Po předložení řádu organizačního, řádu sekcí a ustanovení k statistice dělnických poměrů.
- 14) Tyto spisy, kterou jsou Peckou psány, četl Pecka při onom shromáždění dne 7. dubna 1878. Zdali se o nich hlasovalo, a zdali se přijaly, o tom mně není nic povědomé, to mohu ale potvrditi, že po této schůzi jsme jinou neměli, v níž by se o podobných návrzích rokovalo, a že tyto mně nyní prokázané řady tiskem nerozšířily. Jak jsem již při svém prvním výslechu udal, scházeli jsme se v rozličných hostincích, kdežto jsme o svých záležitostech veřejně hovořili.
- 15) Že ve spojení se zahraničními socialisty jste, o tom svědčí listy u Pecky postižené a Vámi podepsané, a sice list na jistou Fialu v Paříži, k němuž byl připojen list na Kulikovského ve Švýcarsku a žádostí, aby Fiala poslední ten list zaslal. Což bylo příčina, že jste tyto dva listy zaslali?
- 16) Co se týče Fialy, neznám jej osobně, znám jej jenom, že předplácí Budoucnost a rozšiřuje ji dle možností mezi Čechy pařížskými a jest zároveň dopisovatelem z Paříže. Co se týče Kulikovského, poznal jsem ho, když se v Praze zdržoval, a sice pokud si pamatuji v Národní kavárně, kdež mně byl co člověk zásadám našim přející představen, nevím však kým. Dopisy mě předložené jsem četl a podepsal, ačkoliv před tím nikdy jsem s Kulikovským v písemném spojení nestál a od doby té zase nestojím. Finanční nesnáze byly příčinou, že jsme

se na Kulikovského obrátili, on nám za svého pobytu v Praze sdělil, že tamní socialisté hmotnými prostředky vládnou. Není mi samotnému známa příčina, proč dopis na direktivní adresu zaslán nebyl, myslím však, že se to stalo proto, aby Kulivský u oněch lidí, kterým jsme mimo jakousi spřízněnost v duševních náhledech úplně neznámými byli a dosud jsme, vyhovění naší žádosti zprostředkoval. Podotýkám, že Sedmidubský od pluku do Prahy přišel a na tom místě bydlí, co bydlel.

- 17) Vyskytlo se, že před kongresem dne 7. dubna odbývaným stával již prozatímní výbor ze Seidla, Procházky, Pecky, Bernáška a Kochmanna, který si za úkol položil tajnou společnost sociálně demokratickou zarazit, který přípravy konal k tomu kongresu a kongres svolal.
- 18) O tom my není pranic povědomé.
- 19) Vyšlo dále najevo, že při kongresu dne 7. dubna odbývaného bylo zvoleno ústřední exekutivní komité ze Seidla, Procházky, Kaňky, Bernáška, Mařáčka a co náhradníků Zouly a Vyhnala.
- 20) O takové volbě není mně taktéž nic povědomé.
- 21) Ze spisů u Vás postižených jest dále vidno, že tajná společnost již jste v Praze zarazili, stává i posud, a že se staráte o rozšíření zde i na venkově. Z této příčiny zavádí se s Vámi k návrhu c. k. státního zastupitelství přípravné vyšetřování při přečin § 285 z říšského trestního zákoníku a ponecháte se jen proti slibu v § 191 říšského trestního zákoníku naznačeném na svobodě.

22) Mimo to co se týče listu, který vydávám a rediguji, nestojím za žádným přespolním spolkem nebo jednotlivcem v žádném bližším styku a nevím tedy nic o nějaké tejně nedovolené společnosti. Slibuji, že se na každé obeslání dostavím a nic nepodniknu, co by přípravné vyšetřování překazilo, a každou změnu svého bydliště soudu oznámím.

Po přečtení schváleno

L. Zápotocký

Skončeno a podepsáno

Stibinger

Kostial

7.1.2 Protokol o výsledku Josefa Boleslava Pecky²⁰¹

Protokol vyšetřovací, sepsaný dne 2. září 1878, u c. k. zemského soudu trestního v Praze.

Přítomni:

Soudce vyšetřovací: c. k. sekt. Stibinger

Přísežný zapisovatel: Jandík

Obžalovaný byl dle §: říšského trestního napomenut určitě, zřetelně a pravdivě odpovídat.

²⁰¹ INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, s. 116-125.

*Tomáš Uher, Pohled dělnických vůdců na vývoj dělnického
hnutí v českých zemích v letech 1870 - 1890*

1. Jméno, příjmení, přezdívká: Josef Boleslav Pecka
2. Věk: 29 roků
3. Náboženství: katolík
4. Místo, kde narozen: Praha, křtěn na Strahově, bez náboženství
5. Místo, kde bydlí: Ječná ulice, č. 7 nové (nyní 873/1)
6. Ke které obci přísluší: Rataje, okres Kutná Hora
7. Stav: svobodný
8. Počet dětí:
9. Živnost: kovolitec, nyní redaktor Dělnických listů
10. Umí-li čísti a psáti:
11. Byl-li již v nějakém vyšetřování neb trestu a proč? Pro přestupek § 24. zákona o tisku zde desetidenní vězením trestán, a ve Vídni pro přečin § 287 ve vyšetřování, nikoliv ale trestán.

1) Jste podezřelý, že jste údem spolku československého sociálního demokratického v Rakousku, kterýžto spolek příslušným úřadem schválen není, a že jste Vy ve společnosti jiných soudruhů tajné schůze drželi, v nichž jste se o organizaci a rozdělení sekcí radili, ano i stanovy týkající se organizace tohoto spolku i jednotlivých sekcí sestavili a schválili, vyzýváte se, abyste udal, což Vás k takovému nezákonnému činění přimělo.

2) Jsem redaktor sociálně demokratického časopisu „Dělnické listy“ a hlásím se se tedy k zásadám sociálně demokratickým. Jde zde více přátel těchto zásad, mně ale o tom docela nic povědomé není, že by zde zvláštní sociální demokratický spolek se stanovami a funkcionáři založen byl, že by tento spolek tajné schůze odbýval a v nich rokoval o záležitostech spolkových. Scházeli jsme

se sice jako vydavatelstvo „Budoucnosti,“ jeho vydavatelem jsem také, nejvíce v bytu Zápotockého, redaktora, a vyřizovaly se tam společně záležitosti „Budoucnosti,“ přípisů na list tento došlé a úvodní články. Tyto schůze byly veřejně v listech oznámeny a pan komisař Presl o schůzích těchto věděl a několikrát je navštívil. Mimo to sešli jsme se také vícekrát v té neb oné hospodě, kdežto jsme si obyčejně do zvláštní místnosti sedli, k hostinci patřící a otevřené. Tam jsme obyčejně prozkoumávali články rozličných časopisů a vpravovali se do listů našich. Někdy učinil se sice od některého z nás návrh, aby se zarazil spolek zvláštní sociální demokratický, nepřístupilo se ale k tomuto návrhu. Já se tedy na žádném zapovězeném spolčování neb shromáždění neúčastnil.

- 3) Jmenujte jména těch, kteří s Vámi se scházivali.
- 4) Toť byli: Zápotocký, Bernášek, Praus, Mařáček, Procházka, Vyhnaň, Korbl, Zoula, Seidl, Korec, Kaňka a jiní, na které si nepamatuji, bylo nás dohromady 12.
- 5) Při prohlídce u Vás konané nabylo se důkazů, že stojíte ve spojení se spolky sociálně demokratickými v jiných zemích, ano i v cizozemsku, a že zde spolek takový organizovaný je.
- 6) Podotýkám, že snad všechny spolky mně odebrané již v roce 1875 se nacházely v rukou zdejšího vyšetřujícího soudce pana rady Karase, jakož i u okresního soudu v přestupcích u pana rady Peterky, a že oba soudy v obsahu těchto spisů nic závadného neshledaly a mně je také zpět vrátily. Co se týče nových spisů, jsou to dílem dopisy z Německa do Dělnických listů na redakci zaslané, ostatní listy jsou z Ameriky, protože já jsem spolupracovníkem tamějších listů, jejichž obsah byl nejvíce finančního poměru totiž honorován, které navíc za práce spisovatelské zasílali,

a jen asi ve dvou případech žádali, abych jejich poměry v tisku otiskl. Z Drážďan jsem obdržel též několik psaní podobného obsahu týkajících se jedině časopisu. Z listů samých vysvítá, že jsem nebyl údem nějaké cizí společnosti, nýbrž se týkaly mé osoby co spolupracovníka anebo dopisovatele tamějších listů.

- 7) Ze spisů při první prohlídce odebraných byly vybrány zvláště následující spisy, v nichž je zřejmé, že ustanovil se zvláštní spolek sociálně demokratický úřadem nepovolený a že stojíte v užším styku se spolky takovými zahraničními a jednotlivými osobami. Prokažte tyto vybrané spisy a udejte původ jich.
- 8) Po prokázání NJ 1 ex/ad NJ 10. Pisatele tohoto na redakci Budoucnosti zasláního dopisu osobně neznám, a není také on podle seznamu ani odběratelem našich listů. V Budapešti ustanoven Český dělnický spolek, který odebírá Budoucnost. Josef Křížala zaslal redakci český překlad básně „Die Arbeit“, abychom ji uveřejnili. Tento překlad byl ale chybný, a jelikož byt Křížaly jsme neznali, vyzval jsem ho v Budoucnosti v rubrice „Listárna,“ aby nám poslal originál, čemuž on psaním mně nyní předloženým vyhověl.
- 9) Z psaní tohoto zdá se, že v bližším a úzkým spojení musíte státi s Josef Křížalou a spolkem ním zastávaným a z obsahu tohoto psaní lze odvoditi, že jste jemu zaslal stanovy, o nichž se rokovalo o které se, jak z obsahu psaní zní, přijaly. Z toho jde, že se snažíte rozšířiti snahy Vaše sociálně demokratické, že vyzýváte k zařizení spolků tohoto směru, tedy zapovězených.
- 10) Já sám do Budapešti žádné stanovy nezaslal a psaní mně prokázané se mne vlastně nedotklo, nýbrž redaktora Zápotockého, zdaliž tento nějaké stanovy tam zaslal, nevím. Zápotocký mně toto jen proto dal, poněvadž jest

v něm ta báseň, a já se básnictvím také zaměstnávám. Já báseň jediné pročel a psaní uložil.

- 11) Po prokázání a předložení psaní Františka Choury NJ 2 ex 9 ad NJ 10.
- 12) Františka Chouru znám, on byl zde několikrát v Praze. On jest dopisovatelem do Budoucnosti a Dělnických listů, v bližším poměru s ním ale nestojím. Když se zarazily Dělnické listy, poslalo se číslo každému odběrateli Budoucnosti, a listem mně ptá se Choura, co to znamená, že se vydává ještě druhý list, zdaliž vydáváme ho též, zdaliž jest od někoho od Budoucnosti vydáván, a žádá mě o zaslání básníka a vysvětlení, totiž básně pro dělnictvo se hodící, kterážto sbírka ale ani nestává.
- 13) Po prokázání listu Václava Švarce NJ 3.
- 14) Tento list má účel jen takový, že Václav Švarc, truhlářský pomocník v Drážďanech, sděluje redakci Dělnických listů občas zprávy dělnických kruhů německých a že sděluje v tomto listu též agitace ohledně voleb do německého parlamentu. Telegram slíbený došel nás a obsah jest, byl pouze, kdo byl parlamentu zvolen. Slovo „liberte“ jest pseudonym spolupracovníka Dělnických listů Kochmanna, skladníka v moučném obchodě v Karmelitské ulici na Malé Straně.
- 15) Po prokázání básně NJ 4 Josef Kozler.
- 16) Josef Kozler jest odběratel Dělnických listů ve Zdicích a zaslal tuto báseň, aby se otiskla, což se ale nestalo.
- 17) Po prokázání listu Klerant 13. listopadu 1877.
- 18) Jak jsem již pravil, jsem spolupracovníkem dělnických listů v Americe, dříve v Clevelandu a nyní v New Yorku, a toto psaní jakož i více mně odebraných pochází od redakcí těchto listů, jenž mi obyčejně zasílají honorář za práce literární.
- 19) Po prokázání psaní NJ 6, 7, 8, 9, 10, 11.

- 20) Toť jsem psaní též redakce dělnických listů v Americe, nimž se jedině zasílají mně a jiným spolupracovníkům honoráře o objednávací se zase články, kalendáře. Z těchto listů nelze soudit, že bych já stál v nějakém zapovězeném spojení se spolky americkými, neb byl jsem jen dopisovatel tamějších novin.
- 21) Po prokázání listu z Hamburku N. 12.
- 22) Zasíláme do Hamburku *Dělnické listy* a dostáváme na výměnu *Hamburg Altonaier Volksblatt*. Raimers jest snad spolupracovníkem jmenovaného listu, a já psal redakci tohoto listu, aby nám poslali zprávu o volbách do parlamentu, což oni učinili tímto mně prokázaným psaním. Celá tato zpráva byla v *Dělnických listech* a s podpisem Rainersa uveřejněna a neshledalo se tedy v ní nic závadného.
- 23) Po prokázání listu č. 13.
- 24) Obsah tohoto listu tkne se jenom zařízení zahraničních českých listů zcela nepolitických.
- 25) Po předložení listu N. 14.
- 26) Jest to list od redakce českých listů v Drážďanech jedině se této redakce týkajících. Zaslaných 23 čísel byly čísla tohoto listu zahraničního, a žádal náš Švarc o rozšíření.
- 27) Po prokázání psaní N. 15.
- 28) Částka 20 zlatých došla mně z Ameriky co honorář za literární práce dělnických listů amerických prostřednictvím zdejší Unionbanky.
- 29) Po předložení listu N. 16.
- 30) Adresa Adolf Zedníček jest mnou psaná za tou příčinou, že mě žádalo několik slévačů v Plzni, kteří do Ruska na práci jít chtěli, abych se poptal o tamních poměrech. Dozvěděl jsem se adresu českého továrníka Adolfa Zedníčka v Kyjevu, kterou jsem si pro sebe napsal, a slévačům v Plzni také sdělil. Jména na druhé stránce tohoto listu

naznačená jsou jména odběratelů *Dělnických listů* zároveň s udáním počtu čísel.

- 31) Byla u Vás konána prohlídka a našel se na místě tajném, totiž v posteli, protokol ohledně sjezdu sociálně demokratického dne 7. dubna 1878 odbývaného, řád organizační, řád sekcí, ustavení ke statistice dělnických poměrů, a jest tím na jisto postaveno, že jste téhož dne odbývali schůzi tajnou úřadem nepovolenou, a vyzíváte se, abyste udal, co příčinou k této schůzi bylo, kde se odbývala, kdo přítomen byl.
- 32) Měli jsme již více schůzí, které se týkaly výhradně záležitostí vydavatelstva a peněžních listů od nás vydávaných, totiž *Budoucnosti*. Schůze taková jest dle § 2 spolčovacího zákona povolená, neb nesla ráz soukromý a na určitý počet omezený. Zvláště svolal jsem sám takovou schůzi v Praze na 7. dubna 1878. Pozval jsem k ní vydavatele a spolupracovníky *Budoucnosti* zde bydlící, jakož i oznámil jsem venkovským odběratelům tohoto listu, aby si zvolili, pakli jich nejméně na jednom místě jest, delegáta, aby se tento ke schůzi dostavil a přítomen byl, pro zkoumání peněžitých záležitostí. Asi den neb 2 dni před schůzí dozvěděl jsem se od břevnovského učitele Sixty, u kterého U Primasů jsem poznal, že v hostinci Vyhnala v Břevnově je místnost pro soukromou schůzi, načež jsme se šli já a Kaňka do toho hostince přesvědčit a hostinský nám řekl, že nahoře jest místnost prázdná. My hostinskému toliko sdělili, že se tam sejde několik studentů, kteří budou rokovat o nějaké zábavě. Dne 7. dubna ráno sešli jsme se, totiž já, Zápotocký, Mařáček, Zoula, Zich, Choura, Nechvíle z Liberce a Švarc, Seidl, Vyhnal, Bernášek, Kaňka, Černovický, Korec, a hostinský nás dovedl do prvního poschodí do zvláštní světnice, my jsme tam rokovali o tom, což v protokolu neb zprávě u mne

nalezené sepsáno jest. Byla také řeč o řádu organizačním, řádu sekcí a byly tyto řády od schůze přijaty. Já byl referentem a teprve doma po schůzi sepsal jsem tužkou protokol a perem řád organizační, řád sekcí a ustanovení ke statistice dělnických poměrů. Veškeré tyto spisy měl jsem v kožichu zastrčeny, a byly mně odebrány. Po schůzi jsme žádnou jinou neodbyvali a vůbec se v té věci více nic nejednalo. Musím podotknout, že pro podobnou schůzi v letech 1875-1876 v „žlutém domku“ v Praze byli jsme zatknuti a sem odevzdání, ale ještě téhož dne propuštění, vyšetřování bylo zavedeno, ale ještě téhož dne zastaveno. Vloni ke konci červa byli jsme pozváni od redaktora časopisu *Gleichheit* k podobné schůzi do Vídně, kdežto nás policie zatkla, a sice mne a Zápotockého, a zemskému soudu odevzdala. Po čtyřnedělní vyšetřovací vazbě bylo vyšetřování zastaveno a my propuštění, z téhož sledujeme, že takové schůze zakázané nejsou.

- 33) Po prokázání spisů N. 1, 2, 3, 4, ex 2/ ad NJ 37.
- 34) Toť jest ten protokol o oné schůzi dne 7. dubna 1878 a v této schůzi přijatý řád organizační a sekcí, kteréžto jsem sám psal.
- 35) Po prokázání psaní v kuvertu „Herr Kulikovský, ctění soudruhové.“
- 36) Tento list, nadepsaný „Ctění soudruhové,“ jest obrácen na čalouníka Fialu v Paříži, který jest členem tamější české besedy, a žádali jsme ho, aby poslal psaní na jistého Kulikovského ve Švýcarsku nějakou pomoc. Německé psaní „Werte Genossen“ koncipoval jsem částečně já a mně to Vyhnal, přeložil do němčiny. Z obsahu celého jest viditelno, že se nám jedná jen o peněžitou podporu k udržení našich listů, a když člověk chce, aby snad nějaký styk s ruskými socialisty dosáhli, my chtěli jen peníze. Kulikovský sešel se s námi někdy u Národní

kavárny, a jelikož on Rus jest, chtěli jsme se obrátit na něj, nechtěli jsme ale na něj direktně psaní poslat, protože jsme mysleli, že Fiala v Paříži k naší prosbě se též připojí.

- 37) Vychází najevo, že dříve nežli se dne 7. dubna 1878 konstituční kongres odbýval, stával již prozatímní výbor ze Seidla, Procházky, Bernáška, Hoffmanna a Vás, který si za úkol vzal onu tajnou společnost uskutečnit, který práce pro kongres připravil a kongres svolal.
- 38) Vydavatelstvo *Budoucnosti* mělo tři sekce, totiž bez každé volby rozdělili se členové vydavatelstva na tři oddělení. Jedno oddělení obstarávalo hospodářskou část, druhé redakční a třetí agitační. Těch pět jmenovaných osob náleželo tedy, také i já, k sekci agitační, já byl jednatelem této sekce a celého výboru *Budoucnosti*.
- 39) Toto rozdělení na tři sekce bylo listem *Budoucnosti* vloni uveřejněno a má tedy policie o tom úplnou zprávu, protože jsou tam také jednotlivé osoby jmenovaný. Já měl povinnost vyřizovat venkovské dopisy. Myšlenka schůze dne 7. dubna odbývané vyšla ode mne, a sice za tou příčinou, protože tehdáž mezi vydavatelstvem *Budoucnosti* se staly roztržky, následkem nich Kochmann a jiní z vydavatelstva vystoupili a já chtěl tedy několik čelnějších odběratelů *Budoucnosti* venkovských pozvat k poradě, by se dalším roztržkám předešlo. Nebyl tedy, ačkoliv jsem svou myšlenku ostatním členům vydavatelům *Budoucnosti* před schůzí sdělil, žádný program o schůzi předem ustanoven a sepsal poznámky o schůzi, která se volně vyvinula, několik neděl později, pročež jsou tedy tyto poznámky neúplné a nejasné. Při této schůzi mělo se také volit exekutivní komité, což se ale neuskutečnilo. Já jsem v poznámkách několik jmen sepsal, aniž by se volba vykonala.

- 40) Ze spisů u Vás nalezených jest vidno, že tajná společnost dosud účinkuje i déle, a zde i v sekcích venkovských, a že jste Vy zakladatel těchto sekcí a vůbec celé společnosti. Zavádí se tedy k návrhu c. k. státního zastupitelství proti Vám přípravné vyšetřování pro přečin § 285 říšského trestního zákona naznačený a ponecháte se na svobodě jen proti slibu v § 191 z trestního zákoníku vytknutému.
- 41) Po vysvětlení článku 191.
- 42) Ze spisů u mě dostižených nelze souditi na nějaké spojení neb rozšiřování tajné společnosti, jsou to spisy týkající se vydavatelstva *Budoucnosti* aneb mé soukromé zápisky. Braus byl vydavatelem *Budoucnosti*, kdy vystoupil, to nemohu udati, on jest obuvnickým pomocníkem někde na Malé Straně v Brusce proti kasárnám. Slibuji, že se na každé předvolání dostavím, nic nepodniknu, co by vyšetřování zmařilo, a změnu bytu soudu ohlásím.

Po přečtení a schválení skončeno a podepsáno.

Stibinger

Kostial

Josef Boleslav Pecka

7.1.3 Protokol o výsledku Josefa Bernáška²⁰²

Protokol vyšetřovací sepsaný dne 13. září 1878 u c. k. zemského soudu trestního v Praze.

Přítomni:

Soudce vyšetřující c. k. sekretář Stibinger

Předběžný zapisovatel: Jandík

Obžalovaný dle § říšského trestního zákoníku napomenut určitě, zřetelně a pravdivě odpovídati.

1. Jméno, příjmení, přezdívka: Josef Bernášek
2. Věk: 32 roků
3. Náboženství: katolík
4. Místo, kde narozen: Šárka, křtěn na Andělce, obec Smíchov
5. Místo, kde bydlí: Bubna
6. Ke které obci přísluší: Žiželice, okres Slaný
7. Stav: ženatý
8. Živnost: kovář
9. Okolnosti rodiny a jmění: otec František, matka Marie rozená Kettnerová, 3 bratři a 4 sestry, do školy do 12 let, vojínem jsem nebyl
10. Umí-li čísti a psáti: česky
11. Byl-li již v nějakém vyšetřování a proč? Zachovalý

²⁰² INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, s. 141-146.

- 1) Vy jste v nutném podezření, že jste se zúčastnil v schůzích tajných, úřadem policejně nepovolených, a že jste ve spojení se spolky zahraničními, též vedle našich zákonů nedovolenými.
- 2) Pravda jest, že se přiznávám k straně sociálně demokratické, neb jsem také spoluvydavatelem socialistického listu *Budoucnost*, a sice již od ledna 1876, ale nepíšu do těch novin žádné články, nýbrž jsem vlastně pokladníkem. Já se ale rozhodně popírám, že bych byl, kdy se zúčastnil nějaké nedovolené neb tajné schůze, v níž by se rokovalo o zaražení sociální demokratického spolku, o nějakých statutách anebo rozdělení sekcí. Také jsem dosud se žádným přespolním socialistickým spolkem anebo jednotlivým členem téhož nekontaktoval. Jsem kovářský pomocník, nyní v práci v strojárně pana Rezky v Bubnech, pracuji celý den a scházívám se s vydavateli a spolupracovníky *Budoucnosti* jen některou neděli, obyčejně v bytu Zápotockého. Někdy sešel jsem se náhodou s několika přáteli v tom neb onom hostinci v Praze, a tu jsme se vyráželi při pivě. Mimo Prahu sešel jsem se s některými v Bubnech, kdežto jsem byl tehdejší předsedou vzdělávací dělnické besedy, která byla úředně rozpuštěna, v jiných okolních místech jsem se nikdy se soudruhy nesešel. U Zápotockého jednali jsme vždy a zájmech časopisu *Budoucnost*, o výdajích a příjmech a o člancích, jenž se v něm uveřejnit mají, při čemž jsme také, jak se samo sebou rozumí, o sociálním demokratismu řeč vedli. Nikdy nebyla ale zmínka o zřízení nějakého zvláštního spolku socialistického, neb nějakých stanovách a rozvrzích sekcí. My nevyhledávali jsme nikdy zvláštní místnost a seděli jsme vždy ve všeobecné místnosti hostinské. Já se obyčejně sešel se soudruhy Zápotockým, Mařáčkem, Vyhnalem, Zoulou, Semidubským a jinými, na

které si nepamatuji, v hostinci U Sladkých. U mne byla konána prohlídka a odebrána mně byla kniha kasovní *Budoucnosti*, vícera účtů, který se týkají tohoto časopisu, a jiné bezvadné spisy a mám za to, že se soud přesvědčí, že v těch spisech není ničeho, co by se zákonu protivilo. Zápotocký dostává redakci a za administraci časopisu *Budoucnost* 3 zlaté týdně a nejvíce stvrzení pochází od něho.

- 3) Po předložení spisů protokolu NJ 14 ad III.
- 4) Seznamy jmen jsem psal sám a pocházejí od toho: U Sladkých měl dělnický klub povolenou zábavu, já měl lístky pod sebou a jest na tomto papíru naznačeno, mohl si každý těchto lístků vzít. Účty (1, 2, 3, 4, 5) vztahují se na knihu pokladní *Budoucnosti*, a na tu báseň přinesl mně někdo, abych ji odevzdal do redakce *Budoucnosti*, a jelikož nemá žádný sloh, a kdyby se byla uveřejnila, byl by list konfiskován, tak jsem ji pohodil a zůstala u mne náhodou ležet.
- 5) Ve stvrzeních pod číslem XVI jest potvrzen výdaj pěti zlatých k rukám agitačním. V poukázkách číslo II nachází se poukázka na 140 zlatých, která se má na uhrazení dluhů soudruhů amerických do české spořitelny vložit. V stvrzeních č. 4 nachází se pod VI stvrzení Zápotockého za uhrazení 50 zlatých co cestovného do Vídně, vysvětlete tyto výdaje.
- 6) Těch 5 zlatých bylo vydáno na agitace k rozšiřování časopisu *Budoucnost*. Výdaj 140 zlatých stal se tím způsobem: Američtí sociální demokraté zaslali na časopis *Budoucnost* vloni 300 zlatých, aby se s nimi podělili zchudlé, hlad trpící rodiny v Krkonoších. Jelikož toho času se bída utišila, uložily se peníze pro pozdější dobu do spořitelny. Se svolením amerických soudruhů vypůjčila si administrace *Budoucnost* na náklad kalendářů 140

zlatých a byly zase později do spořitelny vedle mě poukázané poukázky vloženy. Před nedávným časem vyzdvihl Zápotocký peníze, by je v Krkonoších na chudé rodiny rozdál, a byl při tom zatčen. Poukázka 50 zlatých na cestu do Vídně byla mu proto vyplacena, poněvadž jel do Vídně na agitaci *Budoucnosti*.

- 7) Jest zjištěno, že dne 7. dubna 1878 odbýval se v Břevnově v jednom hostinci sjezd sociálně demokratické československé strany v Rakousku, aniž by byl úřadem povolen, a že Vy jste se osobně na tomto sjezdu zúčastnil, udejte, kdo sjezd tento svolal, kdo mu přítomen byl, a o čem se tam rokovalo.
- 8) Na začátku dubna vyzval mne jedenkrát Pecka, abych mu přišel v neděli ráno ke sv. Markétě do jedné hospody, zdá se mi „U stromu,“ že se tam sejde několik známých a že si pohovoříme. Bližší účel mně nesdělil, jen podotkl, že tam budou někteří z venkova, kteří odebírají časopisy. Já tehdy byl knihovníkem spolku kovářských pomocníků, který má svou místnost „U zlatého stromu“ v Dlouhé třídě, a jelikož na tuto neděli údům se knihy zapůjčovaly a knihovna tohoto spolku v oné místnosti jest, musel jsem tam až do 12 hodin v poledne setrvati a šel jsem teprve na sv. Markétu a přišel jsem teprve po jedné hodině do oné hospody u sv. Markéty, v které jsem dříve jak živ nebyl, a nahoře v sále bylo shromážděno asi 10 pánů, z nichž následující znám: Mařáček, Zápotocký, Pecka, Sedmidubský, Zoula, Švarc, zdali Seidl a Vladimír Vyhnal, na to se nepamatují, a ty ostatní pány jsem neznal. Když jsem tam vstoupil, rozprávělo se právě o důležitosti časopisů dělnických a rozšiřování jich a asi za ½ hodiny po mém příchodu schůze skončila. O čem se dříve rokovalo, to nevím, neb po ukončení schůze se o tom nemluvílo, my šli pouze dolů k obědu, bavili jsme se tam rozličnými

řečmi a rozešli jsme se. Od toho času jsem v tom hostinci nebyl.

- 9) Měl tehdáž od onoho sjezdu, uzavřen být řád organizační, řád sekční sociálně demokratický, který také sepsán byl.
- 10) O tom nic nevím, přede mnou se to nestalo, neb jsem byl až do 12 hodin ještě v Praze, v místnosti kovářských pomocníků. Kdo by mně to dosvědčil, to nemohu udati, neb byl tehdáž celý výbor tam, žádný se ale nebude na ten den pamatovati.
- 11) Znáte učitele Sixtu?
- 12) Neznám.
- 13) Znáte Chouru z Duxu, Nechvíle z Liberce a Zicha z Vídně?
- 14) Jména jsem slyšel jmenovat od soudruhů, dle osoby znám ale jen Zicha, neb viděl jsem ho jedenkrát zde v Praze v redakci *Budoucnosti*, kdež mně byl představen, kterého času to bylo, to již nevím a opětuji, že se napamatuji, že bych byl Zicha při oné schůzi viděl.
- 15) Po prokázání řádu organizačního, řádu sekcí a ustanovení statistiky.
- 16) Tyto spisy jsem nikdy neviděl.
- 17) Vedle zápisek Vám předložených bylo při sjezdu dne 7. dubna rokováno o organizaci Vašeho nedovoleného spolku, o programu samého a o programu sekcí. Dále byl volen ústřední exekuční výbor, sestávající ze Seidla, Procházky, Kaňky, Vás a Mařáčka a co náhradníků Zouly a Vyhnala.
- 18) Přede mnou se nemluvalo a žádné organizaci, žádné řády nebyly přijaty, v mé přítomnosti se nekonala žádná volba ústředního výboru a mimo to mi též pranic známo není, že bych já byl volen.
- 19) Ale již před oním kongresem sestával prozatímní výbor, který si za úkol položil zarazit spolek nedovolený, socialistický, který konal přípravné práce k onomu

kongresu a který i tento kongres svolal. V tomto výboru nacházel jste se i Vy.

- 20) Já nevím o žádném takzvaném výboru a nemohu být tedy členem jeho.
- 21) Ze spisů u Vás nalezených jest nade vši pochybnost zjištěno, že stává a trvá až doposud tajný socialistický spolek a že spolek Vás jest ve styku se spolky a jednotlivými osobami téhož smýšlení, s přespolními, ano i zahraničními.
- 22) Já neznám zde žádného socialistického spolku, nýbrž jen družstvo vydavatelstva *Budoucnosti*. Já nikdy neměl žádné korespondence s cizími a nenalezlo se v mých spisech pranic, co by k tomu svědčilo, že bych s někým v nějakém tajném spojení stál.
- 23) Vedle návrhu c. k. státního zastupitelství zavádím proto Vám přípravné vyšetřování pro přečin tajného spolčování se dle § 285 trestního zákoníku, ponecháte se však proti slibu § 191 trestního zákoníku říšského na svobodě. Po předeštění § 113 trestního zákoníku říšského.
- 24) Beru to k vědomosti, slibuji, že se na každé obeslání dostavím, ničeho nepodniknu, co by vyšetřování zmařiti mělo za účel, a že každou změnu svého bytu ihned soudu oznámím.

Po přečtení schvaluji

Josef Bernášek

Skončeno a podepsáno

Stibinger

Mil. Tintěra

7.2 Seznam obžalovaných účastníků Břevnovského sjezdu²⁰³

jméno	věk	povolání
Bernášek Josef	32	kovář
Černovický Václav	24	strojník
Choura František	26	horník
Kaňka Josef	27	zámečnick
Korec Jan	22	student
Mařáček František	31	redaktor
Nechvíle František	22	zámečnick
Pecka Josef B.	29	redaktor
Procházka Josef	22	strojník
Sedmidubský Václav	24	truhlář
Seidl Jindřich	22	právník
Schwarz Ferdinand	26	nakladatel
Vyhnal Vladimír	21	právník
Zápotocký Ladislav	26	redaktor
Zich Čeněk	32	sedlář
Zoula Norbert	23	stříbrník

²⁰³ INDRA, Bořivoj a Jan STANĚK (eds.), *Břevnovský sjezd 1878*. Praha: Státní oblastní archiv Praha, 1978, s. 215-217.

7.3 Novinové články reflektující událost Pařížské komuny

Články jsou přepsány v plném znění, z edice *Dokumenty k ohlasu Pařížské komuny v českých zemích*.²⁰⁴

7.3.1 Komuna neboli obec Pařížská²⁰⁵

Autorem článku je Josef Arbes.

Pohlédneme-li do minulosti, shledáme, že Paříž nebyla nic více a nic méně nežli pouhou loutkou v rukou ničemných prefektů neméně ničemné vlády napoleonské. Paříž, zapomenuvši sama sebe, trávila dny své v bezstarostnosti zbídačeného bankrotáře.

V tu dobu vypukla válka a jedna pohroma po druhé stíhá nebohou Francii. Nespočetné hordy krále pruského valí se vždy hlouběji do Francie, žoldnéřstvo Napoleonovo prchá a posléze sám korunovaný Napoleon III. líže pokorně nohy despoty německého, krví francouzskou zbrocené.

Zrada a zmatek nevýslovný jsou ve Francii na denním pořádku. Císařství padá, stará vláda mamelukův Napoleonových musí odstoupiti. Nová vláda uchopí se otěží, avšak stav věcí ani za té vlády se nelepší. S úžasnou rychlostí jedna pohroma druhou stíhá přese všechno úsilí obětavého lidu francouzského.

²⁰⁴ KUBÁTOVÁ, Ludmila, Vojtěch SÝKORA, Helena SÝKOROVÁ a Jaroslav VRBATA (eds.), *Dokumenty k ohlasu Pařížské komuny v českých zemích*. Praha: Horizont, 1971.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 81-88.

Francie chvěje se úzkostí, neboť vidí, že i nová vláda nedostačí, že nedostává se jí síly a především tvůrčího ducha.

Jediný Gambetta s rázností i neúnavností svou v organizaci odporu proti nejnenáviděnějšímu nepříteli získá sobě důvěru lidu francouzského.

Davy nepřátel přihrnou se před Paříž a tato obléhána. Na severu, západu, jihu a jihovýchodě Francie rozzuří se bezpříkladně krvavý boj. Paříž se hájí s neslýchanou houževnatostí.

Nic však naplat. Armáda loirská poražena, armáda severní poražena, armáda severní poražena, armáda Bourbakiho zatlačena, a toliko Garibaldi postupuje. Leč postup Garibaldiho jest jako kapka v moři. Veškerá rekovnost občanstva nepořídila ničeho proti taktice vycvičeného žoldáctva. Nepřátelské zbraně, hlad i nemoci decimují obyvatelstvo, a když již odnikud nekyne naděje v osvobození skoro již vyhladovělé Paříže, napne tato ještě naposledy veškeré své síly k zoufalému boji, a když již ani tím neproráží železné šiky německé, kapituluje z hladu.

Paříž na krátký čas si oddechla a počínala se opět zotavovati. Zanedlouho však rozechvěl ji volební ruch.

Z voleb, jež rozhodnul venkov svou převahou hlasů, vyšla konečně vláda, Paříži nevalně nakloněná. Různí, namnoze neznámí živlové tvořili tuto vládu, a starý Thiers, kterémuž Paříž jako osvědčenému a zarytému orleanistovi nedůvěřovala, stal se duší této vlády.

Nedůvěra a nespokojenost obyvatelstva pařížského den ode dne rostly, a vláda neznala jiného prostředku k získání si přízně Paříže nežli odstranění rázného, nadaného a v každém ohledu poctivého Gamebetty, miláčka Pařížanů a všech ryzích a ráznějších republikánů francouzských.

Paříž dává svou nespokojenost najevo, reptá veřejně a hlasitě. Vláda ani tu neví sobě rady a vydala dekret, aby sídlem Národního shromáždění nebylo již hlavní město Francie Paříž, nýbrž Versailles.

Paříž jsouc si úplně vědoma svých zásluh o vlast, více nereptá. Cítíc plnou váhu této urážky mlčí, avšak vření trvá dále, nespokojenost stále roste a politická i socialistická agitace nepřestává. Zanedlouho počíná se tu a tam jeviti též jitření.

V tu dobu přijalo Národní shromáždění osudný zákon o směnkách, kterýmižto se ničí malý obchod a průmysl a ze kteréhož jen velké závody milionářů mohou těžiti na úkor občanstva vůbec. Následek zákona toho bylo nemalé zděšení v Paříži. Malý obchodník a průmyslník, kterýž po pět měsíců obležení praničeho nezískal a nevydělal, měl nyní platit směnky, a Národní shromáždění vydavší krutý tento zákon, nevzalo ohledu na to, že i Prusko, které přec s nesmírnou kořistí z války se vracelo, prodloužilo placení směnek o tři měsíce. Nerozvážené, nemilosrdné usnesení Národního shromáždění zavdalo hlavní příčinu k nespokojenosti i oněch vrstev obyvatelstva pařížského, které by byly zajisté vždy zůstaly věrný vládě.

Půda pro revoluci byla tedy Národním shromážděním a vládou samou připravena. Revoluce také dlouho neotálela, zvláště když vláda učinila i další krok a národní obraně, která přece měla úplné právo, aby své náčelníky volila, dekretovala vrchního

velitele v osobě generála d'Aurelles a konala již také přípravy k odzbrojení národní obrany, která stojíc na svém právu, netajila se svou nespokojeností s urážlivým jednáním vlády.

Přes dvě stě praporů národní obrany pařížské, jsouce nespokojeny s vládou, zvolilo si zvláštní výbor, takzvaný výbor ústřední, kterémuž uloženo, aby postaral se o hájení práv národní obrany a v čas potřeby též o vypuzení vlády z Paříže. Ústřední výbor počal své práce a maje neobyčejně čestné přívržence, zorganizoval pro případ obrany i branný odpor. Nespokojenci, vyvezše děla na Montmartre, zabarikádovali se tam, avšak klid v Paříži neporušen.

Vláda, vidouc, že nespokojená národní obrana koná přípravy k odporu, na počátku pranic nedělala, majíc za to, že nespokojenost v čas potřeby utlumí děly a bodáky řadového vojska. Naděje ta však vládu zklamala, neboť když posléze přece se odvážila k násilnému pokoření nespokojencův, obrátilo se ostří zbraně proti ní samé, řadové vojsko přešlo totiž z větší části dne 18. března k povstalcům, a vláda musela opustit Paříž.

Vláda uchýlila se do nedalekého Versailles a v Paříži zůstal pánem situace ústřední výbor, kterýž však, nemaje k další práci žádného mandátu více, vypsals bez odkladu nové volby do obecního zastupitelstva pařížského, kteréž pak ujalo se otěží vlády jako vláda obce pařížské čili Komuna pařížská.

Obě vlády (pařížská i versaillská) stály příkře proti sobě. Učiněny sice některé pokusy ke smíření, avšak vláda versaillská, zejména Národní shromáždění, nikterak nechtělo,

vyhovět žádostem Paříže, kteréž nezbylo nic jiného, nežli připravit se k odporu a odstranění útoku vlády versaillské.

Tato, sehnavši pak narychlo něco papežských Zuávů a četnictva, dala rozkaz, aby se postoupilo před Paříž. Tam však pařížská národní obrana přivítala vojsko versaillské a od 2. dubna až skoro do konce května zuřil bez přestání boj v okolí hlavního města.

Od počátku bratrovražedného boje toho kolovaly nejružnější pověsti o úmyslech vlády obce pařížské, které mimo jiné také vytýkáno, že složena jest z mužů úplně neznámých a že chce provéstí nejmělejší sociální opravy. Postrach ve Francii byl všeobecný a vláda versaillská zdesetinásobila své úsilí, aby vzpoura pařížská pokud možná nejrychleji mohla být potlačena.

Vláda obce pařížské měla v Paříži skutečně velmi mnoho přívrženců, což ostatně vyplývá z podstaty věci samé, když uvážíme, jak zachovaly se Národní shromáždění i vláda v Paříži, Avšak i socialistickém směru vlády obce pařížské panuje již dávno zcela jiné ponětí nežli na počátku hnutí toho, když o směru vlády a požadavcích nespokojenců téměř pranic se nevědělo. Vláda obce pařížské vydala totiž osvědčení, v kterémž vypočítává práva obce pařížské, a tu nelze neuznati, že Paříž nežádala skoro nic jiného nežli samosprávu.

Žádala totiž uznání a zachování republiky, neomezenou samosprávu pro celou Francii, dále aby každému jedinci pojištěna byla nejen nedotknutelnost jeho práv, nýbrž i úplnou volnost, aby mohl své schopnosti v úplné míře jako člověk, jako občan i jako dělník k platnosti přivéstí.

Práva pak, jež vláda obce pařížské požadovala za práva každé obci náležející, jsou tato: Ustanovení obecního rozpočtu, příjmů a vydání, ustanovení o rozdělování daní a dávek, vrchní dozor nad vnitřní policií a veřejným vyučováním, správa obecního jmění, dosazování všech magistrálních o obecním úředníkům volbou nebo vypisováním veřejného konkursu, dále dozor nad nimi a právo k jich propouštění, neomezené pojištění svobody jednotlivce, svoboda svědomí a práce, spolupůsobení všech občanů při pracích obecního zastupitelstva volným pronášením myšlenek, volnost v hájení zájmů obce a pojištění jejich práv, takže jedině obecní zastupitelstvo má právo bdíti nad svobodným a správným vykonáváním práva shromažďovacího a svobody tisku.

Mimo to žádala vláda obce pařížské organizaci městské obrany a gardy národní, která by si své vůdce sama volila a také sama nad zachováním pořádku v městě bděla.

Toť byl v podstatě program vlády obce pařížské, pro který před Paříží proudem tekla krev v bratrovražedném boji.

Vláda obce pařížské čítala 90 členů. Dle stavu bylo ve vládě té 12 žurnalistů, 4 učitelé, 4 advokáti, 3 lékaři, 2 lékárníci, 5 malířů, 2 architekti, 2 inženýři, 6 obchodníků a správních úředníků, 1 sochař, 2 kupci, 2 barvíři, 1 zlatník, 1 knihtiskař, 6 obuvníků, 2 knihaři, 1 kloboučník, 5 mechaniků, 1 kotelář, 1 truhlář, 1 kasír, 1 obchodník s voňavkami, 1 košíkář. U ostatních členů vlády obce pařížské není stav jejich znám.

Ústřední výbor čítal 15 členů, takže počet náčelníků povstání roku 1871 obnášel 105 osob, z kterýchž však byl jen 18 zatčeno. Ostatní buď postříleni, nebo uprchli.

Známo, že Pařížští v nynějším boji s vojskem versaillským spoléhali co nejvíce na pouliční boj v městě samém. K boji tomu konány bezmála po celé dva měsíce nejrozsáhlejší přípravy, takže mnohé ulice pařížské byly v pravém slova smyslu proměněny v citadely téměř nedobytné. Boj, strašný boj v ulicích pařížských zuří již po celý týden s neobvyklou krutostí. Obě z bojujících stran bijí se zuřivě jako rozvzteklá zvěř, žádná z těchto stran nezná slova milosrdenství a vše, co buď vojsku versaillskému, nebo pařížskému přišlo v době té na cestu, bylo porubáno nebo zničeno. Již předtím však, nežli děsný boj rozzuřil se v ulicích pařížských, připomínali Pařížští velmi často, že poslední jejich boj na život a na smrt bude strašným. Dostáli slovu svému, neboť děsnějšího boje, hroznějšího vraždění a ničení ani v dějinách nejsurovějších kmenů australských není. Červený prapor počal klesati, již množily se také sutiny a požáry, kterými třetina obyvatel obrovského města zničena.

V době, kdy tyto řádky dopisujeme, strašný boj v Paříži není ještě dokončen a ačkoli není naděje, že by Pařížští mohli docílit třeba jen okamžitého úspěchu nějakého, čím déle děsný boj bude trvati, tím větší pohromy Paříž utrpí. Boj zuří v této chvíli již na prostoru několika set čtverečních metrů, zuří ale s takovou prudkostí, že pro Pařížské, kteří jsou nyní zatlačeni do severovýchodních čtvrtí pařížských, nezbylo jiné cesty nežli buď se již co nejdříve vzdáti, nebo zemřít.

7.3.2 Povstání pařížské²⁰⁶

Autorem článku je Josef Boleslav Pecka.

Povstání v Paříži velkých rozměrů nabylo, a sice během času dosti krátkého. Nešťastná Francie, nešťastná Paříž. Sotva ukončeno krvavé drama války s Němci, nastává válka občanská a při tom všem země zpusťována, nepřítel v ní a hrozí zbraní, nebude-li mu zaplácena suma ohromná.

Musíme takto ovšem litovati zemi tu ubohou, ale musíme přátii povstalcům francouzským. Povstání arci hnulo pány, kteří mají naplněné kapsy, kapitalisty, fabrikanty a svobodné lidumily. Nejen v cizozemsku jest pozorovati ustrašení na červených, tučných tvářích jmenovaných filantropů, ale v naší vlasti popuzeni jsou podobně smýšlející páni, ať fabrikanti, ať kapitalisté, ať páni vládnoucí některými listy velmi rozšířenými. Jsou také někteří z nich demokrati, aspoň se k demokracii hlásí, ale rozluštění otázky dělnické ve prospěch pravé demokracie se hrozí a jeho jsou odpůrcové.

A že rozluštění otázky té přijíti musí, jest jisto při stavu nynějším to nelze dlouhý čas trvat. Společnost lidská není žádný stroj, jest to život, poněvadž ale záleží v lidech, tedy vše co činí, zakládá a zřizuje je lidské, nemá ceny trvalé, shání se proto po reformách, po reformách žádoucích.

Lidstvo domáhá se dokonalosti vždy větší a větší, aby dosáhlo úloze, která jest vytknuta v křesťanství a posud málo v praktický život uváděna, která zní: „Miluj Boha nade všechno a bližního jako sebe samého.“ Jest to úloha Bohem vštípena,

²⁰⁶ Tamtéž, s. 70-72.

která kdyby v život vešla, sotva by z poměrů nynějších mnoho zůstalo. Stala by se sociální změna v nynějším způsobu života.

Tedy lidé takoví, kteří za poměrů stávajících nemají ničeho, nač by si právě naříkali, ano oni by spíše mohli, nastal-li by obrat sociální, mnoho ztratiti, opírají se všemi silami radikálním změnám, po nichž se demokracie shání. Proto nelíbí se jim jednání červených v Paříži, neboť může se ovšem Paříž státi opět zdrojem novot sociálních, jako jím byla před 80 lety.

Neblahé poměry, které zavdaly podnět revolučnímu hnutí v Paříži, nacházíme všude i u nás. Nižší třídy pařížské žádaly snížení nájemného. Žádosti takové jsou ovšem oprávněny i u nás! Kdo platí vůbec ohromné daně v Čechách? Zajisté nižší třídy, dělnictvo! Domácí pán platí z domu svého daň velikou, než platí jí sám? Nikoliv, dává a nechává ji platit od nájemníků svých, kteří chtějí-li vůbec bydlet, břímě nesmírné nájemné činže nésti musí.

Tu vězí ty pravá příčina, proč se boháčům červení v Paříži nelíbí.

Kdyby dosáhli červení v Paříži moci, není třeba mysliti, že bude panovat nešťastná anarchie. Nevěřme tomu, zvítězí-li, dovedou zajisté uspořádati velmi dobře záležitosti osobní i státní. Zvítězí-li kdy revoluce, zajisté to krok kupředu veliký, národ dosahuje tím úspěchů nesmírných. Dějepis tomu učí, čteme, kde revoluce zvítězila, co národ nabyt. U nás v Čechách rovnejme stav národa před Husem a stav národa po válkách husitských. Národ po válce zesílil, národ zmohutněl. Že nepanovala trvale zřízení demokratické, a že kolem roku 1500 nastalo tuhé poddanství, nezavinila česká revoluce, nýbrž

bitva u Lipan. Kdyby bývala aristokracie poražena, nebyla by zavedla národ tam, kde se octnul po roce 1672, po porážce na Bílé hoře. Vizme stav Nizozemců před revolucí a po ní, vizme stav Francouzů před rokem 1790 a po něm. Jaký to rozdíl. Dříve vyžíral tuk národa dvůr a strana dvorská, potom když „sprostý“ lid domohl se práv lidských, stal se národ mocným, stát mohutným, a jen tu může národ takových dokázat činů, jako dokazovali Francouzi za své revoluce. Poraziti celou Evropu.

Není národa, který by choval tolik demokratického živlu, jako náš, proto obávají se oni, kteří štěstí požívají na útraty demokracie „nebezpečných novot.“ Jim se ovšem musí líbit, aby zachován byl status quo, aby prováděny byly patenty rozličné, zvláště ty, jež se týkají se užívání zbraně. Zbraň arci dovede dáti požadavkům oprávněným nejlépe praktického rázu (bohužel nedovede nikdo zabránit, aby si někdo nekoupil bambitku a zákeřně někoho nezavraždil, jako se to již nejednou stalo u nás v Praze a v Čechách).

Bude tedy zajisté těm všem kruhům, kteří opravdově s „nižšími“ třídami smýšlí, velmi záležeti na tom, jestli povstalcům, štěstí bude přát, čili nic. Otázka sociální musí rozřešení dojíti a dojde! Není třeba, aby větší část lidí byla materiálem boháčů, s kterýmiž by chtěli dle své libovůle nakládat!